

PŘELOŽILI
DUŠAN KARPATSKÝ
A MILADA NEDVĚDOVÁ

*Kniha vychází s přispěním
Českého literárního fondu*

GROBNICA ZA BORISA DAVIDOVIČA
ENCIKLOPEDIJA MRTVIH
Copyright © 1976, 1983 by Danilo Kiš
Translation © Dušan Karpatský, Milada Nedvědová, 1995
Épilogue © Dušan Karpatský, 1995

ISBN 80-204-0523-2

HROBKŮ
PRO BORISE DAVIDOVIČE
(Sedm kapitol
společného příběhu)

Kladný hrdina

Mikša (řikejme mu tak zatím) dovedl přisít knoflík za necelých deset vteřin. Skrtněte zápalkou a podržte ji v prstech. Od chvíle, kdy vzplála, do okamžiku, kdy vám ožehla konečky prstů, přišel Mikša knoflík na důstojníckou blůzu. Reb Mendel, u něhož Mikša pracoval jako tovaryš, nevěřil svým očím. Nasadil si brýle, vzal sirku a pravil jazykem jidiš: „No tak ještě jednou, her Mikšat!“ Mikša znovu navlékl nit, reb Mendel se zahleděl s úsměvem na tovaryše a najednou prudce vyhodil záplaku oknem a plivl si na prsty. Mikša, který mezitím už přišel knoflík na blůzu her Antoneska, řekl triumfálně: „Reb Mendele, jediná sirka postačí, aby vyhořela naftonosná pole v Ploesti!“ A zatímco Mikša upíral pohled do vzdálené budoucnosti osvětlené ohromným požárem, potahoval reb Mendel dvěma ještě zavlhými prsty prudce za knoflík na blůze a kroutil jím, jako když v ruce svírá krk kuřete. „Her Mikšat,“ poznamenal, „kdyby se vám hlavou nehonily tak hloupé nápady, mohl by z vás být výtečný mistr... Víte, že zásoby naftových pramenů v Ploesti se odhadují na několik milionů galonů surové nafty?“ – „Bude to nádherný oheň, reb Mendele,“ odpo- věděl záhadně Mikša.

Kdo s koho

Mikša to na mistra nedotáhl. Ještě dva roky přisíval knoflíky u reba Mendela a naslouchal jeho talmudským úvahám, a potom od něho musel odejít, provázen prokletím. Jednoho dne, bylo to zjara památného roku 1925, si reb Mendel postěžoval, že se mu ztratila jedna z jeho kočínčinských slepic. „Reb Mendele,“ opáčil Mikša, „zloděje hledejte mezi Židy!“ Reb Mendel pochopil tíhu urážky a nějaký čas o svých kočínkách nemluvil. Mikša mlčel rovněž: čekal, až se reb Mendel srovná se svou hrdostí. Stařec zápasil sam se sebou a na oltář své tal-

mudské pýchy obětoval den co den jednu slepici. Bděl v kurníku s holí v ruce až do úsvitu a snažil se zaplašit tchoře štěkotem podobným psímu. Před rozbráskem ovšem zpravidla usnul a z kurníku zmizela další slepice. „Nechť mě potrestá veliký spravedlivý, jenž pravil, že všichni žijí tvorové si rovnou měrou zaslouží jeho péči a milost,“ povzdychl si reb Mendel devátého dne. „Což se dá taková kočínčinská slepice, která má cenu nejmíň pět červoňců, srovnávat s tchořem, jenž přivádí chudáky na mizinu a navíc na hony páchne?“ – „Nedá, reb Mendele,“ souhlasil Mikša, „slepice, která má cenu pěti červoňců, se nedá srovnávat se smradlavým tchořem.“ Nic víc neřekl. Čekal, až tchoř vyhubí, co stihne vyhubit, a dokáže reb Mendelovi, že jeho talmudské žvásty o rovnosti všech božích tvorů nebudou stát za zlamanou grešlí, dokud se spravedlnost na zemi neprosadí pozemskými prostředky. Jedenáctého dne stanul reb Mendel, vyčerpaný marným ponocováním, celý opuchlý, s krvavými očima a s vlasy plnými perí, před Mikšou a jal se bušit do prsou: „Her Mikšat, pomozte mi!“ – „V pořádku, her Mendele,“ přikývl Mikša. „Vykartáčujte si kaftan a vyčeszte perí z vlasů; ostatní už nechte na mně!“

Past

Past, kterou Mikša stloukl, představovala vzdálenou kopii pastí, jaké kdysi vyráběl jeho děda v Bukovině: matnou a nostalgickou vzpomínku. Odhlédneme-li od tohoto jejího významu, byla to obyčejná bedýnka sbitá z tvrdých bukových prken a opatřená víkem, které šlo otevřít zvenčí, ne však zevnitř. Jako návnadu vložil Mikša dovnitř vejce, o němž jednoznačně zjistil, že v něm už jako v rakvíce hníje kočínčinské kuřátko. Ráno, jen Mikša vešel na dvůr, věděl, že zvěře je lapeno: puch se táhl až k vratkům. Reb Mendel nevystřčil mezi-

tím ani nos z domu. Udolán dlouhým ponocováním, oddal se spánku a osudu. Mikša pohladil těžkou selskou rukou poslední zbylou Mendelovu slepici, zkamenělou strachy, a vypustil ji na dvůr. Pak zvedl víko pobité ohnutými hřebíky a v okamžiku, kdy ze škvíry vykoukl vlhký zvířecí čenich, srazil jej mohutnou ranou pěstí zpátky. S nemenší obratností prostrčil nozdrami tchoře rezavý drát, svázal mu tlapy a pověsil zvíře na veřeň. Kol dokola se šířil přišemný puch. Mikša pak nejprve vykroužil tchoři okrouhlý řez kolem hrdla jako purpurový náhrdelník a další dva na koncích tlapek. Potom stáhl kůži kolem krku a nařízl dva otvory pro prsty jako knoflíkové dírký.

Probuzen děsivým jekotem zvířete nebo zlým snem, zjevil se před Mikšou najednou reb Mendel. Tiskl si nos šosem pomačkaného kaftanu a krhavýma a vyřeštěnými očima zíral na krvavé živé klubko zmitající se na drátu mezi dveřmi. Mikša oříel nůž o trávu, narovnal se a pravil: „Reb Mendele, sem už jaktěživo žádny tchoř ani nepáchně!“ Když byl reb Mendel konečně mocen slova, zazněl jeho hlas ochraptěle a strašně jako hlas prorokův: „Umýjte si krev z rukou a tvaře! A buďte proklet, her Miksat!“

Následky

Co obnáší takové prokletí z úst reba Mendela, poznal Mikša záhy na vlastní kůži: v celé antonovské oblasti museli mít všichni krejčovští tovaryši doporučení právě od bývalého Mikšova mistra. Stačilo, aby Mikša jen vyslovil své jméno, a každý Žid začal hned blábolit cosi střídavě jidiš a hebrejsky, bušit se do prsou a rvát si vlasy, jako by před ním stál sám dibuk, vtělení hříšné duše, pronásledované zlým duchem. Nechtěl ho zaměstnat ani reb Jusuf, nejhorší ze všech mistrů nejen v cechu krejčovském. Když se dověděl o prokletí, jimž Mikšu

stihl reb Mendel, propustil tovaryše po pouhých dvou dnech. Mikša si na oplátku svatosvatě umínil, že se tal-mudistům jednoho dne za jejich urážku pomstí.

Ajmike

Ještě v téže roce se Mikša seznámil s jakýmsi Ajmikiem, E. V. Ajmikiem, který se představoval jako studující práv. Tenhle Ajmike ještě donedávna pracoval jako hlavní skladník u firmy *Digtarjev*, byl však propuštěn, jak alespoň tvrdil, pro svou ilegální činnost. Mikšu sblížila s Ajmikiem společná nenávisť. Nějaký čas se pokoušeli opatřit si živobytí tím, že se účastnili štvanic, které v okolí pořádal hrabě Bagarjan; při těchto kruhových honech, obříbené zábavě bukovinského a zakarpatského panstva, sloužil antonovský lumpenproletariát jen jako náhražka za psy. Když oba seděli v hustém stínu jilmových lesů, zatímco v dálce hlaholily lovecké rohy a k jejich úšim doléhal nervozní štěkot ohařů, vyprávěl Ajmike Mikšovi o budoucnosti bez ohařů, bez panstva a loveckých rohů. Jakmile se ozvalo halali, stačil Mikša stěží doběhnout k místu, kde prýštila krev z divokého kan-ce a kde pánové za pekelného štěkotu dog připíjeli jeden druhému ze zahnutých stříbrem vykládaných rohů-pohařů, z nichž se pije jedním douškem až do dna.

Tyž Ajmike (který po dvou měsících znovu dostal práci ve skladu firmy *Digtarjev*) přijal na tajné schůzce ve sklepě kteréhosi domu na předměstí Antonovky Mikšu do organizace. Zároveň ho nabádal, ať si znovu najde práci, aby se v něm neotupilo revoluční ostří.

Náhoda šla Mikšovi na ruku. Jednoho srpnového odpoledne, když na konci Antonovky vylehával u škarpy táhnoucí se podél poštovní silnice, jel kolem na dvoukolece her Baltescu. „Je pravda,“ zeptal se Mikši, „že jsi stáhl živého tchoře a obrátil mu kůži jako rukavici?“ -- „Je to pravda,“ odpověděl Mikša, „i když vám po tom

nic není, her Baltescu.“ – „Od zítřka můžeš nastoupit u mne do práce,“ pravil her Baltescu, aniž projevil sebe-menší nelibost nad urážlivou Mikšovou drzostí. „Jen abys věděl,“ zavolal na něho už v jízdě, „jehňata jsou astrachánská.“ – „Kdo umí stáhnout zaživa tchoře, umí obrátit i astrachánskou kůži, a nemusí si dělat díry pro palce,“ křikl Mikša sebevědomě za Balteskem.

Úkol

Koncem září se Mikša vrátil na kole ze statku her Balteska, antonovského obchodníka kůžemi. Nad lesy se vznášel rudý mlžný opar ohlašující podzimní víchřice. Cestou se k Mikšovi připojil na leském bicyklu Ajmike a jel chvíli beze slova vedle něj. Pak si s ním smluvil schůzku na druhý den večer a na rozcestí zahrnul prudce do vedlejší ulice. Mikša se dostavil v stanovenou dobu a ohlásil se smluvným znamením. Ajmike mu otevřel, ale nerozsvítil. „Budu stručný,“ oznámil. „S každým členem jsem si smluvil schůzku na jiném místě a v jinou dobu. Jen na jednom z těchto míst se objevili fyzlové. (Odmilka.) V mlýně u Bagrijanů,“ pravil Ajmike nakonec. Mikša pořádně mlčel. Cíkal, až uslyší jméno zrádce. „Neptáš se,“ pokračoval Ajmike, „s kým jsem si smluvil schůzku v Bagrijanovic mlýně?“ – „Ať je to, kdo chce,“ řekl Mikša lakonicky, „nechtěl bych být v jeho kůži.“

Ajmike mu ten večer jméno zrádce nepověděl. Nepověděl mu je nikdy. Jačo když si tím bezectným jménem nechtěl potřísnit rty. Rekl jen, že věří v jeho (Mikšovu) oddanost věci a třídní nenávisť. A dodal: „Spatříš tvář zrádce. Dej si však pozor, aby tě neošálo zdání: tvář zrádce může na sebe vzít podobu největší spravedlnosti.“

Mikša strávil bezesnou noc. Pokoušel se nasadit smrtonosnou masku zrádce na tvář svých spoluobojovníků; maska přiléhala k rysům každého z nich, nikomu však nepadla docela. Opásán gumovou zástěrou, krvavý až po

lokty, strávil celý následující den zabíjením jehňat a vydáváním jejich kůží na statku her Balteska. Večer se umyl u napajedla, oblékl si sváteční šaty, za klobouk si zastrčil rudý karafiát a vydal se na kole k lesu. Podzimním lesem pak pokračoval pěšky k mlýnu: brodil se hustým listím, jež tlumilo strašnou rozhodnost jeho kroků.

Tvář zrádce

Opřena o zrezivělé zábradlí náhonu, zahleděná do kalných virů, čekala na něj Hana Krzyżewska. Stála u vysloužilého a trouchmivého Bagrijanovic mlýna, sledovala, jak voda odnáší žluté listí, a nejspíš přemýšlela o pochurné pomíjivosti ročních dob. Tvář měla pose-tou pihami (nyní v přítomí podzimního večera sotva po-střehtitelnými), pily však nemusí být cejchem zrady; představují možná znamení rasy a prokletí, zrady však rozhodně ne. Hana Krzyżewska přijela do Antonovky asi před měsícem: utekla z Polska, kde ji hledala policie. Než se dostala přes hranice, proležela pět hodin v ledové vodě nádrže u lokomotivy a posilovala svého ducha verší Broniewského. Soudruzi jí opatřili falešné papíry; nejprve si však důkladně prověřili její minulost: byla až schematicky bezúhonná (s výjimkou malé poskvrny měšťáckého původu). V Mukačevě dávala soukromé hodiny z němčiny (komolené silným vlivem jidiš), dělala spojku mezi mukačevskou a antonovskou bunňkou, četla Kláru Zetkinovou a Lafargua.

Splnění úkolu

Mikša, věren Ajmikovu způsobu, nepromluvil ani slovo. Měl na to, po pravdě řečeno, větší právo než sám Ajmike, tím spíš, že hleděl na tvář zrádce. Zdálo se mu v té chvíli, že k tváři Hany Krzyżewské poseté pihami jako pískem přiléhá škraboška zrádce jako zlatá posmrtná maska? Dokumenty, z nichž vycházíme, hovoří jen

začala chropět a mluvit do drkotání kol vlaku a temného dunění železné mostní konstrukce střídavě rumunsky, polsky, jidiš a ukrajinsky, jako kdyby otázka její smrti byla jen důsledkem jakéhosi velkého a osudného nedorozumění, jehož kořeny sahají až k babylónskému zmaření jazyků.

S tím, kdo viděl zmrtvýchvání, si žádné příznaky nebudou zahrávat. Mikša vyřizl z mrtvolý vnitřnosti, aby tělo nevyplavalo na hladinu, a potom ji postrčil do vody.

Neidentifikovaná mrtvola

Oznamení, které česká policie uveřejnila v časopise *Hlasatel policie* a jež obsahovalo popis utonulé ženy v stáří osmnácti až dvaceti let se zdravotními zuby a rzyavými vlasy, zůstalo bez odezvy. Tělo bylo nalezeno po týdnu asi jedenáct kilometrů od místa zločinu. Totožnost oběti nebyla zjištěna, přestože zájem na vyřešení záhady měla policie všech tří sousedních zemí. Horlivost strážců zákona byla pochopitelná, protože k činu došlo v nejistší době, kdy se všichni navzájem podezírali a špehovali. Na rozdíl od deníků, které rovněž uveřejnily zprávu o utonulé, přinesl policieji zpravodaj navíc podrobný popis smrtících ran. Vyjmenoval zranění na prsou, krku a na zádech a vypočítal sedmadvacet bodných ran způsobených „ostrým předmětem, nejspíš nožem“. Jeden z článků se zmiňoval i o způsobu, jakým byla mrtvola zbavena břišních orgánů, a nadhodil možnost, že pachatelem zločinu je někdo, kdo se „bezpochyby vyzná v anatomii“. Celý případ navzdory určitým pochybnostem vedl k domněnce, že jde o zločin z vlnosti, a jako takový byl po šestiměsíčním marném pátrání uložen *ad acta*.

strašnou řečí fakt a slovo *duše* v nich má přízvuk rouhání. Co lze zjistit spolehlivě, je následující: Mikša v roli vykonavatele spravedlnosti ovinul beze slova své krátké prsty kolem dívčina krku a svíral jej tak dlouho, dokud se tělo Hany Krzyžewské nepodlomilo. Pak ten, jenž splnil úkol, na okamžik zaváhal. Musel, jak to vyžadují strašná pravidla zločinu, uklidit mrtvolu. Mikša se sklonil nad dívku, rozhlédl se (kol dokola se táhly jen výhrůžné stíny stromů) a potom ji uchopil za nohy a odtáhl k řece. To, co se odehrálo pak, od okamžiku, kdy postrčil tělo do vody, připomíná starodávnou pohádku, v níž smrt v zájmu vítězství spravedlnosti používá všelijakých úskoků, jen aby zhatila oběť dětí a panen: uprostřed středních kruhů spatřil Mikša tělo utonulé a uslyšel její nepřičetné výkřiky. To nebyl příznak ani zjevení vyvstávající před nečistým svědomím vrahů. Bylo to tělo Hany Krzyžewské, která rozrážela spěšnými a jistými pohyby ledovou vodu a snažila se zbavit těžkého kožíšku z jehnětiny, na němž byly ve výši pasu našity dvě rudé lilie. Vrah (jehož bychom tak ovšem ještě neměli nazývat) hleděl zkameněle, jak se dívka vzdaluje k protějšímu břehu a jak její kožený bukovinský kabát unáší rychlý říční proud. Mikša váhal jenom okamžik. Pak se rozběhl po proudu řeky a přes železniční most se dostal na protější břeh právě v okamžiku, kdy se za jeho zády ozval protáhlý hvizd lokomotivy vlaku, který svůj příjezd už zdálky ohlašoval zvonivou vibrací kolejí. Dívka ležela v nanosu bahna mezi sukovitými výhonky vrb. Ztěžka dýchala a pokoušela se vstát, ne už utéci. Když ji Mikša, sám zpocený a udýchaný, zaryval do prsou svůj krátký bukovinský nůž s rukojetí z růžového dřeva, stěží mohl porozumět některému slovu z toho rozechvělého, temného a zajikavého proudu slabik řinoucího se z bláta, krve a nářku. Bodal rychle, veden už jakousi spravedlivou nenávistí, která dávala jeho ruce rozmach. Dívka

Záhadné souvislosti

Koncem roku 1934 zatkla antonovská policie jistého Ajmika, E. V. Ajmika, neboť na něj padlo podezření, že ve skladu firmy *Digtarjev* založil požár. Tato událost uvedla v pohyb celý řetěz záhadných a tajuplných souvislostí. Ajmike se ve chvíli vypuknutí požáru uchýlil do nedalekého vesnického hostince, a tam policii jako Ariadna nit přivedly zřetelné osmičky křivolakých stop pneumatik jeho bicyklu, vtlačené do hustého podzimního bláta. Policisté odvedli vylekaného Ajmika na strážnici a záhy nato uslyšeli fantastické a neočekávané doznání: byl to on, Ajmike, kdo informoval úřady o tajných politických schůzkách, konaných ve sklepe domu číslo 5 v Jefimovské ulici. Vedle spousty zmatených a protichůdných důvodů, které ho k takovému jednání vedly, uvedl své sympatie k anarchistům. Nevěřili mu. Po dalších několika dnech strávených v samovazbě se Ajmike, přitlačen ke zdi křížovým výslechem, zmínil o případu zavražděné dívky. Měl to být klíčový důkaz v jeho prospěch: jelikož členové buňky nabyli důvodného podezření, že je někdo udává, musel Ajmike obětovat někoho z nich. Hana Krzyžewská, která se stala členkou organizace teprve nedávno, se z mnoha důvodů jevila jako nejvhodnější možný zrádce. Ajmike přitom uvedl podrobný popis dívky, místo i způsob její popravy i jméno vykonavatele. ¹⁾

¹⁾ Ajmike si tajemství svého činu odnesl do hrobu: v noci po svém doznání se ve vězeňské cele oběsil za velmi podivných okolností, vyvolávajících oprávněné podezření, že byl zavražděn. Někteří badatelé se domnívají, že Ajmike byl německý špión a provokatér, který nevydržel zkoušku nervů; podle jiných to byl prachšprostý policejní donašeč, kterého jako nebezpečného svědka odpravila sama policie; domněnka, kterou vyslovil Gul, že totiž Ajmike ztratil hlavu kvůli hezké Polce, která nechtěla opětvovat jeho city, není ovšem také k zahojení.

Přiznání

Když Československo uzavřelo se Sovětským svazem smlouvu o vzájemné pomoci a alespoň na určitou dobu tak odsunulo vždy choulstivou otázku hranic, otevřely se policii obou zemí široké horizonty vzájemné spolupráce. Česká policie předala Sovětům jména několik sudetských Němců, prokazatelných špiónů Říše, a Sověti jí na oplátku poskytli údaje o některých bývalých československých občanech, kteří neměli valný význam pro sovětskou zpravodajskou službu, anebo o takových, kteří svůj útěk do Sovětského svazu nemohli vysvětlit jasnými ideologickými důvody. Vyskytovalo se mezi nimi též jméno jistého Miksata Chanteska, zvaného Mikša. České úřady v něm viděly jenom vraha, poněvadž jim nebylo zatěžko spojit si případ zavražděné dívky s Chanteskovým zmizením a Ajmikovým doznáním, a tak požádaly Sověty o jeho vydání. Teprve nyní se sovětské orgány začaly zajímat o občana M. L. Chantesho, který pracoval v sovchoze Krasnaja svoboda. Byl to plný pracovník na jatkách, dvojnásobný úderník. Zastihli ho v listopadu 1936. Po devíti měsících samovazby a příšerného mučení, kdy mu vymlátili skoro všechny zuby a přerazili klíční kost, požádal Mikša o návštěvu u vyšetřovatele. Dali mu židli, list mizerného papíru a tužku a řekli: „Píš a neokolkuj!“ Mikša se doznal, černé na bílém, že před více než rokem zabil, poněvadž to dostal jako stranický úkol, zrádce a provokatéra jménem Hana Krzyžewská, ale rozhodně popřel, že by byl dívka znásilnil. Zatímco svým tvrdým selským rukopisem psal doznání, ze zdi skromně zařízené vyšetřovatelovy kanceláře ho pozoroval portrét Toho, jemuž se muselo věřit. Mikša vzhledl k portrétu, pohlédl na usměvavý dobromyslný obličej, na dobrou tvář moudrého starce, tolik podobného jeho dědečkovi, vzhledl k němu pro sebe a s uctivou bázní. Po měsících hladovění, bití

a mučení to byl v Mikšově životě jediný světlý okamžik: vytvořená a příjemná vyšetřovatelova kancelář, kde praská oheň v staré ruské peci jako kdysi dávno u Mikšových rodičů v Bukovině, klid, kam nedoléhají výkřiky vězňů a tupé údery, a tvář, která se na něho se zdi otcovsky usmívá. Mikša, stráž prudkým poblouzněním víry, napsal své doznání: že byl agentem gestapa a usiloval o podvrácení sovětské moci. Uvedl při té příležitosti ještě dalších dvanáct spoluúčastníků velkého spiknutí. Zde jsou jejich jména: I. V. Tombukov, inženýr, I. K. Goldman, vedoucí provozu chemické továrny v Kamerově, A. K. Berlickij, geodet, tajemník stranické organizace sovchozu, M. V. Korelin, soudce oblasního soudu, F. M. Olševská, předsedkyně kolchozu Krasnojarsk, S. I. Solovjovová, historička, E. V. Kvapilová, profesorka, M. M. Nechavkin, kněz, D. M. Dogatkin, fyzik, J. K. Maresku, sazeč, E. M. Mendel, krejčovský mistr, M. L. Jusuf, krejčí.

Každý z uvedených dostal dvacet let. Ten, kterého prohlásili za vůdce a organizátora spiknutí, A. K. Berlickij, byl zastřelen za hukotu traktorových motorů za úsvitu osmnáctého května 1938 na nádvoří vězňů Butyrka spolu s devětadvaceti členy další spiklenecké skupiny.

Michail Chantesku zemřel na pelagru v táboře Izvestkovo v předvečer Nového roku 1941.

2) PRASNICE POŽÍRAJÍCÍ VLASTNÍ MLADÉ

Borislavu Pekičovi

Země věčnosti

První dějství tragédie či komedie (v scholastickém smyslu toho slova), jejíž ústřední postavou je jistý Gould Verscoils, začíná jako každá pozemská tragédie: narozením. Zavržená pozitivistická formule založená na prostředí a rase je použitelná na lidské bytosti aspoň v té míře, v jaké se dá uplatnit na vlámské malířství. První dějství tohoto dramatu začíná tedy v Irsku, „nejzdařenější Thule, zemi za obzorem vědění“, jak ji nazývá jeden Daidalův dvojník; v Irsku, „zemi smutku, hladu, zoufalství a násilí“, jak ji nazývá jiný badatel, méně nakloněný mýtům a více strastiplné pozemské próze. Leč ani u tohoto druhého není jak se zdá v souladu s drsností krajiny jistá lyrická vyumělkovanost: „Irsko jako nejzdašší stupeň západu slunce je poslední zemi zřící, kterák hasne den. Nad Evropou už panuje noc, když šikmé slunce ještě svým šarlatem ovíjí západní sfory a pustiny. Leč nechť se obloha zatáhne temnými mračny, nechť spadne hvězda, ostrov se poznovu jako v legendě stává tím vzdáleným krajem, zahaleným mlhami a tmou, jenž pro mořeplavce

dlouho označoval hranici známého světa. A na druhé straně zeje propast; temné moře, v němž mrtví kdysi nalezali zemi věčnosti. Jejich černé bárky v zátokách podivných jmen svědčí o čase, kdy cestování mělo v sobě cosi z metafyziky: zvou k snění bez břehů, bez návratu.“

Excentrici

Dublin je město pěstující menažerii excentriků, nejvýznamnější v celém západním světě: ušlechtilé zklamání, agresivní bohémové, profesoři v redingotech, nadbytečné prostitutky, proslulí opilci, otrhaní proroci, fanatičtí revolucionáři, chorobní nacionalisté, šílení anarchisté, vymoděné vdovy s hřebínky a šperky, zakuklení kněží – celý boží den defiluje tahle karnevalová kohorta podél Liffey. Při nedostatku společlivých pramenů nám Bourmiquelův obraz Dublinu umožňuje aspoň vytušit zkušenost, kterou si Gould Verscoils bude nezbytně muset odnést z ostrova, zkušenost prosakující do duše tak, jako pach rybí moučky z konzerváren nedaleko přístavu.

Jak zbrkle předbíháme událostem, jsme náchylni vidět tuto karnevalovou kohortu i jako poslední obraz, který náš hrdina spatří, až se mu budou obrazy míhat před očima: ušlechtilou menažerii irských excentriků (k nimž svým způsobem sám patřil) sestupující podél Liffey až někam ke kotvišti, kde mizí jako v pekle.

Černá Louže

Gould Verscoils se narodil v jednom z těch dublinských předměstí poblíž přístavu, kde mohl poslouchat kvílení lodních sirén, kde jejich pronikavý nářek vyprávěl pravdymilovnému mladému srdci, že existují světy a národy i mimo *Dubh-Linn*, tu černou louži, kde pach a nespravedlnost doléhají na člověka víc než jinde. Pří-

klad vlastního otce, který se z úplatného celníka vyšvihl do postavení (v mravním smyslu) ještě ubožšího úředníka a z vášnivého pamellovce se změnil v patolizala a puritána, vedl Goulda k odporu k vlasti, k odporu, který byl pouze jednou z forem zvráceného a masochistického vlastenectví: „Prasklé zrcátko děvčete pro všechno, prasnice požírající vlastní mladá,“ zapsal si Verscoils v devatenácti letech větu, vztahující se víc na Irsko než na rodiče.

Unaven manými žvásty v temných špeluňkách, kde se kuji falešná spiknutí a kde osnují atentáty falešní kněží, básníci a zrádci, poznamenal si Gould Verscoils do zápisníku větu, již vyslovil nějaký vysoký krátkozraký student a ani netušil, že jeho slova budou mít tragické následky: „Kdo má v sobě aspoň špetku sebelásky, nemůže vydržet v Irsku a odchází do vyhnanství, prchá ze země, na niž zřejmě dopadla hněvivá ruka nějakého Dia.“

Zápis nese datum 19. května 1935.

V srpnu téhož roku se Gould nalodil na obchodní loď *Ringsend*, plující do Maroka. Po třídenní zastávce v Marseille loď vyplouvá bez jednoho člena posádky; přesněji řečeno, místo radiotelegrafisty Verscoilse zaujímá nějaký nováček. V únoru 1936 nacházíme Goulda Verscoilse u Guadalajary, v patnácté anglo-americké brigádě, nesoucí jméno legendárního Lincolna. Tehdy je mu osma-
dvacet let.

Vybledlé fotografie

Spolehlivost dokumentů, třebaš se podobaly palimpsestům, tady na okamžik selhává. Život Goulda Verscoilse se nejasně prolíná s životem a smrtí mladé španělské republiky. Máme po ruce jen dva jeho snímky; jeden s neznámým bojovníkem u trosk nějakého chrámu. Na rubu je Verscoilsovou rukou napsáno: „*Alcazár*.“

Viva la Republica! " Jeho vysoké čelo do poloviny zakrývá baskická čapka, na rtech mu utkvěl úsměv, v němž lze číst (z dnešní perspektivy) triumf vítězů i hořkost poražených; protichůdné odlesky vytvářející jako vráska na čele stín jisté smrti. Druhý snímek je skupinový a nese datum 5. listopadu 1936. Je velmi nejasný. Verscoils stojí v druhé řadě, ještě stále s baskickou čapkou naraženou šikmo do čela. Před nastoupenou rotou se táhne nějaká zbrázděná krajina a nebylo by těžké uvěřit, že jsme na hrbitově. Vidíme čestnou rotu, jež vypálila salvu do nebe, nebo popravčí četou, která střelila do živého masa? Obličej Goulda Verscoilese toto tajemství zárlivě sřezá. Nad seřazenými vojáky se v dalekých modrých výšinách vznáší letadlo jako kříž s ukrizovaným.

Opatrné domýšlení

Vidím Verscoilsě ustupovat z Malagy. Jde pěšky, v koženém kabátě, který stáhl z mrtvého falangisty (pod kabátem bylo jen holé hubené tělo a stříbrný křížek na kožené šňůrce); vidím ho, jak se vrhá proti bodáku, unášen vlastním voláním na žtec jako křídly anděla zániku; vidím ho, jak se překlíkujíc s anarchisty, kteří vztýčili svůj černý prapor na holých svazích u Guadalajary, přivavení zemřít povznesenou a nesmyslnou smrtí; vidím ho, jak pod rozpáleným nebem kdesi u hrbitova poblíž Bilbaa poslouchá přednášky, v nichž se jako při stvoření světa oddělují život a smrt, nebe a země, svoboda a tyránie; vidím ho, jak bezmocně páli celý zásobník do vzduchu na letadla a hned potom padá, zasypaný ohněm, hlínou a šrapnely; vidím ho, jak třese mrtvým tělem studenta Armanda Geoffroye, který mu umřel na rukou někde poblíž Santanderu; vidím ho, jak se špinavým obvazem na hlavě leží v improvizované nemocnici pár kroků od Gijónu a poslouchá blábolení raněných, mezi nimiž někdo volá Boha irsky; vidím ho hovořit s mladou

ošetřovatelkou, jež ho uspává jako dítě, zpívá mu ukolébavku jemu neznámým jazykem, a pak v polospánku, omámen morfiem, vidí už jen, jak leze do postele k Polákovi s amputovanou nohou, a pak jako ve snu slyší její bolestný milostný chropot; vidím ho někde v Katalánsku, jak sedí v improvizovaném štábu u Morseova přístroje a opakuje zoufalé volání o pomoc, zatímco rádio z nedalekého hrbitova vysílá veselé a sebevražedné písně anarchistů; vidím ho, jak trpí zánětem spojivek a průjmem; a vidím ho, jak se nahý po pás holi u studné s otrávenou vodou.

Mezihra května 1937 se někde na předměstí Barcelony Verscoils hlásí k raportu u velitele praporu. Velitel, sotva čtyřicátník, vypadá jako zachovalý stařec. Skloněný nad psacím stolem, podpisuje rozsudky smrti. Jeho zástupce, upnutý až ke krku a s naleštěnými loveckými holínkami na nohou, stojí vedle něho a po každém podpisu přitiskne k papíru piják. V místnosti je dusno. Velitel si otírá obličej batistovým kapesníkem. V dále je slyšet výbuchy granátů těžkého kalibru. Velitel pokyne Verscoilsovi, aby řekl, co má na srdci. „Šifrované vzaky se dostávají do nepovoláných rukou,“ říká Verscoils. „Do čich?“ ptá se velitel poněkud nepřítomně. Ir váhá a pokukuje podezřivě po zástupci velitele. Tu velitel přejde na slovník od Verdunu: „Tak pověz, chlapče, do čich rukou!“ Ir chvíli mlčí, pak se nakloní přes stůl a pošepká veliteli něco do ucha. Velitel vstane, přistoupí k Verscoilsovi, doprovodí jej ke dveřím a poklepá mu po rameni, jak se to dělá rekrutům a blouznivcům. To je vše.

Pozvání na cestu

Pozvání noc z 31. května na 1. červen (1937) tráví Verscoils u Morseova přístroje a vysílá naléhavé vzaky

na předsunuté pozice směrem ke svahům Almeiry. Noc je dusná. Rakety, jež ji osvětlují, dávají krajíně neskutečný vzhled. Před úsvitem předá Verscoils přístroj mladému Baskovi. Ir se odpoťácí do lesa nějakých deset kroků od radiostanice a vyčerpaný se natáhne do vlhké trávy, tváří k zemi.

Probudí ho štábní kurýr. Verscoils pohlédne nejprve na nebe, pak na hodinky: nespal víc než čtyřicet minut. Kurýr mu předá rozkaz, tónem, který není v souladu s jeho hodností: v přístavu kotví loď, na které nefunguje rádio; provést opravu; po splnění úkolu podat hlášení zástupci velitele; *Viva la Republica!* Verscoils spěchá do stanu, popadne koženou brašnu s nářadím a jde s kurýrem k přístavu. Na dveřích celnice někdo během noci napsal bílou barvou, která ještě stéká, vítězné heslo. VIVA LA MUERTE. Na otevřeném moři, daleko od doku, se v ranním mlžném oparu rýsuje silueta lodi. Kurýr a námořníci v člunu u mola si vymění zbytečná hesla. Verscoils nasedne do člunu a ani se neohlédne ke břehu.

Okované dveře

Kolem plují ožehlá prkna, nejspíš zbytky nějaké lodi, kterou během noci poblíž břehu zasáhlo torpédo. Verscoils pozoruje popelavé moře, které mu asi připomene opovržené a opovrženímhodné Irsko. (Nemůžeme věřit, že v tom opovržení není aspoň špetka nostalgie.) Jeho spolucestující mlčí a plně se soustředí na těžká vesla. Urychleně se dostanou do blízkosti lodi a Verscoils postřehne, že jsou sledováni z horní paluby: kormidelník podal dalekohled kapitánovi.

Připojují pár technických detailů, i když pro další průběh vyprávění nemají možná význam: je to starý dřevěný parník o výtlaku asi pěti set tun a oficiálně převáží antracit do francouzského přístavu Rouen. Mosazné

součásti – zábradlí, vruty, kliky, okenní rámy – jsou skoro zelené od měděnky a lodní vlnjku, pokrytou uhelným prachem, lze stěží identifikovat.

Když Verscoils vylezl po kluzkém lodním provazovém žebříku nahoru (doprovázen dvěma námořníky z člunu, z nichž jeden mu vzal z ruky koženou brašnu, aby host mohl lehčeji šplhat), nebyla už na palubě živá duše. Námořníci ho zavedli do jedné místnosti v podpalubí. Byla prázdná a dveře okované touž matnou bronzí. Verscoils slyšel, jak se klíč otočil v zámku. V téměř okamžiku si uvědomil, že loď vyplouvá; podobně jako si uvědomil, spíš vztekle než s hrůzou, že vběhl do pastí, naivně jako zelenáč.

Plavba trvala osm dní. Těch osm dní a nocí strávil Verscoils v podpalubí, v těsné kajutě vedle strojovny, kde ohlušující hluk strojů drtil jako žernov tok jeho myšlenek i spánku. V jakémsi podivném smíření s osudem (zcela zdánlivém, jak uvidíme) nebušil pěstí do dveří, nevolal o pomoc. Dokonce zdá se ani nemyslel na útěk, beztak maný. Umýval se ráno v plechovém lavóru bez zrcátka, pohlédl na jídlo, které mu třikrát denně podávali kulatým okénkem v okovaných dveřích (sledě, lososa, černý chléb), a pak, aniž vzal do úst cokoli kromě vody, znovu ulehl na tvrdý námořnický kavalec bez lůžkovin. Okénkem kajuty civěl na jednotvárné vlnění hladiny.

Třetí den se Verscoils probudil z neklidného spánku: na úzké lavici proti jeho lůžku seděli dva muži a mlčky ho pozorovali. Verscoils prudce vyskočil.

Spolucestující

Spolucestující upírali na Verscoile modré oči a zdražené bílé zuby cenili v přátelském úsměvu. S jakousi nepřirozenou zdvořilostí (nepřirozenou vzhledem k místu a danému okamžiku) také prudce vstali, lehce pokývali

hlavami a vyslovili svá jména. Verscoilsovi, jenž se rovněž představil, připadaly slabiky jeho vlastního jména najednou docela neznámé a cizí.

Následujících pět dní strávili všichni tři v těsné a rozpalené kajutě za okovanými dveřmi a hráli strašnou hazardní hru podobnou pokeru ve třech, v němž se prohra platí životem. Mluvili o spravedlnosti, o svobodě, o proletariátu, o cílech revoluce a debatu přerušovali, jen aby v rychlosti zhlitli kousek sušeného slanečka (čtvrtý den cesty začal jíst i Verscoils), nebo aby si svlažili vyschlá ústa a odpočinuli si od vlastního překřikování (a tehdy se nesnesitelný hluk strojů stával jen rubem ticha). Zuřivě dokazovali své přesvědčení, jako by si byli záměrně zvolili tu tmavou místnostku lodě plující v mezinárodních vodách za jediný možný objektivní a neutrální terén pro strašlivou hru argumentů, vášní, přesvědčení a fanatismu. Neoholení a zpocení, s vyhrnutými rukávy a vychrtlí, přerušili svou diskusi pouze jednou: když pátý den plavby oba návštěvníci (o nichž víme jen tolik, že jim bylo asi dvacet let a nepatřili k posádce lodě) nechali Verscoilse několik hodin samého. Během té doby Ir slyšel přes ohlušující hluk strojů z paluby tóny nějakého foxrotu, který mu připadal známý. Před půlnocí hudba náhle ztičila a návštěvníci se vrátili, lehce podroušení. Sdělili Verscoilsovi, že na lodi se oslavuje: na základě kabelogramu, který radiotelegrafista dostal ten den odpoledne, změnila loď *Vitebsk* jméno na *Ordžonikidze*. Nabídlí mu vodku. Odmítl v obavě, aby ho neotravili. Mladíci pochopili a vodku vypili. Smáli se Irově nedůvěře.

Hluk strojů náhle a nečekaně ustal a nastal ticho rázem přerušilo rozhovor v kajutě, jako by ubíjející rytmus představoval nezbytný rituální doprovod, jenž až doposud dával sílu a vzlet jejich myšlenkám a argumentům. Nyní mlčeli, dočista oněměli, a naslouchali pleskání vln

o bok lodí, dusotu kroků po palubě a dlouhému klouzání těžkých řetězů. Už minula půlnoc, když se dveře kajuty odemkly a tři muži opustili svůj dočasný příbytek plný nedopalků a rybích kostí.

Pouta

Vitebsk-Ordžonikidze zakotvil na širém moři, devět mil od Leningradu. Z řady vzdálených lamp na břehu se záhy jedna začala oddělovat a zvětšovat a vítr přivál jako předvoj hluk silných motorů člunu, přibližujícího se k lodi. Tři muži v uniformě, jeden v hodnosti kapitána a dva bez označení hodnosti, přistoupili k Verscoilsovi a namířili na něj revolvery. Verscoils zvedl ruce. Prohledali ho, pak mu přivázali ruce k pasu. Verscoils poslušně sestoupil po provazovém žebříku a zaujal místo v motorovém člunu, kde ho připoutali k mosaznému opěradlu sedadla. Pozoroval příračnou siluetu lodě ozářené proudem světla z reflektorů. Viděl, jak po provazovém žebříku spouštějí s provazem uvázaným kolem pasu i jeho dva spolucestující. Záhy seděli všichni tři jeden vedle druhého, připoutáni k opěradlům sedadel.

Spravedlivý rozsudek

Badatelům zabývajícím se soudobými idejemi zůstane nejspíš utajen výsledek bitvy slov a argumentů, kterou během šesti dní a nocí sváděli Ir Gould Verscoils a jeho dva spolucestující. Stejně jako zůstane tajemstvím, psychologicky i právně krajně zajímavým, je-li možné, aby člověk, sužovaný strachem a zoufalstvím, dokázal sílu svých důkazů a své zkušenosti vystupňovat do té míry, aby bez vnějšího tlaku, bez použití násilí nebo mučení zvíkal ve vědomí druhých dvou lidí vše, co jim bylo vštěpováno po dlouhou řadu let výchovou, četbou, zvyky a drezúrou. Poněvadž nemusíme považovat za zcela svévolné rozhodnutí soudu, jenž podle nějaké

3) MECHANIČTÍ LVI

Hommage à André Gide

Chlap jak hora

Jedná historická osobnost vystupující v tomto příběhu, Edouard Herriot, vůdce francouzských dělníků, předseda zahraničního výboru, starosta Lyonu, poslanec, muzikolog atd., zaujme v něm možná ne dost významné místo. Nebude to však proto, povězme to hned, že by byl pro jeho průběh méně důležitý než druhá osoba zasahující do děje, nýbrž prostě proto, že o historických osobnostech lze najít i jiné materiály. Nezapomeňme: Edouard Herriot byl sám spisovatel a autor vzpomínkových knih¹⁾, politik těšící se veliké vážnosti, a jeho životopis se vyskytuje v každé alespoň trochu slušnější encyklopedii.

Jedno svědectví popisuje Herriota následovně: „Moudrý, silný, ramennatý, s hranatou hlavou pokrytou hustými štetinatými vlasy, s tváří jakoby dílatem vytesanou,

¹⁾ Mme Récamier et ses amis; La Russie nouvelle; Pourquoi je suis radical socialiste; Lyon n'est plus; Forêt normande; Jadis; Souvenirs; Vie de Beethoven etc.

profatou krátkými hustými kníry, působil tento muž dojmem veliké síly. Jeho hlas, krásný sám o sobě, uzpůsobený k vyjádření i těch nejemnějších odstínů a modulačních akcentů, snadno dokázal zvládnout jakoukoli věru. Dovedl se svým hlasem zacházet mistrovsky, stejně jako mistrovsky ovládal výraz své tváře. „Totéž svědectví líčí následovně Herriotovu povahu: „Byla to podivná vidět jej za řečnickým pultem, jak hravě přechází od vážného tónu k žertu, nebo jak se jeho důvěrný šepot mění v hrímavé zvěstování nějakého principu. A opovážil-li se mu někdo odporovat, přijal Herriot okamžitě hozenou rukavici; zatímco oponent vykládal své stanovisko, po Herriotově tváři se rozléval široký úsměv – předčasně předznamenání drtivé poznámky, která vzápětí vyvolá bouři smíchu nebo potlesku a zcela vykolejí protivníka chyceného do léčky. Úsměv se pravda vytratil, byla-li kritika vyslovena urážlivým tónem. Útoky tohoto druhu přiváděly Herriota k zuřivosti a vyvolávaly v něm prudkou reakci, tím spíš, že byl vždy ve střehu – vlivem své přecitlivělosti, kterou mnozí prohlašovali za jesitnost.“²⁾

Ten druhý

O druhém důležitém aktérovi tohoto příběhu, A. L. Čeljustnikovi, víme spolehlivěji pouze to, že mu táhlo na čtyřicítku, byl vysoké postavy, poněkud nahrbený, světlovlasý, že byl mluvkva, chvástal a sukničkář a donedávna redigoval ukrajinský deník *Nová jitřenka*. Hrál výtečně poker a oko a na harmoniku polky a častušky. Ostatní svědectví týkající se jeho osoby vyznívají velmi rozporně, a proto jim není třeba přikládat přílišný význam. Přesto je zaznamenávám, i když některé prameny vyvolávají oprávněné pochybnosti: tak se napří-

²⁾ André Ballit, *Le Monde* z 28. března 1957

klad tvrdí, že byl politickým komisařem ve španělské občanské válce a vyznamenal se v jezdeckém pluku za bojů u Barcelony; že jednu noc spal se dvěma ošetrovatelkami, přestože jím lomcovala malarická horečka; že nějakého Ira, podezřelého ze sabotáže, dostal lští, pod záminkou, že je na lodi třeba opravit vysíláčku, na sovětskou nákladní loď *Ordžonikidze*; že se (ostatně) znal osobně s Ordžonikidzem; že byl tři roky milencem ženy jedné velice, velice známé osobnosti (a že se právě proto dostal do lágru); že ve školním ochotnickém souboru ve Voroněži hrál Arkadije ve hře Ostrovského *Les*.

Uvedená svědectví vyvolávají určité pochybnosti a jejich spolehlivost není zaručena, zejména toho posledního, nicméně jedna z Čeljustnikovových historek, ta, která se vztahuje k Herriotovi, stojí za zaznamenání, byť na první pohled působí jako bohapustý výplod fantazie. A já tak zde činím proto, že o její hodnověrnosti lze těžko pochybovat; konečně, vše nasvědčuje, že některé Čeljustkinovy historky, jakkoli neobvyčejné, se nicméně zakládají na skutečných událostech. A jako nejspolehlivější důkaz nám může posloužit fakt, že příběh, jenž následuje, potvrdil jistým způsobem sám Edouard Herriot, o němž Daladier právem prohlásil, že je to muž obrovské inteligence („une intelligence rayonnante“). Budu tedy o tom dávném setkání Čeljustnikova a Herriota vyprávět tak, jak umím a dovedu; předem ovšem pro tuto chvíli odvrhnu děsivou mýru dokumentů zavalujících příběh, a pochybovačného a zvědavého čtenáře odkážu na uvedeny životopis, kde nalezne potřebné důkazy. (Snad by bylo rozumnější, kdybych se rozhodl pro nějakou jinou formu sdělení, esej nebo studii, kde bych všech těchto dokumentů mohl využít obvyklým způsobem. Brání mi v tom však dvě věci: jednak mi nepřipadá vhodné dovolávat se živého, ústního svědectví spolehliv-

vých lidí, jednak jsem si nedokázal odepřít uspokojení z vyprávění, jež dává spisovatelův klamný pocit, že vytváří svět, a tím jej, jak se říká, mění.)

Telefon a revolver

Dotyčné studené listopadové noci roku tisícího devítistého třicátého čtvrtého spal Čeljustnikov, externí spolupracovník místních novin, zodpovědný za otázky kultury a boje proti náboženství, nahý, jak ho Pánbůh stvořil, ve velké šlechtické posteli ve vyhrátém pokoji v třetím poschodí v ulici Jegorovka. Jeho nablyskané hoňky malinové barvy stály srovnané u postele, kdežto jeho šaty a prádlo se povalovaly všude po místnosti, promíchané bez ladu a skladu (což svědčí o vášnivém spěchu) s hedvábným dámským prádlem. Pokoj byl prosáklý teplým pachem potu, vodky a kolínské.

Čeljustnikovovi se zdálo (lže-li mu věřit), že má vzápětí jít na jeviště a zahrát nějakou roli, nejspíš Arkadije z *Lesu*, ale nikde nemůže najít své šatstvo. Vyděšený (ve snu), slyší zvonění volající ho na scénu, ale stojí na místě jako přimrazený, či vlastně sedí, nahý a chlupatý, a nedokáže se ani pohnout. Najednou, jako když se to všichni odehrává na jevišti, opona letí vzhůru, a v oslňující záři bočních reflektorů, které jsou na něj namířeny a vystavují jej křížové palbě svých kuželů, vidí nahoře na balkóně a dole v přízemí matně diváky a jejich hlavy rámované fialovou svatozáří. V první řadě, zdá se mu, rozpoznává členy oblastního výboru a mezi nimi se mu jasně rýsuje lesklá pleš soudruha M., šéfredaktora *Nové jitřenky*, který se přímo zalyká smíchy a pokřikuje na něho cojs posměšného a urážlivého, něco, co se vztahuje k jeho (Čeljustnikovově) mužnosti. A zvoněk v maskérování zvoní a zvoní stále naléhavěji a silněji, a Čeljustnikovovi se zdá (ve snu), že je to vlastně požární zvon, že nejspíš chytila opona a že co nevidět vypukne všeobecná

paníka a nastane úprk, a on zůstane tady na scéně nahý, jak ho Pánbůh stvořil, nedokáže se pohnout, vydán na pospas plamenům. Tu se jeho pravačka prudce vymaní z očarování a Čeljustnikov jí, ještě stále na pomezí spánku a bdění, pudově zašátrá po revolveru, který má podle starého dobrého zvyku zastrčený pod polštářem. Rozsvítí lampu na nočním stolku a shodí při tom sklenici s vodkou. V mžiku si uvědomí, že holínky jsou teď důležitější než revolver, a hupne do nich rychle jako do sedla. Žena šéfredaktora *Nové Jiřinky* sebou zavrtí ve spánku, ale pak i ji zvonění probudí: otevře své hezké, jen trošku opuchlé asiatské oči. Telefon najednou zmlkne a oba si oddechnou. Nastane trapné domlouvání, pološeptem. Nastasja Fedofjevna M., zmatená a vylekaná, se snaží navléknout si podprsenku, kterou Čeljustnikov vylovil z hromady prádla. Vtom začne telefon znovu cinkat. „Vstaň,“ velí Čeljustnikov a zastrkuje si revolver za opasek. Nastasja Fedofjevna na něho vyděšeně zírá. Čeljustnikov přistoupí k rozechvělé ženě, políbí ji mezi bujná nadra a říká: „Vem to!“ Žena vstane, Čeljustnikov přes ní kavalírsky přehodí svůj kožený kabát. Hned nato slyší, jak žena říká: „Koho? Čeljustnikova?“ (Zmíněný si položí prst na ústa.) „Nemám potuchy.“ (Pauza.) Pak žena položí sluchátko, v němž zazvukalo, jak někdo na druhém konci drátu zavěsil, a zhroutí se do křesla. „Z rajkomu.“ (Pauza.) „Prý je to naléhavé.“

Spis

Dřív než se vrátil do svého bytu na Sokolovském prospektu, potloukal se Čeljustnikov dlouho po zavátých ulicích. Vzal to oklikou, proti proudu Dněpru, takže mu cesta domů trvala celou hodinu. Svlekl kožený kabát, nalil si sklenici vodky a zapnul rádio. Neuběhlo ani pět minut a ozval se telefon. Nechal ho zazvonit třikrát

a pak zvedl sluchátko. Chvilí hrál překvapeného, že ho někdo volá takhle pozdě (byly už dvě prýč), a pak zahučel, že když je to tak naléhavé, dorazí nejpozději za půl hodiny. Jenom co se oblékne, protože se zrovna svlékl. V pořádku, odpovědějí mu, pošlou pro něho auto, věc spěchá. Soudruh Pjasnikov mu vše vysvětlí ústně.

Soudruh Pjasnikov, tajemník rajkomu, nechodil dlouho kolem horké kaše: zítřka kolem jedenácté dopoledne přijede z Kyjeva občan Edouard Herriot, vůdce francouzských pracujících. Čeljustnikov poznamenal, že čte v novinách o jeho příjezdu do Moskvy, nevěděl však, že zavítá i do Kyjeva. Pjasnikov se pak zeptal, ví-li on, Čeljustnikov, jak strašně záleží na návštěvě takového člověka. Dotázaný odušil, že ví (přestože tak docela nechápal, v čem tkví význam téhle návštěvy a co s ní on má společného). Pjasnikov pochopil Čeljustnikovovu neinformovanost a začal vysvětlovat: občan Herriot vzdor svým sympatiím k revoluci chová jisté typicky buržoazní pochybnosti o jejích vymoženostech. Tajemník uvedl řadu detailů ze života a činnosti Edouarda Herriota, podtrhl maloměšťácký původ dofyčného, citoval mnohá jeho stanoviska, zmínil se o jeho lásce ke klasické hudbě i k pokrokovým hnutím ve světě a zdůraznil úlohu, kterou Herriot sebral při uznání země bolševiků (tak to řekl: *strany bolševikov*) Francii. Nakonec vytáhl Pjasnikov ze zásuvky psacího stolu jakýsi spis a začal v něm listovat. „Tady,“ řekl, „například tohle. Čitují: *Ani nevěřící Francouz* (jak vidíte: Herriot se zbavil náboženských předsudků... dá-li se mu věřit), *dokonce ani nevěřící Francouz nemůže nepozdvihnout svůj hlas proti pronásledování kněží* (tady se soudruh Pjasnikov znovu zarazil a pohlédl na Čeljustnikova: „Rozumíte?“ Čeljustnikov přikývl a Pjasnikov dodal: „Pro ně jsou kněží ještě pořád cosi jako posvátné krásy, jako u našich mu-

žiků... těch dřívějších přirozeně“), neboť i to představuje útok na svobodu myšlení. Útok ostatně zcela zbytečný... A tak dále, a tak dále,“ mávl rukou Pjasnikov a zavřel spis. „Myslím, že vám je teď vše jasné?“ – „Ano,“ potvrdil Čeljustnikov a nalil si sklenici vody. Setrval v kabinetu soudruha Pjasnikova do čtyř do rána. A už v sedm byl zase na nohou. Do příjezdu vlaku zbyvaly přesně čtyři hodiny.

Hodiny a minuty

To významné jítro v životě A. L. Čeljustnikova probíhalo hodinu od hodiny následovně: v sedm – budíček, telefonem. Čeljustnikov do sebe nalačno hodil sklenici vody a po pás nahý se umyl ve studené vodě. Oblékl se, vyleštil holínky. K snídani si na primusu usmažil vajíčka a snědl je s kyselými okurkami. V sedm hodin dvacet minut zavolal do rajkomu. Soudruh Pjasnikov mluvil s plnými ústy, omlouvá se: celou noc se nehnul z kačce-láče, zdřímil si jen trochu v křesle za stolem; ptá se Čeljustnikova, jestli se cítí dobře; smluvil mu, říká, schůzku s Avramem Romaničem, maskérem, ve foyeru divadla (vchod pro herce) na čtyři hodiny odpoledne; ať přijde přesně. U sedm pětadvacet telefonuje Čeljustnikov Nastasje Fedotjevně. Po delší pauze (zdola už troubí auto poslané z rajkomu) slyší rozechvělý hlas manželky šéfredaktora *Nové jitřenky*. Nedokáže vůbec pochopit, jak ho včera v noci mohli hledat u ní. Jestli se M. (to jest její muž) doví, co a jak, ona se otráví. Nesnese tu hanbu. Ano, ano, otráví se, jedem na myši. Čeljustnikov s těžší svěde do proudu jejích slov, mazlení, vzlyků a šepotu propašovat pár slov útechy: ať si nedělá žádná starosti, je to náhoda, všechno jí vysvětlí, ale teď už musí honem jít, dole na něho čeká auto. A na jed na myši ať jí ani nena-padne pomyslet... V půl osmé usedá Čeljustnikov do černého automobilu čekajícího před domem; chvilí před

trí čtvrtě přijíždí do rajkomu. Soudruh Pjasnikov má zarudlé oči a napuchlá víčka; vypijí každý jednu vodku a pak se spolu domlouvají a od osmi do půl desáté telefonují, z dvou kanceláří, aby se navzájem nerušili. V půl desáté soudruh Pjasnikov s očima jako králík stiskne jedno z tlačítek na velkém psacím stole z ořechového dřeva a uklízečka přinese na podnose čaj. Dlouho srkají horký nápoj, beze slova, a usmívají se jeden na druhého jako lidé, kteří mají za sebou těžkou a zodpovědnou práci. V deset hodin odjíždějí na nádraží a prověřují bezpečnostní opatření. Soudruh Pjasnikov požaduje odstranit transparent s nápisem *Náboženství je opium lidstva* a nahradit jej v rychlosti jiným, který má přízvuk lehce metafyzický: *Ať žije slunce, pryč s nocí*. Přesně v jedenáct, kdy vlak se vzácným hostem vjíždí na nástupiště, odpojí se Čeljustnikov od uvítacího výboru a postaví se stranou mezi dštojiniky z ochranky, kteří v civilu a ob-těžkami zavazadly představují náhodné a zvědavé cestující, a nyní spontánním potleskem vítají přátelsky nakloněného hosta z Francie. Čeljustnikov si spěšným pohledem obhlédne Herriota (případá mu jaksi bezvý-znamný, asi kvůli tomu baretu, co má na hlavě), vyjde vedlejším východem z nádraží a rychle odjede autem pryč.

Když dorazí před katedrálu svaté Sofie, odbíjí přesně jedenáct hodin.

Minulost

Katedrála svaté Sofie byla zbudována jako matná vzpomínka na slavné dny knížat Vladimira, Jaroslava a Izjaslava. Pouze vzdáleně napodobuje model korsun-ského kláštera, pojmenovaného podle „svatého města“ Kersonu či Korsunu. Kronika učeného Nestora zazna-menává, že už kníže Vladimír přivezl z Korsunu, města, kde byl pokřtěn, ikony a chrámové sochy a také „čtyři

bronzové koně“.³⁾ Jenže mezi prvním kamenem do základů chrámu, který položil v Pánu zesnulý Vladimír, a dějinami Svaté Sofie proplyne slavným Dněprem ještě mnoho vody, krve i mrtvol. Stará slovanská božstva budou ještě dlouho odolávat historickému rozmaru kyjevského prince, jenž přijal jednobožskou víru křesťanskou, a pohanský ruský národ bude bojovat s pohanskou krutostí proti „synům Dag-Boga“ a ještě dlouho bude vypošťet své ubohé šípy a kopí po větrech, „dětech Stribogových“. Krutost pravověrných však není méně krutá než krutost pohanská, a fanatismus těch, kdo věří v tyránii jednoho boha, bývá mnohem zběsilejší a účinnější.

Slavný Kyjev, máti ruských měst, bude mít počátkem jedenáctého století kolem čtyř set kostelů a podle ličení Dětmara z Merseburgu bude „soupeřem Konstantinopole a nejkrásnější perlou Byzance“. Přiklonem k byzantské říši a víře přistoupí Rusko prostřednictvím pravoslavní k starobylé a rafinované civilizaci, jenže schizma a odmítnutí římské moci způsobí, že bude vydáno na mílost a nemilost mongolských uchvatitelů a nebude moci počítat s ochranou Evropy. Schizma pak povede k izolaci ruského pravoslavní od Západu; kostely se budou stavět na potu a kostech mužiků a nebudou vědět nic o vysokém vzepětí gotických věží, a v domněně citové Rusko nebude zasazeno rytířstvím a „bude bít své ženy, jako když kult dámy nikdy neexistoval“.

To vše je viceméně zapsáno na zdech a freskách kyjevské katedrály sv. Sofie. Vše ostatní jsou jen historická fakta menšího významu: založil ji Jaroslav Silný (1037) na věčnou památku dne, kdy slavně zvítězil nad pohanskými Pečeněgy. A aby máti všech ruských měst neměla

³⁾ „Čtyři koni medžany“. Mělo by se číst, jak tvrdí někteří odborníci, nejspíš jako „čtyři ikony medžany“. My v této lexikální dvojznačnosti vidíme v prvé řadě příklad konfliktu a prolnutí dvojho ikonodulství: pohanského a křesťanského.

co závidět Konstantinopoli, přikázal vedle portálu kostela vybudovat velkolepou Zlatou bránu. Sláva města však neměla dlouhého trvání. Mongolské hordy, vyvalivší se ze stepi (1239), srovnaly slavné město Kyjev se zemí. Svatá Sofie ležela však tou dobou už v troskách: roku tisícého dvoustého čtyřicátého se probořila její klenba, ve stejnou dobu jako klenba chrámu zvaného Děsjatnaja, a zahubila stovky Kyjevanů, kteří se uchýlili pod její ochranu, aby ušli krutému masakru, který jim uchystali Mongolové. Do svého *Popisu Ukrajiny*, vydaného v Rouenu 1651, zapsal urozený pán z Beauplanu, normanský šlechtic ve službách polského krále, slova ne nepodobná epitaflu: „Ze všech kyjevských chrámů zbyly pouze dva na památku pokolením, a z ostatních jsou jen ubohé trosky: reliquiae reliquiarum.“

Nejproslulejší mozaika kostela, *Žehnající Matka Boží*, bývala Kyjevany oslavována pod přídomkem „něrazrušimaja stěna“, nerozborná zeď – což je vzdálena narážka na dvanáctý verš Hymny akatistů. Legenda však vysvětluje tento přídomek jinak: když se chrám proboril, zborůtily se všechny zdi kromě apsidy, jež zůstala stát nepoškozena díky Panně-ochránkyni, zvěčněné v mozaice.

Cirkus v domě Božím

Jakkoli se bude na první pohled zdát, že to nesouvisí s hlavní linií naseho vyprávění (zjistíme ostatně, že je to odchylení pouze zdánlivé), nemůžeme se na tomto místě nezmínit o podivuhodných freskách, jež zdobí stěny podél točících schodů vedoucích na horní poschodí, odkud panovníci a bojaři, jejich hosté, mohli přistoupit k bohoslužbě, aniž by vytáhli paty z paláce. Fresky byly objeveny pod čerstvou omítkou roku 1843, jenže spěch a zvědavost, matka objevů i chyb, způsobily, že restaurace byla provedena krajně nedbale: na starou patinu, lesk zlata a rouch byl naroubován parvenuovský trpyt

bohatství a přepychu bojarského. Výjevy však nicméně zůstaly nedotčeny: pod modrou oblohou Byzance se prostírá hypodrom a cirkus a v popředí, v čestné lóži, sedí imperátor a imperátorka obklopeni svou družinou; štolbové čekají na pokyn, aby své vzpínající se oře vpustili do arény; válečníci tvrdých rysů, ozbrojení kopími a provázení smečkou ohařů, pronásledují divoké šelmy; provazochodci a herci provozují své kejkle pod širým nebem; svalnatý atlet drží v ruce dlouhou tyč, po níž šikovně jako opice šplhá akrobat; gladiátor vyzbrojený sekýrou se vrhá na krotitele s medvědí hlavou.

Kniha Konstantina Porfýrogenneta vyprávějící o cemoniích na byzantském dvoře podává nám v kapitole nazvané *Gótské hry* výklad smyslu tohoto posledního výjevu: „Zábavy zvané Ludus gothicus konají se dle vůle Jeho císařské Milosti vždy osmého dne po svátku Narození Páně a při té příležitosti se hosté J. C. Milosti přestrojují za Góty, nasazující sobě škrabošky a hlavy různých divokých zvířat.“

Tolik o minulosti.

Pivovar

Nyní kyjevská katedrála sv. Sofie skrývá pod svou vysokou klenbou část pivovaru *Spartak*, sušárnu a sklad. Obrovské desetitunové cisterny, postavené na trámové podstavce, stojí seřazeny podél zdí a těžké železné sudy leží rozstrkané všude mezi sloupy až k apsidě. Dvoupátrová sušárna je opatřena dřevěnými mřížemi ve výši oken až k arkádám. (Stálá teplota 11°C Celsia mimořádně vyhovuje klíčení užitečných bakterií, jež dodávají pivo specifické aróma.) Vyskleným bočním oknem procházejí hliníkové trubky, ohnuté jako toury od kamen, a spojují sušárnu s kvasírnou umístěnou ve velkém přízemním baráku asi sto metrů od kostela. Lešení a žebříky spojují mříže, trubky a cisterny a nakyslý pach chme-

le a sladu vnáší mezi starobylé stěny vůni nekonečných stepí po dešti. Fresky a oltář jsou zakryty (na základě dřívějšího dekretu) dlouhými jutovými sufitami, jež splývají podél stěn jako šedivé prapory. Na místě, kde kdysi stála (přesněji řečeno: kde i nyní stojí zakrytá šedivým závojem) Neposkvrněná, „udivená nenadálým zjevením archanděla“, visí nyní portrét Otce lidu v těžkém pozlaceném rámu: práce akademického malíře Sokolova, zasloužilého umělce. Sněhovou vánicí se prodírá stařenka z davu a pokouší se políbit ruku Blahoslaveného, políbit ji po mužicku, lidově. Blahoslavený se na stařenku usmívá a klade jí otcovsky ruku na rameno. Vojáci, dělníci a děti přihlížejí tomuto výjevu plni obdivu v očích. Pod portrétem, na těžce zdí, kde přes jutu vníká dovnitř kalné světlo z dvou oken – visí nástěnka a grafikony. Čeljustnikov, trápený kocovinou a omámený vůní chmele, si prohlíží grafikon výroby, jako když v horečce zkoumá záznam své vlastní teploty.

Opětná restaurace

I. V. Braginskij, „revolucionář, rolnický syn, bolševík“, hlavní inženýr provozu, smekne čepici, podrbne se ve vlasech, obrátí papír několikrát v ruce a pak si jej čte beze slova snad třikrát za sebou. Čeljustnikov si mezitím prohlíží vnitřek kostela, pozvedá oči k vysoké klenbě, nahlíží za lešení, odhaduje v duchu váhu kotle a cisteren a polyby suchých rtů kalkuluje. Vysoká pomalovaná klenba mu připomíná malý dřevěný kostelík v rodné vsi z oněch dávných dob, kdy s rodiči chodíval na bohoslužby a poslouchal mumláni popů a zpěv věřících. Je to vzpomínka vzdálená a nesutečná; odumřela v něm jako v novém človeku s novými názory na život. O tom, co se toho dne v katedrále sv. Sofie zběhlo dále, máme svědectví samého Čeljustnikova: „Ivan Vasiljevič, revolucionář, rolnický syn, bolševík, nás svým zbytečným zva-

něním a zatvzeleností připravil o dvě hodiny dražocenného času. Přesvědčen, že splnění měsíční normy ve výrobě piva je důležitější než církevní mystérie, zmačkal příkaz narkomu a mrštil mi jím do tváře. Přestože jsem si byl vědom, jak čas neúprosně utíká, pokoušel jsem se ho přivést k rozumu a vysvětlit mu, že je v obecném zájmu uzpůsobit kostel k bohoslužbě. Nakonec jsem jej, bezradný z jeho tvrdohlavosti, odvedl do kanceláře a mezi čtyřma očima mu světlil tajemství, aniž jsem přitom ovšem vyslovil jméno vzácného hosta. Ani tento argument mu nestačil, a nepřesvědčilo ho ani několik telefonických hovorů, jež jsem z polního telefonu v jeho kanceláři měl s vedoucími činiteli. Nakonec jsem musel sáhnout k poslednímu argumentu: namířil jsem na něho revolver. (...) Sto dvacet vězňů dopravených sem z nedalekého oblastního tábora provedlo pod mým osobním vedením během necelých čtyř hodin opětnou restauraci kostela. Část susárny jsme opřeli o zeď a zakamuflovali jutovémi příkrývkami a stanovým dílcem, který jsme přehodili přes lešení, jako by doopravdy probíhala restaurace východní zdi. Sudy a cisterny jsme odtáhli a odkutáleli na polenech (jen s lidskou silou, bez použití techniky) na dvůr k baráku, kde byla umístěna kvasárna... Ve tři čtvrtě na čtyři jsem nasedl do auta a přesně v stanovenou dobu se dostavil do foyeru divadla, kde už na mne čekal Avram Romanič.

Brada a popská čepice

Citujeme dál svědectví Čeljustnikovovo: – Soudruh Pjasnikov mu (to jest Avramu Romaniči) všechno už předem vysvětlil, a dokonce mu, jak přiznal později, předložil k podpisu prohlášení, jímž se dotčný zavazoval, že bude o všem mlčet jako o státním tajemství. Zřejmě to působilo: ruce Avrama Romaniče se třáslly, když mi lepil vousy. Sutanu s fialovým pásem a popskou čepicí jsme si vypůjčili na revers z fundusu divadla a v do-

pise ředitelství jsme uvedli, že rekvizity potřebujeme pro členy kulturní brigády, která bude objíždět vesnice a pracovní kolektivy a uvádět představení s protináboženským obsahem. Avram Romanič se tedy už na nic nevyptával a pohroužil se plně do práce; dokonce i ruce se mu záhy přestaly třást. Málo naplat, byl to muž na svém místě! Nejenže ze mne udělal opravdického popa, ale dokonce mi z vlastní iniciativy připevnil falešné brýsky. „Kdy jste viděl,“ poznamenal, „kdy jste viděl, občane Čeljustnikove, hubeného popa?“ s čímž jsem souhlasil. A bez ohledu na to, co se s ním později stalo (a o čemž nemám v úmyslu se tady šířit), tvrdím, že Avram Romanič se o celou věc zasloužil skoro tolik jako já sám: poskytl mi několik dražocenných rad, jež mi bez ohledu na to, že už jsem měl jistou divadelní zkušenost, ohromně pomohly. „Občane Čeljustnikove,“ řekl mi, „když už ho strach docela přesehl a byl plně zaujat svým dílem, „nezapomeňte ani na okamžik: brada, zvláště takováhle brada, se nenosí hlavou, ale poprsím, celou horní půlkou těla. Proto musíte teď hned, za tu krátkou chvíli, sladit pohyb hlavy a těla.“ Dal mi dokonce několik velmi užitečných rad ohledně samé bohoslužby a liturgického zpěvu – povědomosti o tom nabyt určitě v divadle. (A možná že i v synagóze, čert aby to věděl.) „Když vám dojdou slova, občane Čeljustnikove, mumlejte něco basem. Mumlejte co nejvíc, jako když se zlobíte na své ovečky. A koulejte očima, jako když se proklínáte Boha, jemuž sloužíte třeba jen dočasně. A pokud jde o zpěv...“ – „Na to teď nemáme čas,“ řekl jsem mu. „Zpívat budeme později, Avrame Romaniči!“

Holínky malinové barvy

Čeljustnikov se zdržel v maskérně něco přes hodinu; je to poměrně krátká doba, vezme-li se v úvahu proměna, jež se s ním mezitím udála. A. T. Kašalov, kterému

všichni říkali prostě Aljoša, řídicí rajkomu, týž, který ho přivezl, mu políbil ruku, když mu pomáhal do vozu. „To bylo něco jako generálka,“ poznamenal si Čeljustnikov, „a docela mě zbavila trémy, která se mě zmocnila, když jsem zůstal bez dohledu a rad Avrama Romanice. V první chvíli mě napadlo, že si Aljoša dělá legraci, ale záhy jsem se přesvědčil, že lidská lehkověrnost nezná hranic: kdybych se byl objevil s carskou korunou na hlavě, padl by bezpochyby na tvář do sněhu a bláta. Budě zapotřebí vynaložit ještě mnoho času a úsilí,“ dodává Čeljustnikov, ne bez trpkosti a samolibosti, „aby se z mužické ruské duše vykořenily stopy temné minulosti a věkovité zaostalosti.“

(Povězme ihned: Aljoška Timofejič nikdy během svého dlouhého vyšetřování, ani když ho sebevíc mučili, nepřiznal, že toho dne skočil na špek. Při konfrontaci s Čeljustnikovem ve vyšetřovatelově kanceláři, necelý měsíc po události, stál umiňně na svém tvrzení, že si chtěl vlastně jen z občana Čeljustnikova vystřílet. Přes značnou tělesnou vyčerpanost a polámaná žebra hájil poměrně přesvědčivě své stanovisko: jak mohl věřit, že do auta nasedá pop, když do divadla přivezl občana Čeljustnikova? Na otázku, zda je pravda, že onoho dne – 21. listopadu 1934 – údajné duchovní osobě, to jest soudruhu Čeljustnikovovi, položil otázku: „A co občan Čeljustnikov, na toho nepočkáme?“ – odpověděl Aljoša záporně. Na otázku, zda je pravda, že údajné duchovní osobě, to jest soudruhu Čeljustnikovovi, řekl: „Brzy člověk v Kyjevě snáz potká soba než popa,“ odpověděl rovněž záporně. Na otázku, je-li pravda, že se ho údajná duchovní osoba, to jest soudruh Čeljustnikov, zeptala změněným hlasem: „A k čemu by vám, synu, byli kněží?“ a on, A. T. Kašalov, odpověděl: „Aby se modlili za naše hříšné duše,“ obžalovaný rovněž odpověděl záporně.)

O půl šesté zastavila černá limuzína u neosvětleného chrámového vchodu; pop-Čeljustnikov si povytáhl šosy sutany a pod ní se na okamžik zaleskly jeho nablýskané holínky malinové barvy. „Už chápeš, *durak?*“ otázal se Čeljustnikov Aljoši, který poulič oči střídavě na jeho bradu a na holínky, „teď už chápeš?“

Kadidelnice

„*Bohoslužba* začala pár minut před sedmou,“ zapsal si Čeljustnikov, jež nám ostatně dopodrobna vylíčil. průběh celého ceremoniálu. (Jenže nutkává tvůrčí potřeba obdařit živý dokument třeba nadbytečnými barvami, zvuky a vůněmi, tou dekadentní svatou trojicí moderního umění, mi nedovoluje nepředstavit si i to, co v Čeljustnikovově textu chybí: mihotání a popraskávání plamenů voskovic ve stříbrných svícnech přinesených z klenotnice kyjevského muzea – tady se do naší představy znovu vplétá dokument –; odlesk plamene na přizračných tvářích světců, v obloukové sféře apsidy, v záhybech dlouhého chitonu Panny Marie na mozaice a na fialovém pláští, na němž se rýsuje tři bílé kříže; lesk sazí a pozlátka na svatozářích a rámech ikon, na chrámovém nádobí, kalichu, koruně a kadidelnici, pohupující se v šeru na cinkajících řetězech, zatímco vůně kadidla, duše jehličnatých stromů, se mísí s nakyslým pachem chmele a sladu.) „Jakmile dovnitř vpadl soudruh Rylskij,“ pokračuje Čeljustnikov, „a začal se křížovat, vzal jsem kadidelnici a jal se jí mávat nad hlavami našich zbožných oveček. Předstíral jsem, že nepozorují příchod nových věřících, přestože jsem v dýmu kadidla jasně v šeru rozeznal pleš soudruha M. a na ježka ostráhanou hlavu občana Herriota. Tiše, po špičkách došli do prostřed kostela a tady zůstali stát. Tréma, jež mě sevřela ve chvíli, kdy vstoupili, mě v mžiku opustila a vyšel jsem jim vsříc, neustále mumlaje a mávaje kadidelnici.

Občan Herriot měl sepiaté ruce, ale ne jako k modlitbě: jednu ruku držel zasunutou v druhé ve výši slabín a pevně svíral svou baskickou čapku. Když jsem hosty okouřil, udělal jsem ještě několik kroků a pak se ohlédl: občan Herriot se díval do stropu, pak se naklonil k svému tlumočnickovi a ten zase k soudruhu Pjasnikovovi. Nato jsem máchl kadielnicí k Nastasje Fedotjevové, která si klekla a schýlila hlavu ovázanou černým šátkem. Neotočila se, ale vrhla na mne rychlý povzbudivý pohled, který ve mně rozptýlil i poslední stopy trémy. (Z jejího ranního strachu nezůstala na jejím obličejí ani stopa.) Vedle Nastasji Fedotjevovy klečela s rukama sepjatýma k modlitbě a také v černém šátku Željma Čavčavdzeová, stará stranická pracovnice, manželka soudruha Pjasnikova, a jejich osmnáctiletá dcera Hava, komsomolka. Kromě jedné stařeny, jejíž obličej jsem neznal a jejíž přítomnost jsem si nedovedl vysvětlit, byly mi všechny tváře víceméně povědomé: kromě soudružky Alji, která nám ráno uvařila čaj v kanceláři soudruha Pjasnikova, tu byly redaktorky z naší redakce a sekretářky rajkomu, zatímco část osob ženského pohlaví, ty, které jsem neznal, to byly bezpochyby ženy soudruhů z čeky⁴⁾. Musím přiznat: všichni bez výjimky hráli své role ukázněně a oddaně. Kromě už zmíněných uvedu ještě jména ostatních soudruhů, poněvadž se domnívám, že, jak už jsem řekl, jejich podíl na celé akci nebyl o nic menší než můj vlastní. (Následuje čtyřicet jmen, někde doprovovených poznámkou: „s manželkou“.) Spolu s dvanácti pracovníky z kulturní brigády a jejich dvěma strážci to představuje celkem asi šedesát věřících.“ Na konci výřtu Čeljustnikov uzavírá: „Soudruh Herriot se se svým doprovodem zdržel v kostele celkem pět minut, přestože se mi zdálo, že by byl zůstal i celou čtvrt hodinu.“

4) Čeljustnikov vždy užívá tohoto slova.

Vysvětlení k cir-kusu

Bohoslužba ještě stále trvala ve svém zkameněném rituálu jakoby převzatém z některé fresky – kde věřící pohroužení do modlitby chvíli klopi oči k zemi, matce pekla, a chvíli je pozvedají k nebi, kolébce ráje – když Herriot spolu se svými doprovodem pomalu, po špičkách vyšel z chrámové lodi a zamířil k proslulým freskám namalovaným podél točitých schodů. Kunsthistorička Lydia Krupeniková, angažovaná pro tuto příležitost, vysvětlila hostům bezvadnou francouzštinou (k níž ji soudruh Herriot upřímně blahopřál) přítomnost profánních scén v chrámu božím – záhadu, která pozornosti zvidavého hosta nemohla uniknout. „Přestože jsou točité schody dosti vzdálené od samého svatostánku, o čemž se soudruh Herriot mohl sám přesvědčit, tvoří nicméně integrální součást kostela a nám se zdá, že přítomnost cirkusových scén v chrámu božím mohla vyvolávat údiv i pohoření duchovních. *Mais ce sont là des scrupules tout modernes*,” pokračuje Lydia Krupeniková, „*aussi étrangers aux Byzantins du onzième siècle qu'aux im- giers et aux huchiers de vos cathédrales gothiques*. Jenže podobně jako zbožnost vašich předků ani v nejmenším neurážely neslušné, ba často přímo nestoudné scény, znázorněné na chříčích a dýkách, ani v očích našich zbožných předků nepředstavoval vpád světského malířství do chrámů nic pohoršlivého. Je známo,“ pokračuje Lydia Krupeniková, zatímco soudruh Herriot pokyvuje hlavou, zahleděn na fresky a zaujat zvláště hubenými nástroji na nich zobrazenými, „je známo, že v Konstantinopoli, v době vlády panovníků-ikonoklastů, byly postavy Krista a světců nahrazeny satanskými scénami: koňskými dostihy a krvavými výjevy honů na divou zvěř i na lidi.“ (Soudruh Herriot pokyvuje hlavou a žmoulá v rukou baret jako studentik.) „Při tomto srovnání nesmíme zapomenat,“ pokračuje Lydia Krupe-

niková líbezným hlasem, který jako by přemáhal hněv, „ani na jiné kulturní památky na Západě s podobnými motivy, jako je například strop kaple Palatina v Palermu, který zachycuje tytéž profánní motivy jako Svatá Sofie kyjevská: zápas atletů a otroky hrající na flétny a písňaly. A konečně není třeba ztrácet ze zřetele ani fakt, že Svatá Sofie kyjevská byla, *aussi bien comme les chapelles de vos rois normands*, chrámem palatinským, a že tedy točitá schodiště vedla do appartementů vládních; takže profánní náměty tu byly zcela na místě, *n'est-ce pas?*“

Soudruh Herriot, kterého zebou nohy,⁵⁾ si prohlíží freisky beze slova, pohroužen do svých úvah.

Mechaničtí lvi

Nazíří, plný ještě čerstvých zážitků z cesty, sedí Edouard Herriot ve vyhrátém kupé lůžkového vozu na trati Kyjev-Riga-Königsberg, zabalený do přikrývky, a lomcuje jím horečka. Do zápisníku si zapisuje své první postřehy. Pouze jeden fakt (jeden z těch, jež se vztahují k našemu příběhu) ruší čistotu jeho dojmů: přítomnost žebráků před chrámem sv. Sofie. Svůj údiv formuluje takto: „Ti žebráci před kostelem, vesměs staří a zmrzačení, ale leckdy i velmi mladí a nepochodlivě zdraví, kteří se kolem nás shlukli po našem odchodu z velkolepé Svaté Sofie, představují bezpochyby to houževnaté plémě ruských bosáků a jurodivých (*fourodhy*), kteří vytvářeli bizarní faunu staré Rusi.“ (Následují poznámky o úkolech, stojících před novým mladým státem.)

Stejný údaj o žebrácích (a jenom proto jej zaznamenáváme) nacházíme i u Celjustnikova: „Když jsme vychá-

⁵⁾ Je známo, že se Herriot z této cesty vrátil nemocný a že se jen stěží uzdravil. Jeden zlomyslník při této příležitosti napsal v *Parisien* libéré, že Herriot onemocněl bezpochyby, „když navštívoval studené kostely a přetopené paláce“. Narážka vyvolala svého času mnohé zlučovitě komentáře.

zeli z kostela, pozatýkali jsme skupinu parazitů, kteří se tu bůhvíjak sebehli, přivábeni snad vůní kadidla.“

Když Herriot prolístoval svůj notes (z něhož se na něj vyhrnul tvaře, krajiny i rozhovory, celý jeden svět, tak podobný i tak vzdálený tomu, který poznal před dvanácti lety, když do Ruska přijel poprvé), pokusil se všechny ty dojmy shrnout a zredukovat na to podstatné. A se sobě vlastním pragmatismem si umínil zhusťt svoje nové poznatky (zatím) tím nejjednodušším a nejučinnějším způsobem: zopakuje věnování, jež vepsal do své knihy před dvanácti lety, zopakuje je na znamení setrvalosti svých názorů, a zavře tak ústa zlomyslníkům. Zopakuje věnování *in extenso*, tak jak je napsal tehdy v prosinci 1922, a tuto předmluvu-věnování bude adresovat téže osobě: Elie-Josephu Boisovi, šéfredaktoru *Petit Parisien*. Pak, aby si ověřil správnost svého rozhodnutí, vytáhl z nescesů v kůži vázaný výtisk své knihy, jeden z těch dvacetí exemplářů, z nichž mu zůstal už pouze tento jediný (*Il a été tiré de cet ouvrage 20 exemplaires sur Alfa réservée à Monsieur Edouard Herriot*), a přečetl pohledem věnování (které zde uvádíme v překladu, ačkoliv tím bezpochyby ztrácíme mnoho z autentičnosti i stylu originálu): „Milý příteli, když jsem se vydal do Ruska, nejenže jsem byl zahrnut posměšky našich nejznámějších posměváčků, ale prorokovali mi navíc i ty nejhorší pohromy. Ti nepřívětivější z nich mě považovali za věrný obraz onoho ubohého mnicha, jenž se za nejtemnějšího středověku vydal z Lyonu křítit Tatary a chány. To byla doba, kdy moskevští vladaři, aby lekali své ná-vštevnický, měli pod svými trůny schované mechanické lvy, jejichž povinností bylo během rozhovoru v pravý čas a na pravém místě zavřít. Leč vy, drahý příteli, jste byl ochoten pochopit mé záměry a uvěřit v mou nešťranost. Vracím se z cesty, která proběhla až směšně snadno. Všude jsem byl přijat s dobrou vůlí. Nešťvali mecha-

nické lvy, aby na mne vrčeli; mohl jsem se dívat na vše v klidu a svobodně. Při redigování svých poznámek jsem nedbal, zda se někomu zalíbím, nebo ne. A vám je věnuji na znamení úcty: přijměte je. Váš oddaný E. Herriot.“

Spokojen se svým rozhodnutím, odložil knihu a zahlédl se znovu na to, co nazval *melancholií ruské krajiny*.

(Důsledky Herriotovy druhé cesty do Ruska mají historický význam a jako takové stojí mimo zájem našeho příběhu.)

Post festum

A. L. Čeljustnikov byl zatčen v Moskvě v září roku tisíc devět set třicet osm, čtyři roky po zavraždění Kirova (a v souvislosti s ním) a necelé čtyři roky po příhodě s Herriotem. Seděl v biografu a díval se na film, když k němu přistoupila uvaděčka a pošeptala mu do ucha, že ho kdosi velmi naléhavě shání. Čeljustnikov vstal, utáhl si opasek s revolverem a vyšel na chodbu. „Soudruhu Čeljustnikove,“ oslovil ho neznámý člověk, „potřebují vás narychlo v rajkomu. – Auto čeka.“ Čeljustnikov v duchu zaklel a pomyslel si, že nejspíš jde zase o nějakou velkou komedii, jako byla ta, kterou uspořádali před čtyřmi lety a za níž se mu dostalo řádu a povýšení. Nasedl, nic zlého netuše, do auta. Po cestě ho odzbrojili, nasadili mu pouta a odvezli ho do Lubjanky. Tloukli ho a mučili tři měsíce, ale stále odmítal podepsat protokol, že podřýval sovětskou moc, účastnil se spiknutí proti Kirovovi a ve Španělsku se přidal k trockistům. Nechali ho ještě deset dní v samovazbě, aby se rozmyslel: buď podepíše přiznání, anebo zatknou jeho ženu a jednoroční dcerušku předají do nalezince. Čeljustnikov se nakonec nechal zlomit a podepsal protokol, v němž potvrdil všechny vývody obžaloby, mimo jiné i to, že patřil do

spiklenecké skupiny, v jejímž čele stál Avram Romanič Sram. Dostal deset let. V lágru se sešel se svým známým, enkvédačkem, s nimž kdysi společně bojoval ve Španělsku. Štal se z něho udavač. Rehabilitován byl roku 1958. Ženatý, tři děti. Roku 1963 navštívil se skupinou turistů Bordeaux, Lyon a Paříž. V Lyonu si prohlédl memoriální knihovnu slavného starosty a do pamětní knihy napsal: „Obdivujeme dílo Edouarda Herriota.“ Podpis: „A. L. Čeljustnikov“.

4) MAGICKÉ KROUŽENÍ KARET

Karlu Štajnerovi

Doktor Taube, Karl Georgjevič Taube, byl zavražděn 5. prosince 1956, necelé dva týdny po své úřední rehabilitaci a tři roky po návratu z norilského tábora. (Taube strávil v různých táborech celkem sedmáct let, vyšetřovací vazbu v to nepočítaje.) Vražda zůstala neobjasněna až do června 1960, kdy byl v Moskvě zatčen jistý Kostik Koršunidze, zvaný Umělec nebo také Orel, odborník na nedobytné pokladny, kasař číslo jedna, podsvětím považovaný za krále lupičů. Kapitán Morozov, který vedl vyšetřování v jeho případě, byl překvapen Kostikovým chováním: Kostik se trásá! Ten Kostik, který dříve při každém vyslechu hovořil hrdě o sobě i o své práci, s důstojností příslušející *pahanu* jeho kalibru. V bezvýhodné situaci se dokázal přiznat (s jistou dávkou pýchy) i k tomu, co po něm nikdo zrovna nechtěl: k nějakému vloupání, k němuž došlo před dvěma třemi lety (kupříkladu do poštovního úřadu v Kazani). Takovéhle přiznání se dalo z Koršunidzeho dostat tím spíš, že tenhle statečný noční pták a machr měl jistou slabost, sice lidskou, ale s jeho životem zdánlivě nestrovnatelnou:

Kostik nesnášel bití. Už pouhá výhrůžka, zvýšený hlas vyšetřovatele nebo napráhnutí ruky dělaly z Kostika Umělce, z Kostika-Orela kus hadru. A z hadru přiznání nevyždímáš. Kapitán Morozov se během své kariéry setkal s Kostikem už dvakrát (jednou v táboře, kde mu dělal donašeče, a pak bezprostředně poté kvůli vloupání), a věděl tedy, jak se s Koršunidzem *nemá* mluvit (jedine výjimečně, v krajní nouzi). Když se Kostikovi slíbilo, že ho nebudou bít a křičet na něj (což prý uráží jeho důstojnost a ničí mu mozkové buňky), vyprávěl ze široka a s patřičnými odbornými detaily o všech svých kouscích. Byl rozený herec, herec plný inspirace. Určitý čas během svého bouřlivého života hrál v nějakém ochotnickém spolku, kde poněkud zjemnil svůj obhroublý slovník. (Jedna z jeho přezdívek, Dantes, svědčí o této proměně; sám Koršunidze ji rozkládal na Dante a d'Antes: pak vlastnoručně prohnal kuli svou básnickou lebkou a z tohoto slavného výstřelu se zrodil neméně slavný kasař.) Svě divadelní zkušenosti rozšířil později v lágrech, kde působil jako člen kulturní brigády, režisér, herec a průběhač. Mimořádně řečeno: Kostik pokládal nucený pobyt za dráty za součást svého povolání, tak jako někdejší revolucionáři považovali nucené práce za „univerzitu“; jeho filosofie tedy nebyla v rozporu s jeho životem: „Mezi dvěma velkými *rolemi* (to je jeho výraz) vzniká logická prázdnota, kterou musíš vyplnit, jak nejlíp doveď.“ Nutno přiznat, že v době největších triumfů Kostika Koršunidzeho, mezi třicátým a padesátým rokem, bývalo pro něho vězení stejně jako pro tolik jiných lumpů všeho druhu jenom pokračováním „svobody“. Milionové zástupy *politických* byly vydány všanc rozmarům a zvrácenostem takzvaně *socialně blízkých*. V lágrech se kriminálníkům splňovaly nejmělejší a nejfantastičtější sny: někdejší pání, kořem jejichž vil obcházeli jako drobní zlodějci i otrlí lupiči, se nyní stávali sluhý, „ad-

jutantý“ a otroky někdejších vyhnanců z ráje, a vládkyně spravedlnosti, ministryně a soudkyně, se měnily v souložnice a otrokyně těch, jež kdysi soudily a jimž držely kázání o sociální spravedlnosti a o třídním uvědomění, odvolávající se na Gorkého, Makarenka a další klasiky. Byl to jedním slovem zlatý věk zločinců a další pak těch, jejichž jméno bylo v této nové hierarchii obklopeno svatozáří *pahana*, šéfa, kápa, což byl případ i Kostika Koršunidzeho, zvaného Umělec. Král podsvětí je teprve v podsvětí pravým králem; pracovali tu pro něj nejen bývalí páni, ale jeho vůli se podrobovaly celé legie protřelých zločinců: stačilo, aby Koršunidze projevil přání, a holínky malinové barvy, patřící bývalému čekistovi Celjustnikovovi, se zaleskly na nohou nového majitele (Kostika), anebo se laskavostí a milostí kuchaře, bývalého pasáka a vraha, vykrmila chof (bývalého) tajemníka rajkomu, běloučka Nastasja Fedotjevna M., a podstrčila se Kostikovi, protože Umělec miluje buclaté dámy, „běloučké a měkoučké, to je typ naší, ruské ženy.“

Jejíkož se Kostik třásl i po svém dlouhém přiznání (přestože vyšetřovatel nezvyšil hlas, dokonce Koršunidzeho, aby ho naladil a zároveň popíchl, oslovoval občasným vnuknutím Morozov, veden spíš jakýmsi podivně sečů, aby porovnal Kostikovy otisky s otisky sejmутými z „prasečí noly“, lupičského páčidla, jímž byl před čtyřmi roky v Ĥumeni usmrcen jistý Karl Georgijevič Taube. Otisky souhlasily. Tak se aspoň poněkud poodhalil závoj tajemství halčící jednu nepochlel nesmyslnou vraždu.

Obrázky z alba

Karl Georgijevič Taube se narodil roku 1899 v maďarském Ostrřihomu. Zprávy o jeho nejtějším dětství jsou skoupé, nicméně províněni šed' středoevropských městeček z počátku století se z temnoty času vynořuje

zřetelně: šedivé přizemní domky s dvorky, jež slunce při svém pomalém postupu jasně dělí demarkační linií na čtverce vražedného světla a vlhkého, plesnivého stínu podobajícího se tmě; aleje akátů, jež na jaře vydechují podobně jako husté sirupy proti kašli a prsní bombóny mdlou vůni dětských nemocí; studený barokní lesk lékárn, kde září gotika bílých porcelánových nádob; pochumné gymnázium s vydlážděným nádvořím (oprýskané zelené lavičky, potírané houpačky připomínající šibenice a obílené dřevěné záchody); radnice natřená teziánskou žlutí, barvou zvodlého listí a podzimních růží z romancí, jež vpodvečer vyhrává v zahradě Grandhotelu cikánská kapela.

Karl Taube, syn lékárníka, snil stejně jako tolik maloměstských dětí o šťastném dni, kdy přes tlustá skla svých brýlí pohledne na rodné město naposled z ptáčí perspektivy odjezdu, tak jako se člověk dívá lupou na vyschlé a nesmyslné žluté motýly v albu z gymnazijních let: se smutkem a s odporem.

Na podzim dvacátého roku nasedl na pešťském Vychohum nádraží do první třídy rychlíku Budapešť – Vídeň; jakmile se vlak pohnul, zamával mladý Karl Taube ještě jednou otci (jenž jako temná skvrna mizel v dáli se zvednutým hedvábným kapesníkem v ruce) a pak svou koženou brašnu rychle odnesl do druhé třídy a posadil se mezi dělníky.

Krédó

Lepsímu poznání tohoto polnutého období v životě Karla Taubeho stojí v cestě dvě překážky: illegalita a množství pseudonymů, jichž v té době používal. Pracoval s Novským, že se přátelil nejen s maďarskou, ale daleko víc s německou a ruskou emigrací a že pod jménem Károly Beatus a Cyril Beitz psal články do levi-

cových novin. Neúplný a zcela nespolehlivý soupis jeho prací z tohoto údobí obsahuje na sto třicet rozprav a článků a tady jich uvedeme pouze několik, jež bylo možno jasně dešifrovat podle jisté naléhavosti slohu (což je jen jiný název pro třídní nenávisť): *Naboženský kapitál; Rudé stunce aneb O některých zásadách; Dědictví Bély Kuna; Bílý a krvavý teror; Krédo*.

Doktorův životopisec a známý z těchto emigrant-
ských dnů, dr. Tamás Ungváry, líčí Taubeho následov-
ně: „Když jsem se v roce devatenáct set dvacet seznámil
se soudruhům Beitzem ve vídeňské redakci časopisu
Ma, který tou dobou řídil kolsavý Lajos Kassák, byl
jsem překvapen jeho, to jest Beitzovou, skromností
a klídem. Věděl jsem, že je autorem *Krvavého teroru*,
Kréda a dalších textů, a nedokázal jsem si spojit útoč-
nost jeho stylu s klidným a mlčenlivým člověkem s tlu-
stými skly, který působil jaksi plaše a zmateně. A kupo-
divu – pokračuje Ungváry – častěji jsem ho slychal ho-
vořit o otázkách medicíny než o politice. Jednou mi v la-
boratoři klimiky, kde pracoval, ukázal pečlivě vyrované
skleněné nádoby s lidskými embryi v různých vývojo-
vých fázích; každá nádobka byla opatřena etiketou se
jménem některého ze zavražděných revolucionářů. Po-
znamenal přitom, že svá embrya ukázal Novskému a to-
mu že se udělalo špatně od žaludku. Ten klidný mláde-
nec, který v dvaadvaceti působil jako zralý muž, se záhy
dostal do konfliktu nejen s policií, jež ho od počátku
diskrétně sledovala, nýbrž i se svými spolubojovníky:
domníval se, že naše akce nejsou dost účinné, naše člán-
ky považoval za nevýrazné. Zklamán pomalostí revoluč-
ního kvasu, odjel po čtyřech letech pobytu ve Vídni do
Berlína, kde se mu zdálo, že momentálně je „jádro a srd-
ce všech nejlepších emigrantů z evropského žalaře“. Od
té doby až do čtyřiatřicátého roku jako by se po něm
země stáhla. Jen tu a tam jsem měl dojem, a myslím, že

právem, že v některém článku, podepsaném pseudony-
mem, poznávám Taubeho větu, do níž jako by byla
vložena rozbuška (jak jednou řekl Lukács). Víím, že byl
spolupracovníkem Ernsta Thälmana až do jeho zatčení.
A pak jsme na jaře pětaticátého roku četli Taubeho pro-
jev před mezinárodním shromážděním v Ženevě, v němž
odhalil všechny hrůzy Dachau a znovu varoval svět před
nebezpečím: *Evropou obchází strašidlo, strašidlo fašis-
mu*. Slaboši, obdivující stlu nového Německa, jeho
opálené chlapce a statné amazonky, pochodující v rytmu
řízných germánských pochodů, sebou při Taubeho pro-
rockých slovech na chvíli trhli. Ale jen na chvíli: to když
Taubе, vyprovokován známým francouzským novi-
nářem, svělel sako a rozpačitě, ale odhodlaně si vyhrnul
košili na zádech a ukázal ještě nezhojené jizvy po těž-
kých ranách. Jakmile nacistická oficiální propaganda
nazvala Taubeho vystoupení „komunistickou provoka-
cí“, odvrhli své pochyby: evropský duch potřebuje nové,
silné lidi a ti se zocetují v krvi a ohni. A novinař, jenž na
okamžik strnul při pohledu na živé rány, odhodil ve
svém článku veškeré pochyby a zapomněl na to, co viděl
na vlastní oči, zhnusen vlastní slabostí a chudokrevností
své románské rasy, „fňukající při zmnice o krvi“.

Dlouhé procházky

Za deštivého podzimního dne roku tisícího devítistého
třicátého pátého překročil doktor Karl Taube litevsko-
sovětské hranice a stal se znovu Cyrilem Beitzem, snad
v touze jednou provždy setřít stopy mravních i tělesných
útrap, jež ho poznamenaly. Do Moskvy dorazil (podle
Ungváryho) 15. září; jiný pramen uvádí datum o něco
pozdější: 5. října. Dva měsíce se procházel Taube neboli
Beitz moskevskými ulicemi jako očiřazený, vzdor pří-
valům ledového deště a sněhovým vánicím, které za-
mlžovaly silná skla jeho brýlí. Vídali ho, jak k večeru,

zavěšený do ženy, křížuje kolem kremelského hradu a u vytržení zírání na rudé světelné nápisy, ozářující noční Moskvu revolučními hesly. „Chťel všechno vidět, vidět i ohmatat, nejen proto, že byl krátkozraký, ale aby se přesvědčil, že to všechno není sen,“ říká K. Š. V hotelu Lux, kde bydlela veškerá elita evropské Kominterny a kde i jemu přidělili byt, se Taube zdržoval zřídka a s někdejšími spolubojovníky z Vídně a Berlína se stýkal bez velkého nadšení. Během dvouměsíčních denonocních toullek poznal Moskvu lépe než kterákoli jiné město v životě; znal všechny prospekty, všechny ulice, parky, veřejné budovy a pomníky, trolejbusové a tramvajové tratě; znal už i všechny nápisy nad obchody a všechna hesla. „Učil se rusky,“ zaznamenal jeden jeho životopisec, „z jazyka transparentů a hesel, z toho akčního jazyka, jehož i sám nejčastěji používal.“

Jednoho dne si však s údivem uvědomil, že se s výjimkou upnutých a oficiálních zaměstnanců Kominterny neseznámil takřkajíc s jediným ruským člověkem. Tento nenadálý objev ho zdrtil. Vrátil se z procházky promrzlý na kost a s vysokou teplotou.

Podle svědectví již zmíněného K. Š., který strávil spolu s Taubem zhruba šest měsíců v norilském táboře, došlo toho dne k následující příhodě: na Tverském bulváru se vedle Taubeho posadil nějaký člověk a Taube se s ním chtěl dát do řeči, když však muž pochopil, že má co dělat s cizincem, rychle vstal, zamumlal cosi na omluvu a přesedl si jinam. Způsob, jakým to udělal, účinkoval na Taubeho jako rána elektrickým proudem, jako nenadálé a významné odhalení. Vystoupil na první stanici a do svítání bloumal po městě.

Týden se nehnul ze svého pokoje v třetím poschodí hotelu Lux; žena ho léčila čajem a sirupem proti kašli. I když nemoc zdolal, cítil se malátný a ještě zestárlější a energicky zaklepal na dveře soudruha Cemomordikova-

va, který měl na starosti personální otázky. „Soudruhu Cemomordikove,“ oslovil ho třaslavým a ochraptělým hlasem, „já svůj pobyt v Moskvě nepovažuji za lázeňskou léčbu. Chci pracovat.“ – „Mějte ještě maličko strpení,“ odpověděl mu záhadně Cemomordikov.

Mezihra

Za nejméně známé období v životě doktora Taubeho lze považovat, i když to vypadá sebezpodivněji, čas mezi jeho příjezdem do Moskvy a zatčením o rok později. Někteří svědectví udávají, že byl jistý čas zaměstnán v odborové internacionále, potom že na zásah samotného Bély Kuna (který už mezitím rovněž upadl v nemilost) pracoval jako novinář, pak jako tlumočnick a konečně jako lektor při maďarském oddělení Kominterny. Rovněž je známo, že v srpnu 1936 pobýval na Kavkaze, kam doprovázel na léčení svou ženu. Ungváry uvádí, že u ní šlo o tuberkulózu, kdežto K. Š. tvrdí, že se léčila „na nervy“. Pokud přijmeme druhý údaj (a mnohé okolnosti nás vedou k tomu, abychom jej považovali za věrohodný), bude znamenat zároveň náznak, jaká asi skrytá a nám neznámá duševní muka Taubeovi v té době prožívali. Šlo-li o zklamání, nebo o předtuchu nadcházející katastrofy, těžko říci. „Jsem přesvědčen,“ říká K. Š., „že na Beitzze všechno, co se s ním dělo, nemohlo mít větší vliv; domníval se, ostatně jako my všichni, že jde o malé nedorozumění týkající se jen jeho osoby, nedorozumění, které nemá nic společného s hlavními a podstatnými dějinnými proudy, a je tudíž jako takové zanedbatelné.“

Naši pozornost však přesto poutá jistý napohled bezvýznamný incident uváděný v souvislosti s Taubem: nějak koncem září vyběhl zpoza rohu někde na Tverském bulváru udýchaný mladík s čepicí naražnou až k očím a vrazil do Taubeho (vracejícího se z tiskárny) tak nešikovně, že mu shodil brýle na chodník; rozpačitě se omlu-

vil a ve spěchu a zmatku stoupl na Taubeho brýle a rozšlápl je na paděl. Hned nato zmizel.

Doktor Karl Taube alias Cyril Beitz byl zatčen přesně čtrnáct dní po tomto incidentu, 12. listopadu 1936, ve dvě hodiny a pětadvacet minut po půlnoci.

Tupá sekýra

Kdyby cesty osudu nebyly ve své spletné architektuře tak nevyzpytatelné, že jejich krajní bod nelze nikdy dohlédnout, ale jen tušit, dalo by se říci, navzdory hroznému konci, že se Karl Taube narodil pod šťastnou hvězdou (pokud lze přijmout naši tezi, že dočasně utrpení lidského trvání má *vzdor všemu* větší cenu než definitivní prázdno nicoty): ti, co v Taubem chtěli zabít revoluci-onáře, jak ti v Dachau, tak ti v daleké Kolymě, nechtěli nebo nedokázali v něm zabít lékaře, *vrača*. Nebudeme tu v souvislosti s tím rozvíjet kacířskou a nebezpečnou myšlenku, jež by se z tohoto příkladu dala vyvodit: že nemoc a její stín smrt jsou zejména v očích tyránů jen formy projevu nadpřirozena a *vračů* svého druhu kouzelníci: logický důsledek jistého světového názoru.

Je nám známo, že doktor Taube pobýval na sklonku roku 1936 v táboře v Murmanskú; že byl odsouzen k smrti a trest mu byl změněn na dvacet let nucených prací; že se během prvních měsíců pokusil držet hladovku, protože mu zkonfiskovali brýle. A to je vše. Zjara 1941 ho nacházíme znovu v níklovém dole na dalekém severu. Tou dobou už nosí bílý nemocniční plášť a jako spravedlivý obchází své četné pacienty, odsouzené k pozvolnému umírání. Dvě operace mu v táboře získaly věhlas: jedna, kterou provedl na svém bývalém učiteli z Lubljanky, poručíku Kričenkovi (nyní vězni), jemuž úspěšně odstranil prasklé slepé střevo, objektem druhé byl kriminálník zvaný Segidulin; z čtyř prstů, jež si ten chlap málem usekl tupou sekýrou, aby se zbavil ještě

hroznějších útrap v pekelném dole na níkl, mu Taube dva zachránil. Reakce bývalého lupiče byla zajímavá: když pochopil, že jeho vlastní chirurgický zásah se nepodařil, pohrozil Taubemu, že ho náležitě potrestá: podřízne ho jako sele. Až když mu další kriminálník, s kterým sdílel pryčnu, pošeptal, že táborem kolují zprávy (které se ukázaly pravdivé) o brzké rehabilitaci *sociálně blízkých*, změnil názor a (aspoň dočasně) svou slavnostně vyslovenou výhrůžku vzal zpět: nejspíš si uvědomil, že mu k výkonu zlodějské profese budou ty dva zachráněné prsty levé ruky přece jen dobré.

Traktát o hazardních hrách

Svědectví o pekelného souostroví neustále přibývá, nicméně ještě pořád jsou vzácné doklady, které by popisovaly mechanismus hazardních her. Nemám teď na mysli hazard se životem a smrtí: veškerá literatura o ztraceném kontinentu není vlastně nic jiného než rozšířená metafora Velké loterie, kde výhry jsou vzácností a prohry pravidlem. Pro badatele zabývající se moderními idejemi by však bylo zajímavé prozkoumat vzájemný vztah mezi těmito dvěma mechanismy: zatímco kolo Velké loterie se otáčelo na své neúprosné dráze jako ztělesněný princip mytického a zlého božstva, oběti tohoto pekelného kolotoče, prodchnuté duchem jakéhosi zároven platonického i pekelného *imitatio*, napodobovaly velký princip hazardu: bandy zločinců s lichotivým a privilegováním přízviskem „sociálně blízkých“ hrály za nekončících polárních nocí o vše, oč se dá hrát: o peníze, o ušanku, o holinky, o porci polévky, o skývu chleba, o kostku cukru, o zmrzlou bramboru, o kus tetované kůže (své nebo cizí), o znásilnění, o dýku, o machorku, o život.

Dějiny trestaneckých karet a hazardních her na nově Atlantidě však dosud nikdo nenapsal. Proto nebude mys-

lím na škodu, jestliže stručně (a s odkazem na Taraščenka) vyložím některé ze zásad těchto obludných her, protože se jistým způsobem vplétají do našeho příběhu. Taraščenko uvádí četné hry, které hráli kriminálníci a jež sledoval během svého desetiletého pobytu v různých končinách zmizelého světa (a především na Kolymě). Nejméně bizarně působí snad hra hraná s pomocí vši; je to hra v mnohém podobná té, jež se v teplejších krajích hrála s mouchami: před každého hráče se položí kostka cukru a v nábožném tichu se čeká, až moucha sletí na jednu z kostek a určí tak vítěze nebo poraženého, už podle dohody. Vší mají stejnou roli, s tím rozdílem, že návnadou je tu sám hráč, který nemá k dispozici žádnou umělou pomůcku, jen vlastní tělesný pach a „osobní štěstí“. Pokud lze samozřejmě o štěstí mluvit. Protože často ten, k němuž veš dolezla, dostal nepřítuš příjemný úkol podříznout chřtán tomu, jehož vítěz určil za obět. Neméně zajímavý je i soupis trestaneckých her a jejich ikonografie. Ačkoliv v čtyřicátých letech už nebylo známostí vidět v rukou kriminálních i pravé balíčky karet (uloupené nebo koupené od vypovězených), přesto, jak tvrdí Taraščenko, nejraději a nejvíce se hrálo s ručně vyrobenými (a samozřejmě poznačenými) kartami, zhotovenými ze slepených vrstev novinového papíru. Hrály se všechny druhy hazardních her od těch nejobčejnějších, jako jsou oko, poker a mariáš, až po jakési tajuplné taroky.

Čortik

Čortik (čertík) neboli mátuška je hra používající symbolického a zašifrovaného jazyka a v lecčem se podobá marseilleským tarokům. Zajímavé však je, že zkušení kriminálníci, kteří si už odseděli delší čas, používali těchto ručně vyrobených karet i k jinému druhu dorozumívání: leckdy místo aby něco řekli, jen zvedli určitou kartu,

a hned nato, jako na rozkaz, blýskl nůž a vyřinula se krev. Další, co můžete vyrozumět z důvěrného výkladu vraha, jehož náklonnost jste si získali, je, že se do síředověké ikonografie těchto karet zapletla i orientální a staroruská symbolika. V nejobvyklejší variantě se hrálo jen s šestadvaceti kartami. „Nikdy jsem neměl příležitost“, říká Taraščenko, „vidět celý pakl sedmdesáti osmi karet. Snadno se dá spočítat (vydělíme-li 78 třemi a dvěma), že se hrálo vlastně se zkráceným paklem klasické tarokové kombinace. Jsem přesvědčen, že k téhle redukci došlo z čistě technických důvodů: menší počet karet se dal snadněji zhotovit i ukrýt.“ Pokud jde o barvy (často označené jen počátečními písmeny), bývaly jen čtyři: růžová, modrá, červená, žlutá. Ideogramy, znázorněné zpravidla v základních konturách, byly následující: Htl (rozkaz, povel, hlava; ale i s významem: rozražená lebka); Pohar (matka, vodka, smilstvo, spojenectví); Dýlka (svoboda, homosexualita, proříznuté hrdlo); Dukát (vražda, týrání, samovazba). Ostatní symboly a varianty: Kurva, Carevna, Car, Otec, 69, Trojka, Moc, Oběšenec, Bezejmenný (Smrt), Vnitřnosti, Dábel (Čortik, Čort), Dírá, Hvězda, Měsíc, Slunce, Soud, Kopí (nebo Plachta). Čortik neboli mátuška zůstává v podstatě jen variantou antropocentrické hry, jež dospěla do našich dnů ze vzdálených mytických krajin středověku zkríženého s Asií: kruh rozevřených karet Čorta představuje Kolo štěstí a pro fanatika má význam prstu osudu. Taraščenko uzavírá: „Spojení existující v evropských tarokách mezi chiromanickými symboly a znaky zvířetníku se ani zde neztratilo: tetování na prsou, zádech nebo zadnici trestance má stejný význam jako znamení zvěrokruhu pro lidi ze Západu a lze je podle téhož principu spojit s čortikem.“ Terc převádí spojení mezi tetováním a mytickými symboly rovněž do metafyzické roviny: „Jedno tetování: vpředu orel, jenž zobákem rve Promé-

theova prsa; vzadu pes v nezvyklém milostném spojení s dámskou. Dvě strany téže mince. Líc a rub. Světlo a tma. Tragédie a komedie. Parodie na vlastní povznesenost. Blížkost sexu a smíchu. Sexu a smrti.“

Makarencovi parchantí

V modravém přímí celý, prostoupené valícími se oblaky kouře, leží na prýcnách, prolezlých štenicemi, na boku jako bojaři čtyři lupiči karbanici, žmoulají mezi pahýly zažloutlých zubů špinavé stéblo slámy, nebo sají machorku ubalenou do tlusté uslintané cigarety. Kolem nich se tísní pestrobarevný shluk kibiců a s obdivem civí na tváře proslulých vrahů a na jejich tetovaná prsa a tlapky (karty vidět nemohou, karty jsou pro *pachany*, na kartu nesmíš ani okem mrknout, dokud neleží na stole, mohlo by tě to přijít draho). Dostatečnou milostí je ti už pouhý přístup na tento lupičský olymp, možnost být poblíž těch, kteří v nábožném tichu drží ve svých rukou osud druhých, osud, jenž skrze magické kroužení karet nabývá v očích kibiců zdání náhody a osudu; být jim k službám, přiložit za ně do kamen, podat jim vodu, ukrást pro ně ručník, vískat jim vši v košilích, anebo se na jejich mrknutí vrhnout na někoho z těch *dole* a umlčet ho jednou provždy, aby svým blábolním ve snu nebo ve skutečnosti, svým proklínáním nebo nerušil neúprosný tok hry, v níž pouze bezejmenný list s řadovým číslem 13, označený barvou krve a ohně, může přetnout nebo spálit veškerou iluzi. Proto ti stačí štěstí, že sedíš nahore, na prýcně, v blízkosti tetovaných bohů, Orla, Hada, Draka a Opice, a můžeš beze strachu poslouchat jejich tajuplné zařikávání a jejich příšerné kletby, prznící psem a ďáblem vlastní matku, jedinou svátost, kterou tihle lotři uznávají. Tak se nám z modravého přímí pomalu vynoruje obraz těchto zločinců, Makarencových parchantů, kteří se pod mytickým označením *socialně bliz-*

kych už nějakých padesát let představují na scénách evropských metropolí s proletařskou čepicí frajersky naraženou šikmo do čela a s rudým karafiátem v zubech, verbeže, jež v baletu *Dáma a chuligán* předvádí svou věhlasnou piruetu proměny lupiče v trubadúra a ovečku krotce pijící z dlaně.

Opičák a Orel

Segidulin, nahý do pasu, s vytetovaným onanujícím opičákem na holých prsou, drží karty mezi pahýly levé ruky (podle čehož půjde od nynějška navždy snadno rozpoznat proslulého lupiče, zatímco v policejních kartotékách budou tajuplně chybět otisky ukazováku a prostředníku), hledí krví podlitýma očima na kápa Koršunidzeho a kuje pomstu. Na okamžik zavládlo hrobové ticho, jak nahore, na prýcnách mezi zločinci, tak dole mezi těmi, kteří byli odsouzeni za delikt stokrát nebezpečnější – za myšlení. Kibici zatajili dech, nedýchají, nehnu očima, nemrknou, hledí kamsi do prázdna, zkamenejí, s nedopalkem škvířícím se na rtu, ale netroufáš si jej vyplivnout, netroufáš si pohnout hlavou ani rty, netroufáš si sáhnout na chlupatá prsa, po nichž ti leze veš. I dole, mezi polomrtvými, vyčerpanými trestanci, kteří si až doposud šeptali, se najednou rozhostilo mlčení: něco se děje, lupič je nebezpečný, když mlčí, kolo osudu se zastavilo, něčí matka zapláče. A to je vše, co vědí, vše, co mohou vědět, neboť znají jen tento děsivý jazyk ticha a kleteb, ale už vůbec ne šifrovanou řeč lupičů, a nijak jim nepomohou ani slova, jejichž význam znají, protože v žargonu banditů se významy posunuly, bůh znamená ďábel a ďábel znamená bůh. Segidulin čeká, až kápo vynese, je na něm řada. Krumíns a Gadjašvili, dva spoluhrači, jejichž jména si rovněž zapamatovala historie podsvětí, odložili karty a nyní s příjemným mražením v zádech sledují souboj Opičáka a Orla. (Se-

gidulin je bývalý kápo, a když byl v nemocnici, zaujal jeho místo Koršunidze, zvaný Umělec, pro přátele Orel.)

Ti dole zneklidněli: ticho na pryčnách banditů trvá už příliš dlouho; všichni čekají, kdy se ozve výkřik a kletba. Soubor však probíhá mezi dvěma kápy, bývalým a nyníjším, a pravidla hry jsou poněkud jiná: nejprve je šest jazyk trumfování a výzvy. „Konečně“, říká Orel, „teď si aspoň budeš moci strčit levačku do kapsy, Opičáku.“ Uplynulo několik vteřin, než Segidulin, bývalý kápo a proslulý vrah, odpovéděl na strašnou urážku: „O tom si povíme později, Orel. Nejdřív ukaž karty.“ Někdo si odkašlal, bezpochyby jeden z obou hráčů, kdo jiný by se opovážil takové neopatrnosti. „Levačkou, nebo pravačkou, Opičáku?“ zeptal se Koršunidze. „Povídám ti, Ptáku, ukaž karty, i kdybys je měl v zobáku.“ Zavrzaly pryčny, pak se rozhostilo ticho. Pak najednou Koršunidze zaklel jak pohan a proklel mrzákovu matku, jedinou svátost, kterou lotři na světě uznávají. Všichni pochopili, i ti, kteří nerozuměli jazyku banditů: kápo prohrál, něčí matka zapláče.

Čubka

Nejspíš se už nikdy nezjistí, kdo prozradil doktoru Taubemu, jak skončila proslulá karetní partie, v níž mazaný Opičák za pomoci přízně štěstěny porazil královského Orla, kápa Koršunidzeho, a která jemu vynesla rozsudek smrti. Nejpravděpodobnější je domněnka, že některý z donašců mezi bandity si v děsivém dilematu, zda se vystavit nemilosti moci, či nemilosti kumpánů, nakonec vybral, pohrávaje si s osudem, zdánlivou a klamnou ochranu svých dočasných pánů, a ohlásil věc správě tábora. Taube, který se do jisté míry těšil přízni ředitele tábora, jakéhosi Panova, známého svou surovostí, odjel prvním transportem na Kolymu, asi tři tisíce kilometrů směrem na severovýchod. Domněnka, uváděná Tara-

ščenkem, mi připadá docela přijatelná: Taubeho prostřednictvím svých poddaných varoval sám Segidulin. A logické mi připadá i vysvětlení tohoto Segidulinova činu: Opičák chtěl ponižít Orla. Ten, od něž se toho dne šestší odvrátilo a který se slavnostně zavázal, že zlikviduje Taubeho na účet vítěze Segidulina, nebude moci svou posvátnou přísahu splnit, a z tohoto titulu bude ještě dlouho nosit hanlivý přídomek *čubka*. A být *čubka* znamená být vystaven všeobecnému opovržení. Což takový bývalý velký šéf nemohl snést.

Koršunidze, zvaný Umělec nebo Orel, se začal plazit a výt jako prašivá čubka hned druhý den po návratu z dolu (kde se stal dozorcem nad prací a práskajícím bičem nad trestanci) a dověděl se, že Taube odjel s transportem. „Ten, kterého sis vzal na sebe, se oženil s jinou,“ řekl mu Segidulin syčivým hlasem nového kápa. „Lžěš, Opičáku,“ odsekl Koršunidze, bledý jako smrt, ale na jeho tváři muselo být znát, že Segidulinovým slovům uvěřil.

„Prasečí noha“

Koršunidze, vypelichaný orel, bývalý slavný kasař, bývalý kápo, se plazil osm let s ohnutou páteří jako prašivá *čubka*, skrýval svého orla, který mu kloval játra, stíral táboř a táborové špitály, kde mu ze žaludku vytahovali klíče, klubička drátu, lžice a zrezivělé hřebíky. Osm let jej provázel Segidulinův stín jako zlý osud a na přestupních stanicích mu posílal vzkazy, v nichž jej nazýval jeho pravým jménem: *čubka*. A pak jednoho dne, už jako vyhnanec na svobodě (lze-li svobodou nazvat život člověka obtíženého strašným břemenem ponížení), dostal dopis od kohosi, kdo znal jeho tajemství. Dopis byl odeslán z Moskvy a šel do Maktakova deset dní. V obálce nesoucí razítko s datem 23. listopadu 1956 byl vložen výstřižek z novin (bez data) s jakýmsi zmateným

textem, z něhož však Koršunidze mohl vyrozumět, co potřeboval: že doktor Taube, starý člen strany, někdejší člen Kominterny, známý pod jménem Cyril Beitz, byl rehabilitován a po návratu z tábora se stal ředitelem nemocnice v Ťumeni. (Tarašenkova domněnka, že i výstřížek z novin poslal Segidulin, mi rovněž připadá oprávněná; z kasaře se buď stane vrah, nebo zůstane *čubkou*: dostatečné zadostiučinění pro toho, kdo se už řadu let opájel pomstou.) Koršunidze odjel ještě téhož dne. Jak se dostal z Archangelska do Ťumeně bez potřebných dokladů a za pouhé tři dny, tu nemá větší význam. Z Ťumeňského nádraží do nemocnice došel pěšky. Při vyšetřování si vrátily vzpomněl, že ten večer, kdy k vraždě došlo, se nějaký chlapík vyptával na doktora Taubeho. Vrátný si nemohl vzpomenout, jak vypadal, protože neznámý měl čepici šikmo naraženou až k očím. Taube, který dorazil do Ťumeně před několika dny z Norilsku, kde už dva roky pracoval na svobodě, spal v areálu nemocnice a měl tu noc službu. Když Koršunidze vstoupil, stál skloněn nad stolem v lékařském pokoji a zrovna si otvíral konzervu s tuňákem. V pokoji hrálo tiše rádio a Taube neslyšel, když se otevřely čalouněné dveře. Koršunidze vytáhl z rukávu „prasečí nohu“, lupíské náradí, a aniž viděl doktorovi do obličeje, zasadil mu tři strašlivé rány do hlavy. Pak beze spěchu a jistě s úlevou prošel kolem vrátného, bývalého kozáka, který nalitý vodkou a kymáčeje se jen docela nepatrně spal zpřímá jakoby v sedle.

Poslední pocta

Za rakví doktora Taubeho šli jen dva lidé: jeho pomocnice v domácnosti Frau Else, povolžská Němka (jeden ze vzácných zachovalých exemplářů této lidské fauny), a jedna Ťumeňská pobožničkářka, která chodila na všechny pohřby. Frau Else pomáhala doktorovi v do-

mácnosti už za dávných moskevských dnů, v době, kdy Taube teprve přijel do Ruska. Nyní jí mohlo být kolem sedmdesátky. Přestože jejím mateřským jazykem byla němčina, ostatně jako Taubeovým, dorozumívali se spolu vždycky jen rusky. Měli k tomu, podle všeho soudě, dva důvody: v první řadě tu byla snaha umožnit Taubeovým co nejrychleji se sžít s novým prostředím, a pak jakási přehnaná úcta k tomuto prostředí, což byla jen vznešenější forma strachu.

Jelikož z doktorovy rodiny už nikdo nežil (žena mu zemřela v lágru a syn padl na frontě), vrátila se Frau Else znovu ke své mateřštině: suchými, zmodralými rty šeptala polohlasně německou modlitbu. Pobožničkářka se mezitím knouravě modlila rusky za odpočinutí věčné sluby božího Karla Georgijevice, jak stálo zlatými písmeny na věnci, který objednal kolektiv nemocnice.

Oděhrálo se to za strašně studeného odpoledne 7. prosince 1956 na Ťumeňském hřbitově.

Daleké a nevyzpytatelné jsou cesty, jež svedly dohromady gruzínského vraha s doktorem Taubem. Daleké a tajuplné jako cesty Páně.

5) HROBKA PRO BORISE DAVIDOVIČE

Památce Leonida Šejky

Dějiny ho znají pod jménem Novskij, což je bezpochyby pouze pseudonym (přesněji řečeno: jeden z jeho pseudonymů). Co však okamžitě pochybnost vyvolává, je otázka, zda ho dějiny vskutku *znají*? V Granatově Encyklopedii a jejím dodatku se mezi dvěma sty čtyřiceti šesti autorizovanými životopisy a vlastními životopisy velikanů a souputníků revoluce jeho jméno nevyskytuje. Haupt ve svém komentáři k uvedené Encyklopedii zjišťuje, že tu jsou zastoupeny všechny významnější osobnosti revoluce, a lituje pouze „překvapujícího a nevysvětlitelného opomenutí Podvojského“. Ani on však nečiní sebemenší narážku na Novského, jehož úloha v revoluci byla každopádně významnější než zmíněného Podvojského. A tak *překvapujícím a nevysvětlitelným způsobem* muž, jenž své politické zásady povzněl na stupeň rigorózní morálky, internacionalista bez bázně a hany, vstoupil do letopisů revoluce jako postava, které chybí tvář i hlas.

Následujícím textem, byť fragmentárním a neúplným, se pokusím oživit vzpomínku na podivuhodnou a rozpo-

ruplnou osobnost Novského. Určitá bílá místa, zejména ta, jež se vztahují k nejvýznamnějšímu údobí jeho života, k údobí samé revoluce a létům bezprostředně následujícím, se dají vysvětlit stejnými důvody, které uvádí zmíněný komentátor v souvislosti s ostatními životopisnými a stává se „součástí historie“. Na druhé straně, jak říká Haupt, nesmíme ztrácet ze zřetel, že se tyto životopisy psaly koncem dvacátých let: proto je v nich tolik mezer, diskretnosti a spěchu. Předsmrtného spěchu, do-
dejme.

Staří Řekové měli úctyhodný obyčej: lidem, kteří uhořeli, které pohltily jícny sopek, které zasypala láva, těm, jež roztrhala divá zvíř nebo které sežrali žraloci, těm, jejichž těla v poušti rozsápali mrchožrouti, těm stavěli ve vlasti takzvané *kenotafy*, prázdné hrobky, neboť tělo je oheň, voda nebo země, ale duše je alfa a omega a té se sluší zbudovat svatostánek.

Vpředvečer vánoc roku 1885 zarazil carský jízdní regiment koně na západním břehu Dněpru, aby si odpočinul a oslavil svátky Kristova narození. Knižce Vjazemskij v hodnosti jezdeckého plukovníka vynesl z ledové vody symbol Spasitele v podobě stříbrného kříže; předtím vojáci dynamitem rozbili silnou ledovou kůru v délce asi dvaceti metrů; voda měla barvu oceli. Mladý kníže Vjazemskij si odmítl dát uvázat provaz kolem pasu. Pokřičoval se, zvedl modré oči k jasnému zimnímu nebi a skočil do vody. Jeho vynoření z ledových virů pozdravila nejprve salva z pušek a posléze bouchání zátek šampaňského v improvizované důstojnické jídelně, zřízené v místní základní škole. Vojáci rovněž vyfasovali svůj sváteční přídel: každý sedm set gramů ruského koňaku jako osobní dar knížete Vjazemského druhému jízdnímu regimentu. Pílo se do pozdního odpoledne a oslava zača-

la hned po bohoslužbě konané ve vesnickém kostele. Liturgie se nezúčastnil jediný David Abramovič. Údajně *Talmud*, což mi vzhledem k množství literárních asociací připadá pravděpodobné. Někdo z vojáků si jeho nepřítomnosti povšiml a začali ho hledat. Našli ho v kůlně (podle některých ve stáji) s netknutou lahví koňaku po boku. Násilím ho přinutili vypít podstatnou část nápoje, který dostal z carské milosti, pak ho svlékli do půl těla, aby nezhanobili uniformu, a jali se ho švihat knoutou. Když ztratil vědomí, přivázali jej ke koni a odvětkli k Dněpru. Na místě, kde předtím rozbili led, se už znovu vytvořila tenká kůra. Přivázali mu kolem pasu uzdu, se nepotopil, a srazil ho do ledové vody. Když ho konečně zase vytáhli, zmodralého a polomrtvého, nalij mu do chrjánu zbytek koňaku, a přidržujice mu nad čelem stříbrný kříž, zapějí sborem: *Plod čрева tvojeho*. K večeru ho s vysokou horečkou přenesli z maštalé k vesnickému učiteli jménem Solomon Melamud. Šestnáctiletá Melamudova dcera natírala záda nešťastného vojáka rybím olejem. David Abramovič, dřív než se vydal za svou jednotkou, která už zrána vyrazila potlačit jakousi vzpouru, se ještě v horečce zapřísahal, že se vrátí. Slib splnil. Z tohoto romantického setkání, o jehož autentičnosti nemáme důvod pochybovat, se narodí Boris Davidovič, jenž vstoupí do dějin pod jménem Novskij.

V policejních archívech ochranky jsou zaneseny tři letopočty jeho narození: 1891, 1893, 1896. Rozpor nelucionáři užívali; stačilo pár šestáků písaři nebo popovi a věc byla vyřízena: další důkaz o zkorumpovanosti úřednictva.

Ve čtyřech letech už dovedl číst a psát; v devíti ho otec vzal s sebou do kavárny *Saratov* poblíž židovského trhu, kde u rohového stolu a porcelánového plivátka vykonával svou advokátní praxi. Chodili sem vysloužilí carští vojáci s ohnivě zrzavými plnovousy a hlubokými vpadlýma očima i na pravoslavní obrácení židovští krajané z okolních hokynářství v dlouhých promaštěných kaftanech a s ruskými jmény, jež se ani trochu nehodila k jejich semitské chůzi (které je v ghettech naučily tři tisíce let otroctví a dlouhá tradice pogromů). Malý Boris Davidovič sepišoval jejich stížnosti, protože už byl vzdělanější než otec. Matka prý mu po večerech zpěvavým hlasem předčítala Žalmy. Když mu bylo deset, vypřávl mu starý správce panství o mužické rebelii v roce 1846: byl to krvavý příběh, v němž knuta, šavle a šibenice hrály roli vykonavatele spravedlnosti i nespravedlnosti. V třinácti letech pod vlivem Solovjovova *Antikrista* utekl z domu, ale policajti ho chytli na nějaké vzdálené stanici a poslali šupem domů. Tady dochází k prudkému a nevysvětlitelnému zvratu: nacházíme jej na trhu, jak prodává za dvě kopějky prázdné láhve, jindy zas nabízí pašovaný tabák, sirky a citrony. Je známo, že jeho otec se tou dobou dostal pod zhoubný vliv nihilistů a přivedl rodinu na pokraj zkázy. (Někteří tvrdí, že k tomu přispěla jeho tuberkulóza; zřejmě v této chorobě spatřovali příznaky jakéhosi zákeřného vrozeného nihilismu.)

V čtrnácti pracuje jako učěň u *košer* řezníka; po roce a půl zas myje nádoby a čistí samovary v téže kavárně, kde kdysi sepišoval stížnosti; v šestnácti třídí dělostřelecké granáty v pavlovgradském muničním skladu; v sedmnácti v Rize jako dokař během stávky čte Leoniada Andrejeva a Schelera-Michajlova. Téhož roku ho nacházíme v továrně Teodora Kibela na krabice a obalový materiál, kde pracuje za pět kopějek denní mzdy.

Jeho životopis netrpí nedostatkem údajů; co však máte, je jejich chronologie (kterou ještě více ztěžují falešná jména a závatně říchnázíme v Baku jako pomocníka V únoru 1913 ho na září téhož roku patří mezi vůdce topiče na lokomotivě; v Ivano-Vozněseňsku; v říjnu stávky v továrně na textilní demonstrace v Petrohradě. Neorganizuje pouliční policie na koních rozhánějí chybějí ani podrobnosti černými koženými bičky, jun demonstřantů šavlemi. Boris Davidovič, tehdy znám kerskou variantou knubny. se podařil uprchnout mému pod jménem Bežrabotnyj, se podařil uprchnout vedlejším vchodem přespává s bezdomovci v měst ulici; několik měsíců právě renovují, pak navazuje spských lázních, které se pínou, připravující pumové atení jení s teroristickou skupinou hlídače uvedených lázní táty; pod jménem noe zjara 1914 s okovy na nohou (Novskij) ho nachází ústřední věznicí ve Vladimiru; je na strastiplné cestě k ořečkou a jednotlivými etapami nemocný, třese se horou clonou. Když mu v Narimú prochází jakoby mízných a otlacených kotníků, obsejmou okovy s vyhu bártku bez vesel a skočí do ní jeví u břehu přivázaným proudem, ale záhy pochopí, že Nechá se unášet proudem jako živél lidský nepodřizuje ani přírodní živél se stejnéšlí ho pět verst po proudu, kde ho snům, ani kletbám: na několik hodin v ledové vodě převrátí vír; strávil prožívá reprizu rodinné legendy: u břehu řeky se nem Jakob Mauzer znovu odsoudy V červnu byl pod jménem Jakob Mauzer znovu odsouzen k šesti letům za oré během tří měsíců strávených spolkou mezi trestancí; dennodenně výkřiky a slova ná v tomském žaláři slýšouzenou na smrt; ve stínu šibce rozloučenou z úst odsouzena Labrioly o materialistické koncepci dějin.

Ma june 1912 se v Petrohradě, ve vznešených salóblí, kde se s rostoucími obavami začíná mluvit putinovi, objevuje mladý inženýr jménem Zemljany, Přichází ve světlém obleku podle nejnovější módninovou orchidejí v knoflíkové dírci, na hlavě monojí klobouk, v ruce hůlku, na oku monokl. Svihácký tily se vyznačuje vybraným chováním, širokými ramny, bradkou a hustými tmavými vlasy, hází známými hly, o Rasputinovi se vyjadřuje s posměchem a tvrdí, že osobním přítelem Leonida Andrejeva. Příběh se vyvíjí podle klasického schématu: dámy zprvu mlají chvástalovi nedůvěřují, avšak záhy ho začínají zavát pozváním a objevovat jeho neodolatelný šarm; když klyž se Zemljanikovovi podaří dokázat pravdivosť alespoň jedné z jeho historek: Marja Gregorovna ková, choť vysokého carského úředníka, ho zahlédne jedno dne na předměstí, jak v černém lakovaném fiakloněn nad plány, vydává příkazy; zpráva, že Zemljanikov je hlavní inženýr, který má na starosti kladení křesťských kabelů a instalací v Petrohradě (zpráva, že má i své historické potvrzení), pouze zvýší jeho a znásobí počet pozvání, jimiž je zahrnován. Zemljanikov přijíždí na večírky v černém fiakru, pije šampaně a s neskryvanými sympatiemi a jakousi nostalgii pívá o vysoké vídeňské společnosti. Pak, vždy přesně v deset, se rozžehná se společností rozjařených dam a následně opět do fiakru. Nikdy se nepodařilo prokázat příslušnost podezření, že Zemljanikov žije na hromádě s dálnou z vysoké společnosti (ba že s ní má dokonce úř), podezření, které Zemljanikov zřejmě sám záměrně své svými pravidelnými a náhlými odjezdy přesně v deset, mnozí to považovali za součást jeho výstřednosti, zvláště po netaktosti, které se dopustil v salónu Gejstřinových. Právě když Olga Michajlovna zpívala píseň ze svých árií, pohlédl na své stříbrné kapesní ho-

dinky, a aniž vyčkal konce čísla, k všeobecnému úžasu se sebral a odešel.

Když Zemljanikov občas překvapivě a náhle zmizel ze světa a života petrohradských salónů, nikoho to neudívalo: vědělo se, že jako hlavní inženýr cestuje často do zahraničí a že mu je tato povinnost o to příjemnější, že každé takové příležitosti využívá k obohacení svého šatníku některým módním doplňkem. Navíc mohl kromě drobných dáreků vozit i spoustu zajímavostí o monděnním životě za hranicemi Ruska. Takže když se nedostavil na vyhlášenou salonní zábavu na podzim roku 1913, vyvolalo to jen a jen lítost, tím spíš, že Zemljanikov potvrdil svou účast telegraficky. Nicméně tentokrát se jeho nepřítomnost neobyčejně protáhla a jeho působení v petrohradských salónech se mohlo právem považovat za odbytou sezonní záležitost, jednu z těch, kterým je souzena smutná sláva brzkého zapomnění. (Jeho místo zaujal fešný mladý kadet, který nosil čerstvé zprávy od dvora, z bezprostřední blízkosti Rasputinovy, a jež na rozdíl od Zemljanikova neměl žádné závazky a bavil společnost až do svítání.) O to větší úžas se zmocnil všech, když zmíněná už Marja Gregorovna Popková, která zřejmě ráda objížděla jako královna kočárem město, objevila ve Stolpinské ulici mezi vymláčky a vyhladovělými trestanci zametajícími ulici tvář, která se jí zdála povědomá. Přistoupila k dotyčnému blíž a vložila mu do ruky almužnu; nebylo pochyb, byl to Zemljanikov.

Tak se duch inženýra Zemljanikova znovu vrátil do salónů a na okamžik zastínil slávu Rasputinovu. Zjistit některá fakta nebylo těžké: Zemljanikov využíval svých častých cest do ciziny ke zcela neloajálním účelům; při jeho posledním návratu z Berlína objevila pohraniční policie v jeho černých kožených kufrech, pod hedvábnými košilemi a drapými obleky, na padesát browningu

německé výroby. To, co však Marja Gregorovna vědět nemohla a co vyšlo najevo až po nějakých dvaceti letech (když byly otevřeny archivy ochranky ukradené velvyslancem Malakovem), vyvolává mnohem větší ohromení: že totiž Zemljanikov byl organizátorem a jedním z pachatelů věhlasného „vyvláštění“ poštovního vagonu, při němž se do rukou revolucionářů dostalo několik miliónů rublů, že kromě zabavených browningu převezl do Ruska třikrát výbuštiny a zbraně; že jako redaktor *Východní jitřenky*, tištěné na cigaretovém papíře v tajné tiskárně, osobně převážel ve svých černých kufrech velmi nešikovně kaučukové matrice; že velkolepě atentáty, k nimž došlo v posledních pěti šesti letech, byly jeho dílem; tyto atentáty se jasně odlišovaly od jiných: bomby vyrobené v Zemljanikovově tajné dílně měly takovou ničivou sílu, že své pečlivě zvolené oběti měnily v žalostnou hromádku zkrvaveného masa a polámaných kostí; že byl pro své arrogantní chování (nesporně hrané) nenáviděn mezi dělníky, které měl na popel; že, podle vlastního přiznání, snil o bombě o velikosti ořechu a obrovské ničivé síle (kterémužto ideálu se údajně nebezpečně přiblížil); že ho policie po atentátu na guvernéra von Launitze považovala za mrtvého; tři svědci potvrdili, že hlava naložená v lihu na policii patří Zemljanikovovi (musel se objevit démonický Azef a konstatovat, že ta poněkud už sčvrklá hlava v lihu není totožná se Zemljanikovovou „asyrskou lebkou“); že dvakrát utekl z vězení a jednou z nucených prací: poprvé se spolupřezní prokopával zeď vězeňské cely, podruhé zmizel během koutání v uniformě dozorce, kterého svlékl donaha; že po posledním zatčení unkl přes hranice v židovské bryčce proslulou vilkomirskou pašeráckou stezkou, převlečený za kočovného kramáře; že žil s falešným pasem na jméno M. V. Zemljanikov, ale jeho pravé jméno bylo Boris Davidovič Melamud, neboli B. D. Novskij.

Přeskočíme-li zřejmou mezeru v pramenech, na nichž naše vyprávění zakládáme (a jimiž nebudeme laskavého čtenáře zatěžovat, aby se mohl oddat příjemnému a falešnému uspokojení, že jde o příběh, jaké se našťástí pro autory zpravidla ztotožňují s mocí fantazie), nacházíme jej v blázinci v Malinovsku mezi těžkými a nebezpečnými šílenými. Odtud v převleku za gymnazistu prchá na bicyklu do Batumi. Své šílenství bezpochyby simuloval, přestože je svými podpisy potvrdili dva proslulí lékaři; byla si toho vědoma i policie a oba lékaře vedla v evidenci jako sympatizující s revolucionáři. Další cesta našeho hrdiny je víceméně známá: jednoho časného zářijového jitra roku tisício devítistého třináctého, už za rozbrěsku, se Novskij vlodí na nákladní loď a ukrýt mezi tunami vajec dopluje přes Konstantinopol do Páříže; tady se ve dne vyskytuje v ruské knihovně v Avenue des Gobelins a v muzeu Guimet, kde studuje filosofii dějin a náboženství, a večer vysedává v Rotondě na Montparnassu se sklenicí piva v ruce a „v nejkrásnějším klobouku, jaký se tou dobou dal v Páříži sehnat“. (Tato Bruce Lockhartova narážka na klobouk, který Novskij v té době nosil, má i svůj politický kontext: je známo, že Novskij byl funkcionářem mocného odborového svazu židovských kloboučníků ve Francii.) Po vyhlášení války z Montparnassu mizí a policie jej objevuje při vinobraní na vlnici poblíž Montpellier s košem zralých hroznů v náručí: nasadit mu želízka nepředstavovalo tentokrát žádný problém. Zda Novskij z Francie uprchl, nebo byl vypovězen, není známo. Ví se však, že záhy nato spolupracuje v Berlíně se sociálně demokratickým *Neue Zeitung* a s *Leipziger Volkszeitung* pod pseudonymy B. N. Dolskij, Parabellum, Viktor Tverdochlebov, Proletarskij, N. L. Davidovič a že píše svou známou recenzi na dílo Maxe Spillera: *Dějiny výroby cukru*. Podle slov rakouského socialisty Oskara Bluma „představoval po-

divnou směsici amorálnosti, cynismu a spontánního nadšení pro ideje, knihy, hudbu a lidské bytosti. Podobal se, řekl bych, čemusi mezi profesorem a banditou. Jeho intelektuální úroveň však byla mimo jakoukoli pochybnost. Tento virtuos bolševického žurnalistu dovedl vést diskuse, v nichž bylo neméně *výbušnosti* než v jeho úvodnicích.“ (Slovo výbušnost nás přivádí k odvážné domněnce, že O. Blum mohl být obeznámen s tajuplným životem Novského. Pokud samozřejmě nejde o náhodnou metaforu.) V Berlíně, po vyhlášení války, kdy dělníci povoláni do zbraně působili jako přízraky, zatímco kabarety plné hustého doutníkového kouře se rozléhaly ženským vířkotem a potrava pro děla se pokoušela utopit v pivu a šnapsu své pochyby a zoufalství, byl Novskij jediný, kdo v tom evropském blázinci neztratil hlavu a měl jasnou perspektivu, dodává Blum.

Jednoho světlého podzimního dne při obědě v salónu světoznámého alpského sanatoria v Davosu, kde si Novskij léčil pocuchané nervy a chycené plíce a kam ho právě přijel navštívit jeden z členů Internacionály jménem Levin, přisedl si k oběma mužům doktor Grünwald, Švýcar, žák a přítel Jungův, odborník na slovo vzatý. Hovor se podle Levina svědecktví točil kolem počasí (slunečný říjen), hudby (u příležitosti nedávného koncertu jedné pacientky) a smrti (pacientka právě včera vypustila svou muzikální duši). Mezi pečení a kdoulových kompotem, které jim servíroval číšník v livreji a bílých rukavičkách, ztratil doktor Grünwald nit, a jen aby přerušil tísnivé ticho, které na okamžik zaviádlo, prohlásil svým huňavým hlasem: „V Petersburgu vypukla nějaká revoluce.“ (Odmilka.) Lžíce v Levinově ruce utkvěla ve vzduchu; Novskij sebou trhl, pak zašátral po doutníku. Doktor Grünwald měl trapný pocit. Novskij se snažil přemoci rozechvění a svému hlasu se pokusil vnu-

tit co nejlhostejnější tón: „Prosím? A kde jste to slyšel?“ Doktor Grünwald omluvným tónem sdělil, že viděl tu zprávu dnes ráno vystavenou ve vitrínách telegrafních agentur. Novskij s Levinem ani nepočkali na kávu. Na smrt bleď chvatně opustili salón a odfrčeli drožkou do města. „Jako v horečce jsem slyšel halas doléhající z jídelny,“ zaznamenává Levin, „cinkot stříbrných příborů připomínající rolničky, a jako v mlžném oparu jsem viděl svět, který zůstal za námi a nenávratně se nořil do minulosti jako do kalné vody.“

Některá svědectví nás vedou k závěru, že Novskij, stržený vlnou národního nadšení a rozhořčení, přijal zprávu o příměří, *vzdor všemu*, jako ránu. Levin mluví o nervové krizi, zatímco Majšnerová odbyvá toto období se spoluúčastnickým spěchem. Zdá se však, že Novskij bez většího odporu odložil rychlopalného mausera a na znamení pokání prý spálil nákrasy útočných bomb a plamenometů s dostřelem sedmdesáti metrů a přešel do řad internacionalistů. Neúnavného a všudypřítomného ho záhy nacházejí mezi stoupenci brestlitevského horem a vzprímený jako socha na bedničkách s dělostřeleckými granáty plamenné agituje mezi vojáky. V Novského rychlé a takřkajíc bezbolestné proměně sehrála zdá se největší roli žena. V kronikách revoluce je zapsáno její jméno: Zinaida Michajlovna Majšnerová. Jistý Lev Mikulin, který se do ní na neštěstí pro sebe zahleděl, rýsuje její portrét slovy jakoby rytými do mramoru: „Příroda jí dala vše: inteligenci, talent, krásu.“

V únoru 1918 se s Novským setkáváme v obilnářských oblastech Tuly, Tambova a Orla, na březích Volhy, v Charkově, odkud pod jeho dohledem vyjíždějí směrem k Moskvě konvoje zrekvirovaného obilí. Vyprovází je

v černé kožené komisařské uniformě, v naleštěných holíčkách a v kožené čepici bez hodnostního označení a nespouští ruku z mauseru, dokud poslední loď nezmizí v mlhavé dálece. V květnu následujícího roku si navlékl kamuflážní stejnokroj a stal se volným střelcem v Děníkinově týlu. Údésné výbuchy otrásající jihozápadním sektorem fronty, k nimž docházelo tajuplně a nenadále a které za sebou zanechávaly jatky, nesly pečet' Novského, tak jako rukopis nese pečet' mistra. Koncem prosince se Novskij vydává na torpédoborci *Spartak*, na němž vlaje rudý prapor, na průzkum do Ravely; loď znenadání narazí na silnou anglickou flotilu sedmi lehkých člunů vyzbrojených pětadvacetimilimetrovými děly; torpédoborec změní směr a krkolomným manévrem se pod rouškou nadcházející noci dostane ke Kronšladtu. Lze-li věřit svědectví kapitána Olimského, neděčí posádka torpédoborce za šťastnou záchranu ani tak přítomností Novského, jako chytrosti jedné ženy, Zinaidy Michajlovny Majšnerové, která vedla pomocí signálních praporek jednání s anglickou velitelkou lodí.

Jeden dopis z této doby, psaný rukou Novského, nám zůstal zachován jako autentické svědectví lásky, v níž se tajuplně a hluboce proplétaly revoluční vášně a smyslové okouzlení:

„....Jen jsem se posadil do univerzitní lavice, už mě zavřeli. Zatkli mě celkem třináctkrát. Z dvacíti roků, které jsem dostal po prvním zatčení, jsem více než polovinu strávil na nucených pracích. Třikrát jsem vykonal strastiplnou pouť do vyhnanství, které mě připravilo o tři roky života. V krátkých chvílích, svobody, jsem sledoval jako v biografu, jak kolem mne mjejí smutné ruské vesnice, města, lidé a události, a já jsem měl pořád někým naspěch: na koni, na lodi, na bryčce. Neml na světě postel, kde bych byl spal déle než měsíc. Celou hrůzu ruské

skutečnosti jsem poznal za dlouhých a teskných zimních večerů, kdy bledé lampy Vasilevského ostrova sotva blikaly a ruská ves se v měsíčním svitu zjevovala v jakési falešné a klamně krásné. Jedinou mou vášní bylo to těžké, strhující a mystériózní povolání revolucionáře... Odpusťte, Zino, a noste mě v srdci; bude to bolestně jako nosit kámen v ledvinách.“

Svatební obřad se konal sedmadvacátého prosince tisíc devět set devatenáct na torpédoborci *Spartak*, kotvicím v kronšadtském přístavu. Svědectví o něm se uchovalo málo a ještě si protřečí. Podle jedněch byla Zinaida Michajlovna smrtelně bledá „bledostí snoubící smrt s krásou“ (Mikulín) a spíš se podobala anarchistce před popravčí četou než múze revoluce, která o vlasek unikla smrti. Mikulín se zmiňuje o bílém svatebním věnečku v Zinaidinych vlasech, jediném symbolu starých časů a obyčejů, zatímco Olimskij ve svých vzpomínkách píše o bílé gáze, jež jako svatební věneček obepínala raněnou hlavu nevěstiny. Tyž Olimskij, jenž se ve svých vzpomínkách jeví objektivnější než básnivý Mikulín (který takřkajíc mlčky přechází osobnost Novského), podává schematický obraz politického komisaře, jak se mu jevil v tomto intimním okamžiku: „Hezký muž s přísným pohledem, oblečený i při této slavnostní příležitosti mnišsky stroze, podobal se spíš mladému německému studentovi, který právě vítězně vyšel ze souboje, než politickému komisaři, jenž se zrovna vrátil z bitevní vřavy.“ V ostatních jednotlivostech se všichni víceméně shodují. Loď byla narychlo vyzdobena signálními praporky a osvětlena červenými, zelenými, modrými a zase červenými žárovkami. Posádka, oslavující zároveň svatbu i vítězství nad smrtí, se na palubu dostavila čerstvě oholena, v plné zbroji jako na přehlídku. Kabelogramy informující generální štáb o průběhu operace a o šťastné

záchráně upoutaly pozornost důstojníků rudého námořnictva a soudruzi se začali sjíždět, zahalení do modrých pláštů, pod které si oblékli bílé letní stejno kroje. Torpédoborec je zdravil lodní sirénou, posádka provolávala slávu. Udýchaný radiotelegrafista nosil na velitelský můstek, kam se novomanželé uchýlili, nešifrované depeše s gratulacemi ze všech sovětských přístavů od Astrachaně po Enzeli: „Ať žijí novomanželé! Ať žije ruské námořnictvo! Hurá statečné posádce *Spartaka*!“ Kronšadtská revoluční rada poslala v obrněném voze devět beden francouzského šampaňského, které bylo pryden předtím zabaveno anarchistům. Dechovka kronšadtské námořní posádky vystoupila přes lávku na palubu za zvuku břeštného počohodu. Vzhledem k mrazu, který dosahoval asi třiceti stupňů pod nulou, zněly nástroje podivně nakřáple, jako by byly z ledu. Kolem se hemžily motorové lodě i hlídkové čluny a zadržily posádku signály. Třikrát se přihnaly na palubu trojice přísných čekistů s revolvery v rukou a požadovaly, aby se oslavy z bezpečnostních důvodů skončily; třikrát zastrkovaly revolvery zpátky do pouzder, jen slyšely jméno Novského, a přidaly se k důstojnickému sboru provolávajícímu: *Gorko! Gorko!* Prázdňé láhve od šampaňského létaly přes palubu jako dělové střely o kalibru 25 mm. Za rozbrsku, kdy slunce v zimní mlze připomínalo plameny vzdáleného požáru, uvítal jeden opilý čekista zrod nového dne saivou z protiletadlového kulometu. Námořníci leželi všude po palubě jako mrtví na hromadách rozbitého skla, prázdných lahví, konfet a zamrzlých louží francouzského šampaňského, *růžového jako krev*. (Čtenář jistě poznal bídnou lyriku I. va Mikulského, žáka imazinistů.)

Je známo, že Novského manželství skončilo po jeden a půl roce rozvodem a že Zinaida Michajlovna se během jednoho ilegálního výletu do Evropy stala družkou so-

větského diplomata A. D. Karamazova. Pokud jde o její krátké manželství s Novským, hovoří některá svědectví o trapných zárlivých scénách a vášnivém smířování. Tvzení, že Novskij v záchvatu žárlivosti Zinaidu Michajlovnu bičoval, může však být rovněž plodem jiné zárlivé fantazie – Mikulského. V autobiografické knize *Vlna za vlnou* pomíjí Majserová své intimní vzpomínky, jako by je byla psala na vodu: bič se v nich objevuje jen ve svém historickém a metaforickém kontextu jako knuta nemilosrdně bičující tvář ruského lidu.

(Zinaida Michajlovna zemřela na maláriickou zimnici v srpnu 1926 v Persii. Bylo jí necelých třicet let.)

Jak jsme již řekli, během občanské války a v letech bezprostředně následujících nelze chronologii života Novského přesně rekonstruovat. Je známo, že v roce 1920 bojoval proti vzpurným a despotickým emírům v Turkestánu a přemohl je jejich vlastní zbrani: krutostí a lstí; během dusného léta 1921, jež se dostalo do análů díky invazi komarů roznášejících malárii a zelených much, slétajících se v rojích na krev, měl na starosti likvidaci banditismu v tambovské oblasti a byl při tom raněn šavlí nebo nožem, což jeho tvář dodalo svertepou pečeť hrdinství. Na Kongresu národů Východu ho naházíme za předsednickým stolem s nepřítomným hledem v očích a s věcnou cigaretou mezi zažloutlými zuby. Jeho projev vyvolal potlesk, avšak jeden ze zpravodajů z kongresu si povšiml i nedostatku zanicení a vyhaslého pohledu muže, nazývaného kdysi bolševický Hamlet. Víme rovněž, že po jistou dobu zastával funkci komisaře politické správy kavkazsko-kaspického revolučního výboru námořnictva, že byl členem štábu dělostřelecké sekce Rudé armády, pak diplomatem v Afghánistánu a Estonsku. Koncem roku 1924 se objevuje v Londýně v delegaci jednající s věcně nedůvěřivými

Angličany; při té příležitosti navazuje z vlastní iniciativy styky se zástupci odborů, kteří ho zvou na svůj příští sjezd, jenž se má konat v Hullu.

V Kazachstánu, v ústředně spojů a komunikaci, kde vykonával poslední funkci, o niž víme, se prý nudil a v kanceláři začal znovu kreslit plány a dělat propočty: bomba o velikosti ořechu a děsivě ničivé síle zůstala zřejmě jeho posedlostí do konce života.

B. D. Novskij, představitel lidového komisariátu spojů a komunikaci, byl zatčen v Kazachstánu 23. prosince roku tisícého devítistého třicátého ve dvě hodiny po plynoci. Jeho zatčení probíhalo mnohem méně dramaticky, než jak se později proslýchalo na Západě. Podle spolehlivého svědectví sestry Novského nedošlo ani k ozbrojenému odporu, ani ke rvačce na schodech. Novskij byl telefonicky požádán, aby se okamžitě dostavil do ústředny. Hlas v telefonu patřil beze vší pochyby službukonajcímu inženýrovi Butěnkovi. Při domovní prohlídce, která trvala do osmi ráno, byly Novskému zabaveny všechny jeho doklady, fotografie, rukopisy, nákrepy a plány i většina jeho knih. Byl to první krok k likvidaci Novského. Podle nejnovějších informací, pocházejících od A. L. Rubinové, sestry Novského, probíhaly později věci následovně:

Novskij byl konfrontován s jistým Rejnholdem, I. S. Rejnholdem, který se přiznal k špionáži ve prospěch Angličanů a tvrdil, že podle příkazů Novského prováděl sabotáže v národním hospodářství. Novskij trval na svém tvrzení, že toho nešťastného člověka s nakrápělým hlasem a vyhaslým pohledem v životě neviděl. Dostal dva týdny na rozmyšlenou, načež ho znovu povolali před vyšetřovatele a nabídli mu chlebičky a cigarety. Novskij odmítl a požádal o tužku a papír, aby mohl napsat některým lidem z nejvyšších míst. Druhý den ráno ho vy-

vedli z cely a poslali do Suzdalu. Když toho mrazivého lednového rána přijel vůz s Novským na suzdalské nádraží, bylo celé nábreží docela pusté. Na vedlejší koleji stál jeden jediný dobytčí vagon a tam Novského odvedli. Vyšetřovatel Feďukin, vysoký, podřobaný od nešťovic a nezviklatelný, strávil tehdy ve vagoně s Novským o samotě asi pět hodin (dveře byly zvenčí zavřeny na závoru) a snažil se ho přesvědčit o mravní nutnosti falešného přiznání. Rozhovor skončil naprostým neúspěchem. Následovaly dlouhé noci bez dnu v samovazbě suzdalského vězení, ve vlhké kamenné kobce známé pod jménem *psirna*, jejíž hlavní architektonickou hodnotou bylo, že se v ní člověk cítil jako zaživa zazděný a své pozemské bytí prožíval ve srovnání s věčností kamene jako trvání částičky prachu v oceánu bezčasí. Novský měl už v té době narušené zdraví; dlouhá léta žalařování a revolučního zánícení, které jako by se živilo krví a žlázami, mu nahlodaly plíce, ledviny, klouby. Tělo mu pokrývaly vředy, které pod ranami gumových pendreků praskaly a vydávaly ze sebe spolu s neuzitečným hněsem i užitečnou krev. Zdá se však, že Novský v doteku s kamenem svého živého hrobu dospěl k jistým metafyzickým závěrům, které se bezpochyby příliš nelíšily od myšlenky, že člověk je pouhá částička prachu v oceánu bezčasí; to poznání mu však, jak se zdá, počesťalo i některé závěry, s nimiž architekti psirny nemohli počítat: nic za nic. Člověk, který ve svém nitru objevil kaciřskou a nebezpečnou myšlenku o marnosti vlastního trvání, stojí však znovu před jistým (posledním) dilematem: má ve jménu toho vzácného a draze zaplaceného poznání (vylučujícího jakoukoli morálku, a poskytujícího tedy absolutní svobodu) dočasnost trvání přijmout, nebo se ve jménu téhož poznání odevzdat objeti nicoty.

Zlomit Novského se pro Feďukina stalo otázkou cti a zkouškou nejvyššího stupně. Doposud se mu během jeho dlouhé vyšetřovatelské kariéry zatím vždy podařilo zlomit páter a vůli i těch nejzatvrzejších (proto mu také vždy dávali ten nejtvrdší materiál), ale Novský stál nyní před ním jako vědecká záhada, jako neznámý organismus, který se chová vzhledem k všeskeré dosavadní praxi zcela nepředvídatelně a netypicky. Není pochyb, že v této účtyhodné spekulaci Feďukinově nebylo vzhledem k jeho vic než skromnému vzdělání nic knižního, a proto mu jakékoli vztahy s teleologickým myšlením unikaly; musel se cítit jen jako prosazovatel doktríny, kterou formuloval zcela jednoduše a každému srozumitelně: „I kámen promluví, když se mu vyrazí zuby!“¹⁾

V noci z 28. na 29. ledna vyvedli z cely člověka, který ještě stále nesl jméno Novský, byť to nyní byla pouze prázdná skořápka někteří lidské bytosti, hromádka rozbitého a usouzeného masa. Z vyhaslého pohledu Novského se jako jediná známka, že v něm ještě je duše a život, dalo vyčíst odhodlání vydržet, napsat poslední

1) Časopis Trud otiskl v srpnovém a listopadovém čísle výňatky z Feďukinových pamětí pod názvem Druhá fronta. Tato autobiografická sítka zahrnuje zatím pouze nejranější údobí Feďukinovy „práce v týmu“, ovšem už podle dosud zveřejněných materiálů se obávám, že ani konečná verze jeho vzpomínek neodhaíl tajemství jeho genia: v jeho textu totiž zajímavost živé praxe nahradily příliš schématické úvahy; mimo živou praxi byl Feďukin zřejmě teoretická nula. Vynucoval na lidech přiznání podle nejhlušších zákonitostí hlubinné psychologie, a přitom ani netušil, že psychologie vůbec neexistuje; zabýval se lidskou duší a jejími záhadami nevědomky. To, co však již nyní poutá ve Feďukinových pamětech pozornost, jsou jeho popisy přírody: drsná krása sibiřské krajiny, východ slunce nad zamrzlou tundrou, diluviální deště a zradné vody protínající tajgu, ticho vzdálených ocelově modrých jezer – to všechno svědčilo o jeho nepochybném literárním nadání.

stránku vlastního životopisu z vlastní vůle a při plném vědomí, tak jak člověk píše závěť. Formuloval si tuto svou myšlenku takto: „Dospěl jsem do věku zralosti, nač si mám kazit životopis.“ Musel tudíž pochopit, že tato bytí poslední zkouška není jen závěrečnou stránkou autobiografie, kterou psal v průběhu zhruba čtyřiceti let uvědomělého života svou krví a svým mozkiem, nýbrž že jde vlastně o sumu jeho bytí, o závěr, na němž vše spočívá, a že vše ostatní je (a byl) jen vedlejší traktát, početní úkon, jehož hodnota je bezvýznamná ve srovnání s konečnou formulí, která těmto vedlejším operacím dává smysl.

Dva strážní podpírali Novského z obou stran a odvedli jej po jakýchsi temných schodech, svažujících se střemhlav do hloubky, do třetího podlaží vězeňského sklepení. Místnost, kam jej přivedli, osvětlovala jen holá žárovka, visící od stropu. Pustili ho a Novskij se zapotácel. Slyšel, jak se za ním zabouchly železné dveře, ale zpočátku nevnímal nic než světlo, bolesně se mu vřívající do vědomí. Dveře se pak znovu otevřely a stejní strážní, tentokrát v čele s Feďukinem, přivedli jakéhosi mladíka a postavili jej asi metr před Novského. Novskij si pomyslel, že půjde znovu o nějakou falešnou konfrontaci, jednu z mnoha, a tak jen paličatě stiskl bezzubé čelisti a s bolestnou námahou otevřel napuchlá víčka, aby si mladíka prohlédl. Čekal, že před sebou znovu spatří nějakou mrtvolu s vyhaslýma očima (jako byl Rejnhold), avšak s hrůzou blízkou předtuše uviděl mladé a živé oči naplněné lidským, *docela lidským* strachem. Mladík byl do pasu nahý a Novskij s údivem a obavami z čehosi neznámého pochopil, že na tom svalnatém těle není jediná jediná modřina, jediná jediná rána, že zdravá snědá kůže ještě nezačala plesnivět. Ale co ho nejvíc udivilo a polekalo, byl ten pohled, k jehož významu nedokázal proniknout, ta neznámá hra, do níž byl vtažen ve

chvíli, kdy si už začal myslet, že všechno skončilo *nejlepším možným způsobem*. Mohl tušit, co mu chystá geniální a pekelná Feďukina intuice? Feďukin stál za jeho zády, neviditelný, ale přítomný, němý, se zatajeným dechem, a nechával ho, aby se dovtipil sám a aby se zděsil toho pomyšlení, a až mu pochybnost zrozená z hrůzy pošeptá, že to přece není možné, on mu v té chvíli vmete pravdu do tváře, pravdu těžší než spásná kulka, kterou by mu mohl vpálit do těla.

Když pochybnost zrozená z hrůzy Novskému pošeptala, že *to přece není možné*, v té chvíli zaslechl Feďukinův hlas: „Jestli se Novskij nepřizná, zabijeme tě!“ Mladíkova tvář se zkrivila strachem; padl před Novským na kolena. Novskij zavřel oči, ale s pouty na rukou si nemohl zacpat uši, aby neslyšel mladíkovo zapřísahání, které najednou jako by nějakým zárazkem začalo bořit tvrdou skálu jeho odhodlání, rozvracet jeho vůli. Mladík ho zapřísahal rozechvělým, zlomeným hlasem, aby se přiznal *ve jménu jeho života*. Novskij jasně slyšel, jak strážní nabili pistole. Za pevně stisknutými víčky se v něm zároveň s poznáním bolesti a předtuchou porážky vzduch nenašle, neboť měl dost času domyslet si a pochopit, že ho Feďukin prokoukl a že se rozhodl vrátit ho tam, kde se cítil nejsilnější: v jeho sobectví; neboť jestliže (Novskij) dospěl k spásné a nebezpečné myšlence dokazující marnost vlastního trvání i utrpení, je to ještě stále morální volba; Feďukinův intuitivní génus vyvnuší i to, že takový postoj svědčí o volbě, která nevylučuje morálku, naopak. Revolvery měly bezesponu tlumiče, protože Novskij vysřelil téměř neslyšel. Když otevřel oči, ležel mladík před ním v krvi s roztržitou lebkou.

Feďukin neplytl slovy, věděl, že Novskij pochopil; na jeho pokyn ho strážní uchopili pod paži a vyvedli pryč. Dal mu čtyřřadvacet hodin na rozmyšlenou v jeho

dobře střezené celé, kde bude moci znovu, „pod kamen-
ným rakve víkem“²⁾ upevnit svůj morální postoj, který
mu ďábelsky našeptává, že jeho životopis je uzavřený
a dovršený, bez puklin, dokonaly jako socha. Nazítí,
v noci z 29. na 30. ledna, se scéna opakuje: strážní odve-
dou Novského po krkolonném točitém schodišti do hlu-
bokého vězeňského sklepení. Novskij s hrůzou tuší, že
to opakování není náhodné a že tvoří součást pekelného
plánu: každý den jeho života bude zaplacen životem
jednoho člověka; dokonalost jeho životopisu bude roz-
vrácena, dílo jeho života (*jeho život*) bude těmito posled-
ními stránkami zmrzačeno.

Fedukinova režie je dokonalá: scéna stejná jako mi-
nulé noci, stejný strážní, stejný Fedukin, stejný sklep,
stejně osvětlení, stejný Novskij; prvky postacující, aby
opakovaný děj dostal význam identity a nevyhnutel-
nosti, tak jako je nevyhnutelná střída dnů a nocí; liší se
pouze poněkud mladík, který se do pasu nahý třese před
Novským (ale liší se jen o tolik, oč se od sebe liší dva
následující dny strávené v téže cele). V tichu, které
v podzemní kobce na okamžik zavládlo, Fedukin zřejmě
tuší, oč je dnešní zkouška pro Novského těžší než ta
včerejší; stojí-li tvář v tvář neznámému mladíkovi dnes,
nezbývá jeho morálce ani špetka naděje a nemůže hledat
útočiště v nějakém pomýšlení, které by mu mohlo při-
spěchat na pomoc, v pomýšlení, jež by mu navzdory
jasným náznakům zvnějška mohlo poseptat, že to *není*
možné: včerejší názorná ukázka, rychlá a účinná, mu
ukázala, že taková myšlenka neplatí, že je nebezpečná.
(A zítra či pozítří, za tři či za deset dní, bude ještě ne-
smyslnější, ještě zbytečnější.)

2) Věta Lva Mikulského, již básník někdy roku 1936 zveřejnil vlastní
životopis; ta metafora se ukázala méně svévolnou, než se zdá na
první pohled: Mikulskij zemřel na srdeční mrtvici v samovazbě
suzdalského vězení. (Některé prameny tvrdí, že byl zardoušen.)

Novskij měl pocit, že mladíka stojícího před ním od-
někud zná. Měl pňohovitou nezdravě bílou pleť, husté
tmavé vlasy a trochu šíňal; zřejmě nosil bryle a Novské-
mu se zdálo, že u kořene jeho nosu tuší stopy po právě
snatých obroučkách. Napadlo ho, že ten mladík vypadá
vlastně jako on sám před takovými dvaceti lety. To po-
myšlení mu připadlo nesmyslné a snažil se je zapudit,
ale nemohl si na okamžik neuvědomit, že ta podobnost
(je-li skutečná a záměrná) znamená pro Fedukinovo vy-
šetřování jisté nebezpečí a dala by se svým způsobem
považovat za chybu a puklinu ve Fedukinově režii.
Avšak šlo-li o podobnost záměrnou, plod pečivého vý-
běru, musel i Fedukin tušit, že pomýšlení na podobnost,
na totožnost, přivede Novského nevyhnutelně k tomu,
aby si všiml i podstatného rozdílu; ta podobnost ho má
jen upozornit na skutečnost, že zabijí lidi sobě podobné,
lidi, jejichž životopis obsahuje možný zárodek budou-
cího důsledného dokonalého životopisu, tak podobného
životopisu jeho, jen zadržnutého na samém počátku, zni-
čeného jeho vlastní vinou takřikajíc v samém zárodku;
on svým tvrdohlavým odmítáním spolupráce bude stát
(už stojí!) na počátku dlouhé řady zločinů spáchaných
jeho jménem.

Novskij cítí za zády Fedukina, jak se zatajeným de-
chem číhá na jeho myšlenky, na jeho rozhodnutí, a stej-
ně cítí i neviditelnou přítomnost dozorců stojících stra-
nou s odjištěnými revolvery a připravených spáchat zlo-
čin *jeho rukou*. Fedukinův hlas zazněl klidně, bez hroz-
by, jako by jen sděloval výsledek zcela logické operace:
„Isajjeviči, jestli se Novskij nepřizná, zemřes.“

Dřív než Novskij stačil promluvit, něco si pomyslet,
uvědomit si hanebné podmínky své kapitulace, prohlédl
si ho mladík zblízka krátkozrakýma očima a pak se k ně-
mu naklonil a poseptal mu hlasem, z kterého mu přeběhl
mráz po zádech:

„Borisi Davidoviči, nedějte se těm sviním!“

V téměř okamžiku zazněly dva výstřely, takřka zároveň, ani je skoro nebylo slyšet, jen jako když se vytáhne zátka z láhve šampaňského. Nemohl neotevřít pevně stisknutá víčka, aby se přesvědčil o jistotě svého zločinu: dozorcí znovu střelili z bezprostřední blízkosti, do týla, a mířili na lebku; mladíkův obličej byl k nepoznání.

Feďukin vyšel mlčky ze sklepa a dozorcí odvedli Novského a hodili ho na kamennou podlahu. Další desíkové hodiny strávil ve své cele obklopen krysyami.

Druhý den večer, po třetí směně stráží, požádal, aby ho zavedli k vyšetřovateli.

Ještě téže noci ho převezli z kamenné kobky do věznické nemocnice. Zde strávil jako v horečce asi deset dnů pod bdělým pohledem dozorců a nemocničního personálu, který dostal za úkol udělat ze soucituhodných lidských zbytků člověka hodného toho jména. Feďukin zřejmě ze zkušenosti věděl, že i lidé z méně tvrdého materiálu než Novskij nabývají netušené síly v okamžiku, kdy se překročí všechny hranice a před nimi je už jen otázka čestné smrti: ve chvíli umírání se ze smrti snaží vyzískat co možná nejvíc, a to tvrdohlavým odhodláním, které se zpravidla vzhledem k vyčerpání organismu zúží na hrdinské mlčení; praxe mu ovšem odhalila i to, že jakmile organismus začne znovu fungovat, krev normálně obíhat a bolesti ustanou, vytvoří se u rekonvalescentů a bývalých kandidátů smrti jakýsi organický konformismus, který vede, byť to vypadá paradoxně, k oslabení vůle i potřeby páchat hrdinské činy.

Obvinění Novského, že patřil k špionážní síti pracující pro Angličany, bylo mezitím zavrženo, zvláště po neúspěšné konfrontaci s Rejnholdem. (Zdá se, že k tomu valnou měrou přispěly i anglické odbory, které kolem

Novského zatčení spustily v evropském tisku veliký pokřik a popřely jako zcela nepodložená a nesmyslná některá obvinění, která se tou dobou objevila v oficiálním tisku: berlínská schůzka s jistým Richardsem, který údajně podplatil Novského třiceti stříbrnými jako Jidáše, byla dementována jednoznačným alibi samého Richardse: byl toho dne na odborové schůzi v Hullu.) Nešikovný zásah odborů postavil vyšetřovatele před nelehký úkol: dokázat pravdivost svých tvrzení a uchovat si dobrou pověst v mnohem širším, přímo mezinárodním měřítku. Bylo tedy třeba napravit, co se napravit dá.

Vyjednávání trvalo od 8. do 21. února. Novskij protohoval vyšetřování a pokoušel se do protokolu o svém přiznání, který tu beze sporu zбудe po jeho smrti jako to jediné, dostat některé formulace, které by mohly nejen zmírnit jeho konečný pád, ale pomoci dovedně spletených rozporů a přehánění také pošeptat budoucímu batedateli, že celá stavba tohoto přiznání spočívá na lži, vynucené na mučidlech. Proto se s neúspěšnou silou rval o každé slovo, o každou formulaci. Ovšem i Feďukin, neméně odhodlaný a obezřelý, si kladl maximální požadavky. Zápasili s těžkým textem celé dlouhé noci, udýchali a vyčerpání, sklonění v hustém kouři cigaret nad stránkami, do nichž se každý z nich pokoušel vnést část svých vášní, svého přesvědčení, svého pohledu na věci z vyššího zorného úhlu. Feďukin věděl bezpochyby stejně dobře jako sám Novskij (a dával mu to na srozuměnou), že to všechno, celý ten text sepsaný na zhruba deseti hustě naklepaných stránkách, je prachobycějní fikce, kterou on sám, Feďukin, sestavoval za dlouhých nočních hodin a všechno sám klepal dvěma prsty nešikovně a pomalu (rád dělal všechno sám), přičemž se na základě jistých předpokladů snažil dospět k logickým závěrům. Nezajímala ho tedy takzvaná fakta ani takzva-

né charaktery, nýbrž tyto předpoklady a jejich logické fungování; jeho důvody by se koneckonců daly zredukovat na ty, jimiž se řídil i Novskij, když vycházejí z jiného schématu, ideálního a idealizovaného, předem všechny předpoklady odmítal. Oba nakonec, pevně věřím, jednali vedení důvody, které přesahovaly sobecké a úzké cíle: Novskij bojoval, aby si ve smrti, v pádu uchoval důstojnost nejen svou vlastní, ale i revoluční náře vůbec, a Feďukin se při svém pátrání po fikci a předpokladech snažil uchovat přisnost a důslednost revoluční spravedlnosti i jejich vykonavatelů; raději ať utrpí újmu takzvaná pravda jednoho jediného člověka, jednoho nepatrného lidského organismu, než aby se kvůli němu zpochybnily vyšší principy a zájmy. A jestliže se během pozdějšího vývoje vyšetřování Feďukin tak nemilosrdně vrhal na své palčivé oběti, nebyl to u něho rozmar neurotika a kokaimisty, jak soudí někteří, nýbrž zápas za vlastní přesvědčení, které stejně jako jeho obětí považoval za nesobecké, nedotknutelné a posvátné. Co vyvolávalo jeho zuřivost a loajální nenávisť, byla právě ta chorobná sobeckost obviněných, to, jak přímo patologicky potřebovali prokázat vlastní *nevinnu*, prosadit vlastní malou *pravdu*, jak se neuroticky točili v kruhu takzvaných fakt, spoutaných poledníky vlastní zabeďněné lebkou, a nedokázali tu svou slepou pravdu zapojit do systému vyšších hodnot, vyšší spravedlnosti, která vyžaduje, aby se jí přinášely oběti, a která nedbá a nesmí dbát na lidské slabosti. Proto se Feďukinovým úhlavním nepřitelem stával každý, kdo nedokázal pochopit tu prostou, takřka prostým okem viditelnou věc, že podepsat přiznání ve *jménu povinnosti* je věc nejen logická, ale i morální, tedy hodná vsí úcty. Případ Novského se ho dotýkal o to víc, že si Novského vážil jako revolucionáře a před takovými deseti lety k němu vzhlížel jako ke svému vzoru. Toho dne v dobytčím vagonu na vedlejší koleji suzda-

ské zastávky k němu přistoupil, bez ohledu na všechno, s povinným respektem k jeho osobnosti a pln důvěry, ale dočkal se zklamání, které v jeho očích zcela rozvrátilo mýtus velkého revolucionáře: Novskij nedokázal pochopit; jeho vlastní sobeckost (bezsporu plod lichotek a chvály) v něm byla silnější než smysl pro povinnost.

Jednou časně zrána koncem února se Novskij vrátil do své cely vyčerpaný, ale spokojený, v ruce zredigované přiznání, které se měl naučit nazpaměť. Rukopis je pochmáraný a samá oprava inkoustem červeným jako krev; Novskij má pocit, že to přiznání je tak závažné, že ho nemůže minout trest smrti. Usmívá se, nebo se mu aspoň zdá, že se usmívá: Feďukin splnil jeho tajný záměr a přichystal závěrečnou kapitolu jeho čestného životopisu: budoucí badatelé odhalí pod chladným popelem nesmyslných obvinění patetiku jednoho lidského života a (navzdory všemu) důsledný závěr dokonalého životopisu.

Obžalovací spis dostal definitivní podobu 27. února a v polovině března měl začít proces se skupinou zaskodníků. Jenže pak došlo k několika odkladům a začátkem května mění prokuratura náhle a nečekaně plán. Novského, který už svůj text umí nazpaměť, přivedou na poslední zkoušku do Feďukinovy kanceláře; vyšetřovatel mu sděluje, že obžaloba byla změněna, a dává mu nový text naklepaný na stroji. Novskij se pustil do čtení a náhle zařval, anebo aspoň měl pocit, že zařval. Znovu ho odvěkli do *psirny* a tři dny ho nechali stát mezi vypasenými krysaní. Novskij se pokouší rozrazit si lebku o kamennou zeď cely; navléknou mu svěrací kazajku, utkanou ze solidního materiálu, a odvedou jej do nemocnice. Když se probere z blouznění, vyvolaného bezpochyby injekcemi morfia, požádá, aby k němu přivedli vyšetřovatele.

Fedukin mezitím vede paralelně dvoji vyšetřování a nakonec vymámí příznání z jakéhosi Paresijana, který jen za pomoci hrozeb a slibů (a zřejmě i sem tam nějaké sklenky vodky) podepíše prohlášení, že on osobně odevzdal Novskému první částku peněz už v květnu 1925, kdy společně pracovali v novosibiřské továrně na kabely. Paresijan tvrdil, že ty peníze představovaly část pravicově viditelné sumy, kterou čtvrtletně dostávali z Berlína jako spropitné za výhodné obchody, které Novskij prostřednictvím Paresijana a Titelheima zřizoval pro některé zahraniční firmy, v první řadě německé a anglické. Titelheim, inženýr starého ražení a zastaralých názorů, s bílou koží bradkou a cvikrem, pořad nemohl pochopit, proč má do svého příznání zatahovat další lidi, které ani nezná, ale Fedukin si už našel způsob, jak starého Titelheima, rozhodnutého zemřít čestnou smrtí, přesvědčit: po dlouhém vzdorování slyšel Titelheim jednou z vedlejších místností děsivé výkřiky, v nichž poznal hlas své jediné dcery. Za slib, že ji Fedukin ušetří, přistoupil na všechny jeho podmínky a podepsal protokol, aniž si ho přečetl. (Muselo uplynout mnoho let, aby vyšla najevo pravda o Titelheimových: stařec se v jednom tranzitním táboře dověděl skoro náhodou, od trestankyně jménem Ginzburgová, že jeho dceru zavraždili ve vězeňském sklepení ještě během jeho vyšetřování.)

V polovině května dochází ke konfrontaci mezi těmito dvěma a Novským. Novskij měl dojem, že z Paresijana táhne vodka; pletl jazykem a špatnou ruštinou mu vrhal do tváře fantastické detaily o jejich dlouholeté spolupráci. Z Paresijanova upřímného rozhořčení Novskij pochopil, že Fedukin v Paresijanově případě dosáhl ve svém umění vydolovat z lidí příznání té ideální úrovně spolupráce, která je cílem a účelem každého správného vyšetřování: Paresijan, bezpochyby díky Fedukinovu

tvůrčímu géniu, přijal předpoklady za živou skutečnost, skutečnější než mlha fakt, a tyto předpoklady citově podbarvil: pokáním a nenávisť. Duchem nepřítomný Titelheim, s pohledem upřeným k nějakému vzdálenému, mrtvému světu, se nedokázal rozpomenout na detaily, které uvedl do podepsaného protokolu, a Fedukin mu musel přísně připomenout pravidla slušného chování; pak se Titelheim pomalu rozpomněl na jisté peněžní částky, uváděl čísla, místa a data. Novskij cítil, že mu uniká poslední šance na záchranu a že mu Fedukin uchystal nejnedůstojnější ze všech smrtí: umře jako lotr, který zaprodal svou duši jako Jrdáš za třicet stříbrných. (Zůstane však pravděpodobně navždy tajemstvím, byla-li to jen součást Fedukinova plánu, jak Novského přimět k upřímné spolupráci, nebo zda k změně obžaloby nedošlo zásluhou toho, který nechtěl zemřít nedůstojnou smrtí.)

Večer po konfrontaci se Novskij znovu pokusil spáchat sebevraždu a zachránit tak část své legendy. Bdělé oko a psi sluch dozorců postřehly však nějaké podezřelé zvuky, snad povzdech úlevy, který k nim dolehl z cely umírajícího: odnesli Novského s rozervanými žilami do nemocnice, kde si vytrvale strhával obvazy a kde mu museli nasadit umělou výživu. (To byl další krok ke konečné likvidaci Novského.)

Před jeho nebetýčnou paličatostí nakonec Fedukin kapituloval a jmenoval Novského (na základě dřívější žaloby) vůdcem spiklenecké skupiny. Při jednotlivých konfrontacích s členy budoucího záškodnického jádra, utvářeného pod Fedukinovým vedením, poznával Novskij, s mrtvými astigmatičkyma očima upřenými do prázdna, v některých vylekaných a neznámých lidech ty, s nimiž „kul smělé plány na vyhození zařízení životně důležitých pro vojenský průmysl do vzduchu“. Přidával k tomu podrobnosti z nazpaměť naučeného textu scénáře. Fedukin, který v Novském nakonec objevil uží-

tečného a obratného spolupracovníka, nechal na jeho vlastní inteligenci uhlazení některých rozporů a protřečení v komplikovaném scénáři obžalovacího spisu. (Novskij přitom využil dlouholetých zkušeností z carských táborů nucených prací a z boje s opatrnými prokurátory.)

Klídný průběh spolupráce byl narušen pouze jedinkrát, koncem května, když Novského konfrontovali s jistým Rabinovičem. I. I. Rabinovič byl Novskému svého druhu duchovním otcem z nejranějších pavlovgradských dnů, člověkem, který jako inženýr a odborník objevil jeho talent a zasvětil jej do tajemství výroby výbušnin. Role, kterou Isak Rabinovič sehrál při Novského nepravdivém, nicméně brilantním studiu, měla několik podob: nejenže svému žáku poskytoval rady a odbornou (technickou) literaturu, ale několikrát ho zachránil z drápu policie, když v prospěch mladého Novského zasáhl u prokurátora a uplatnil svůj vliv a zaručil se za něj svým jménem i vysokou kaucí. (Pekelná razance některých explozích, které oťásaly Petrohradem kolem roku 1910, vyvolala však u starého Rabinoviče oprávněné podezření, takže se na čas svého až příliš talentovaného žáka stranil.) Za služby, které mu Rabinovič poskytl, a také z upřímné úcty, již k němu choval, se Novskij svému učitelovi mohl odvděčit ve dnech občanské války: vyrval ho z rukou přehorlivých čekistů, kteří v Rabinovičovi viděli možného atentátníka a chovali hlubokou nedůvěru k jeho znalostem tajemství výbušnin. Zdá se však, že Novského a Rabinoviče spojovalo především citové pouto: první si v druhém našel idealizovaného otce, druhý u prvního objevil vlastní tajné sny i povahové rysy. Novskij odmítl podepsat část žaloby týkající se Rabinoviče. (Zarazení Rabinoviče do žaloby však mělo pro vyšetrovatele prvotný význam vzhledem k jeho *profilu*: původ, rasa, prostředí.) A tak Feďukin sáhl k posled-

nímu prostředku: vytáhl ze zásuvky akta s Paresijanovym a Titelheimovym příznáním. Předmět mezitím obsahoval nové podrobnosti a příznání dalších tří pachatelů k tomu, čemu se říkalo velké rozkrádání státních peněz: všichni tři jmenují Novského jako inspirátora celé akce a poskytují množství detailních postřehů o jeho povaze. Z revolučního elánu, jímž vynikal, se v jejich výpovědi stává bezohledná hamiznost a touha po bohatství a jeho legendární askeze se interpretuje jako komická maska a prohanost; některá svědectví se dotýkají i raných parížských a petrohradských dnů Novského a hemží se to tu narážkami na moděrní život mladého revolucionáře, který si své proslulé klobouky a rudé vesty zcela jistě kupoval za peníze získané z hlubokých fondů ochranky.

Novskij pochopil, že nemá na vybranou, a dohodl se s Feďukinem na kompenzaci. Podepsal příznání, že s ním profesor Rabinovič spolupracoval na výrobě výbušnin, a sám do protokolu nadiktoval detaily týkající se druhu šrapnelů a rozbušek, ničivé síly stříelného prachu, dynamitu, kerosinu a trinitrotoluenu, způsobu a místa sestrojování pekelných strojů a jejich destrukční síly za určitých podmínek. Feďukin jako protisloužbu spálil v kanceláři ve velkých železných kamech před očima Novského kompromitující spis (nyní už zbytečný) o skupině rozkrádačů a spekulantů.

Soud s dvacetičlennou sabotážní skupinou se konal za zavřenými dveřmi v polovině dubna. Podle svědectví jistého Snasereva působil Novskij občas jakoby duchem nepřítomně, nicméně mluvil se zápalem, který svědek připisoval horečce: „byl to jeho nejlepší politický projev, jaký znám,“ dodal ne bez zlomyslnosti (což byla narážka na falešnou fámou, která tvrdila, že Novskij byl špatný řečník: první, předčasná známka, jež vedla k zboření myšlím jménem Novskij). Další přezívší účastník procesu (Kaurin) vyslovuje Novskému uznání, že navzdory dě-

sivému mučení, jemuž byl během dlouhých měsíců vyšetřování vystaven, neztrafil nic ze své bystrosti, „která nás všechny pohřbila“. — „Kdysi to býval čistý člověk, živýma tékavýma očima, a teď za sebou tahal nohy, tváře měl propadlé, oči vyhaslé a chvílemi působil na-prosto nepřítomně; vyhlížel jako duch, ale ne svůj vlastní. Aspoň, dokud mlčel; jakmile promluvil, byl to znova ďábel, a ne člověk.“ Je však třeba přiznat, že roli Novského v tomto procesu valnou měrou předurčily anglické odbory a emigrantský tisk tvrzením, že mezi účastníky tohoto procesu se skrývají provokatéři, kteří s účastníky nemají nic společného. Novskij tudíž veškerou vražednou sílu své výmluvnosti zaměřil tímto směrem a v návalu upřímného hněvu se pokoušel vyvrátit ty argumenty menševiků a odborářů, které by mohly jeho životopis i jeho konec zredukovat na to, čeho se nejvíc obával a kvůli čemu během několika měsíců sváděl krvavý zápas na život a na smrt.

Státní žalobce V. N. Kričenko, mistr hrdelních pří, požádal pro pěti hlavních obžalovaných o nejvyšší trest, ale, jak říká Kaurin, k všeobecnému údivu ve své závěrečné řeči „nevlácel Novského blátem“. (Chce se mi věřit, že role Novského v tomto procesu byla koupena za tuto cenu.) Dokonce mu svým způsobem vyslovil uznání, že si až do posledka uchoval integritu osobnosti, navzdory všemu (což dokazuje jeho upřímná spolupráce s vyšetřujícími orgány), a nazval jej dokonce „starým revolucionářem“. Zdůraznil, že Novskij byl odjakživa fanatikem svých idejí a přesvědčení, které v osudném okamžiku dal do služeb kontrarevoluce a mezinárodního buržoazního spiknutí; Kričenko se pokusil nalézt vědecké vysvětlení této morální uchyličky a objevil je v ma-loměšťáckém původu hlavního obžalovaného a v zhoubném vlivu jeho častého pobývání na Západě, kde se víc zajímal o literární lapálie než o politiku. Starý Rabinovič

vyprávěl před smrtí v kolymské nemocnici, kde ležel polospělý s kurdějemi, doktoru Taubemu o svém setkání s Novským na chodbě soudní budovy po skončení procesu. „Borisi Davidoviči, řekl mi, „obávám se, že vám přiskočilo. Svým plaidoyer nás všechny pohřbíte.“ Novskij mu odpovídal s podivným výrazem ve tváři, který vzdáleně připomínal úsměv: „Izaku Iljiči, vy byste měl znát zvyklosti při židovském pohřbu: v okamžiku, kdy se chystají odnést mrtvého ze synagogy na hřbitov, jeden služebník Jehovův se sklóní nad nebožtíkem, osloví ho jménem a řekne mu nahlas: *Věz, že jsi mrtev!*“ Pak se na chvíli odmlčel a dodal: „Výtečný obyčej!“

Na znamení věčnosti a snad i přesvědčen, že ze smrti vytěžil vše, co z ní živý člověk může vytěžit, opakoval Novskij v závěrečné řeči, že si za své zločiny plně zasluhuje trest smrti jako jediné spravedlivé, že požadavek žalobce nepovažuje ani v nejmenším za přemrštěný a že nebude žádat o milost. Unikl pohyblivému uzlu ponižující šibenice a smrt pod salvou z pušek považoval za šťastný závěr i důstojný konec; cítil zřejmě, i mimo tento morální kontext, že jakási vyšší spravedlnost vyžaduje, aby u jeho smrti asistovaly ocel a olovo.

Ale nezabíli ho (je asi těžší zvolit si smrt než život); trest mu byl změněn a po roce stráveném o černém chlebu znovu nastoupil strastiplnou cestu do vyhnanství. Začátkem roku 1934 se s ním setkáváme v čerstvě osídleném Turgaji pod jménem Dolskij, kterého užíval během svého posledního pobytu v carském vězení. (Neměli bychom však v této změně jména hledat žádné poselství pro budoucnost či projev vzdoru a provokaci; Novského vedly především praktické důvody: některé jeho osobní doklady zněly ještě stále právě na toto jméno.) V téměř roce mu úřady povolují usadit se v ještě zapadlejším Aktubinsku, kde obklopen nevěřivými osidlenci pra-

cuje na statku, kde se pěstuje cukrovka. V prosinci do-
stává jeho sestra povolení navštívit ho a nachází jej ne-
mocného: Novskij si stěžuje na bolesti v ledvinách. V té
době už má falešný chrup z nerezavějící oceli. (Vytloukli-
li mu zuby během vyšetřování, jak tvrdí doktor Taube,
těžko říci.) Novskij odmítá sestřinu nabídku, že se mu
pokusí u úřadů vymoci povolení k přestěhování do
Moskvy: nechtěl se dívat lidem do očí. „Očekával smrt
v časných ranních hodinách,“ poznamenává sestra, „v tu
dobu, kdy ho přišli zatknout: to vždycky celý zuhl, jeho
oči dostaly skelný výraz a hleděl upřeně na dveře, které
však nezamýkal. Ve tři ráno popadl kytaru a začal si tiše
prozpěvovat nějaké dočista nesrozumitelné písně. Míval
sluchové halucinace, slychával hlasy a kroky na chod-
bě.“ (V těch letech kolovala v Moskvě anekdota:
„Copak nám dělá Novskij? – Pije čaj s rybízovou zava-
řeninou a hraje na kytaru Internacionálu. – Ale s dusít-
kem,“ dodával nějaký zlomyslník.)

Je známo, že za strašné zimy roku 1937 Novského
znovu zatklí a odvezli neznámo kam. V příštím roce na-
cházejme jeho stopy v daleké Insulmě. Poslední dopis
psaný jeho rukou nese razítko Kemu nedaleko Solovec-
kých ostrovů.

Pokračování a závěr příběhu Novského pochází od
Karla Fridrichoviče (který ho omylem nazývá Podol-
skij místo Dolskij); místo děje: daleký ledový sever,
Norilsk.

Novskij zmizel z tábora tajemným a nevyšetřitelným
způsobem, pravděpodobně za jedné z těch příšerných
bouří, kdy byli strážní na hřídkových věžích, zbraně i ně-
mečí ovčáci stejně bezmocní. Jen se *purga* utišila, zača-
lo pátrání po uprchlíkovi, vedené krvežíznivým pudem
psů. Tři dny trestanci v barácích marně čekali na povel
nástup!; tři dny se vztekli psi s pěnou u huby trhali

z ocelových obojků, jak táhli vyčerpáné honce hlubokými
mi sněhovými závěje. Čtvrtý den objevil uprchlíka
jeden strážný poblíž slévárny: celý zarostlý, podobný
spíš přízraku než člověku, hrál se u velkého kotle,
v němž se usazuje tekutá struska. Obklíčili objekt
a pustili vlčáky. Na řev psů vběhli do kotelny: uprchlík
stál na žebříku nad kotlem, osvětlený plamenem. Jeden
horlivý strážný začal šplhat po žebříku za ním, ale jen se
přiblížil, uprchlík skočil do vroucí tekuté hmoty a strážní
viděli, jak se jim rozplynul před očima: jako oblaček
dýmu, hluchý k povellům, nepoddajný, svobodný, nezá-
vislý na vlčácích, na chladu či horku, na trestu i pokání.
Statečný muž zemřel 21. listopadu 1937 ve čtyři hodi-
ny odpoledne. Zanechal po sobě pár cigaret a kartáček
na zuby.

Koncem června roku 1956 oznámily londýnské *Time-
sy*, které podle staré dobré anglické tradice zřejmě ještě
stále věří na duchy, že byl Novskij spatřen v Moskvě
nedaleko Kremlo. Očiti svědci ho poznali podle ocelo-
vých zubů. Zprávu převzal veškerý západní měšťácký
tisk, chytivý pletich a senzaci.

Léta Páně 1330, dvacátého třetího dne měsíce prosince, doneslo se k bdělým uším ctihodného otce v Kristu, monsignora Jacquesa, z Boží milosti biskupa v Pamiers, že Baruch David Neumann, původně žid a uprchlík z Německa, vzdal se nejprve stepoty a proradnosti judaismu a přiklonil se k víře Kristově, přijav svátost křtu svatého v městě Toulouse v čase pronásledování, jež rozpoutali víře oddaní měšťané Pastourois, leč poté, „jako pes chlemtající své zvratky“, využil dotyčný Baruch David Neumann příležitosti, ježto v městě Pamiers žil i nadále po židovsku s jinými židy, k tomu, aby se vrátil do lůna Bohu odporné sekty a k obyčejům židovským. I přikázal řečený monsignor biskup, aby dotyčného zatklí a uvřhlí do žaláře.

Posléze si jej dal předvést. I stanul muž ten před ním ve velkém sále biskupství, odkud se zleva vstupovalo do mučírny. Monsignor Jacques nařídil, aby dotyčného Barucha přivedli přes tuto místnost, chtěje mu připomenout nástroje, jež nám Bůh ve svém neskonalém milosrdenství vložil do rukou ke službě svatě víře a ku prospěchu spásy duše lidské.

Přisedícím monsignora Jacquesa byl bratr Gaillard z Pamiers, zástupce carcassonského inkvizitora; dále pak byli přítomni magistr Bernard Faissessier, oficiál pamierský, a magistr David Trochas, žid, povoláný, aby posloužil jako tlumočnick monsignoru biskupovi, pokud by se Baruch jal drze otírat o dogmata a zákony, neboť byl vyhlášeným znalcem Starého zákona, židovské víry a knihy dábeleské.¹⁾

1) „Kniha dábeleská představuje pouze jednu z proslulých metafor pro neméně proslulý Talmud. A. D. 1320 přikázal papež Jan XXII. všechny exempláře této kacířské knihy zabavit a spálit na hranici; je známo, že v té době po celém křesťanské světě vojáci na celních přechodech provádějí prohlídky židovských karavan, prohrabovali pašované zboží, hečvábí, kůže a koření, aniž mu věnovali pozornost (jedine převládla-li u nich jejich vlastní chřívost), a že psi svatého Bernarda, s číthem citlivým na „rukopis d'ábily“, očichávali promaštěné kařany vousatých obchodníků a vráželi čenichy pod sukně vylekaných žen, až dokud nevyvolali těžkou epidemii vztekliny a nezačali kousat i křesťanské obchodníky a strkat čumáky pod sutany nevinných poumíků, kněží a řeholních sester, pašujících uznené ryby a camembert z Katalánska, známý mezi lidem pod názvem „crotte de diabole“, dáblovo lejno. Pátrání po Talmudu však tím neustalo. Jean Guy, nazývaný „ze železa“, během jediného roku 1336 zabavil a na hranici spálil dva vozy exemplářů inkriminované knihy, zatímco jeho dřívější a pozdější vyřkony zůstaly dnešnímu badateji bohužel utajeny. Tento Jean Guy „ze železa, en Fer“ (což někteří jeho odpůrci, svedeni zřejmě zvukovými asociacemi a závisí, nejen vyslovovali, ale i psali jako Enfer, peklo), se zřejmě projevil co muž přespráhlí horlivý, neboť se vedle Talmudu jal pálit i jiné knihy, ba i lidi, mimo úřední papežský index, takže byl jeden čas vystaven tlaku duchovenstva, jež se ho hrozně bálo a které jednalo podle papežských a Božích instrukcí. Je známo, že Jean Guy vyřel z tohoto krvavého boje jako vítěz a že valná část jeho odpůrců skončila na hranici. Umřel pryč položen v své mnišské cele, obklopen knihami a psy. (Poznámka translátora)

Monsignor Jacques jal se tedy Davida Barucha Neumanna dotazovat na vše výše uvedené, když ještě nejprve žid odpráší na Zákon Mojžíšův, že bude mluvit jen čistou pravdu, v prvé řadě o sobě, leč i o druhých, živých i mrtvých, na něž se bude odvolávat jako na svědky.

Odprášána začal vypravovat a doznal, jak následuje: – Minulý čtvrtek to bylo přesně měsíc, co do Grenady přitáhli početní občané vzdáleného města Pastourois, vyzbrojeni dlouhými noži, kopími a karabáči, s kovovými kříži našitými na oděvu a s prapory vzpoury nad hlavou, a hrozili, že vyhladí všechny židy. Salomon Vidas, mladý žid, se tehdy vydal za grenadským soudcem, a nalezná jej ve společnosti žida Eleazara, jeho skribenta, optal se jej, jak mi bylo později řečeno, neochránil-li by ho tento před početními měšťany pastouroiskými. Ten mu ochranu příslibil. Ježto však Pastouroisté přicházeli v počtu stále větším a počali prohlédávat i přícházejících a hodnostářů, řekl soudce posleze Salomonovi, že už jej nadále chránit nemůže, a poradil mu, aby si vzal na Garonně loď a odjel do Verdumu, kde stojí větší a bezpečnější zámeček, patřící jeho příteli. Salomon si tedy vzal loď a jal se plout po proudu k Verdumu. Když ho z břehu zahlédli měšťané pastouroisté, domohli se i oni loďky a vesel, dohonili ho, vytáhli z vody a odvedli spoutaného do Grenady, řkouce: Buď se dá ihned pokřtít, nebo ho zabijí. Soudce, jenž to vše sledoval z břehu, clone si dlaní oči, přistoupil blíže a řekl jim, že zabijí-li Salomona, bude to, jako by i jemu samému hlavu uřáli. Odvětili, že je-li tomu tak, rádí jeho přání vyplní. Slyše to, Salomon pravil, že si neptejte, aby soudce kvůli němu utrpěl jakékoli příkoří, a otázal se měšťanů pastouroiských, co od něj chtějí. Opakovali: Buď se dá pokřtít, nebo ho zabijí. Řečený Salomon prohlásil, že se dá raději pokřtít než zabít. Nato ho ihned pokřtíli v kalných vodách Ga-

ronny, společně s písařem Eleazarem, neboť s nimi byl mladý kněz, jenž se bezpochyby v těchto věcech vyznal. Dvě početné ženy jim pak přišly na oděv kozinkové kříže a nechaly je odejít.

Nazítří mě řečený Salomon a Eleazar vyhledali v Toulouse, vylíčili mi, co je potkalo, a přiznali, že se dali pokřtít, leč nikoli o vlastní vůli, a kdyby mohli, rád by se vrátili do lůna víry otců. A ještě mi pravili: Pokud jim Jehova jednoho dne otevře svou milostí oči a ukáže jim, že nové zákony jsou lepší než staré, že v lůně nové víry duše méně hřeší proti lidem a zvířatům, pak že se dají pokřtít o své vůli a upřímně. Já jsem jim tehdy odvětil, že nevím, co jim poradit; snad by se mohli, řekl jsem jim, vrátit beztrusně do lůna židovství, uvolní-li zákony křesťanské jejich duše, a že se na to dotážu bratra Raymonda Lesnaka, pomocníka monsignora toulouského inkvizitora: ten by jim bezpochyby mohl poskytnout radu i zprostit je zavazku. Zášel jsem tedy spolu s Bonnetem, jedním židem z Ageny, k řečenému bratru Raymondovi a k advokátu Jacquesu Marquesovi, notáři monsignora toulouského inkvizitora, a vylíčil jim svizel, jež postihla Salomona, a otázal jsem se jich, zda je platný křest, vykonaný bez přání křtěného a proti jeho vůli, a zda má cenu víra, přijatá z holého strachu o život. Pravili mi, že takový křest je neplatný. Vrátil jsem se ihned k Salomonovi a Eleazarovi a vyřídil jim, že bratr Raymond a advokát Jacques vzkazují, že jejich křest nemá platnost pravé víry, a mohou se tudíž vrátit k víře Mojžíšově. Salomon tehdy svěřil svou osobu do rukou monsignora rady města Toulouse, žádaje, aby mu tento zaopatřil názor římské kurie o platnosti jeho křtu, neboť řečený Salomon se obával, aby se jeho návrat k židovství nevykládal jako známka obojetnosti.

Když bylo toto vše učiněno, navrátili se Salomon

s Eleazarem k víře Mojžíšově podle talmudské doktríny: ustržili jim ostrými nůžkami nehty na rukou i na nohou, oholili jim hlavy a celé jejich tělo vykoupali ve vodě pramenité, tímž způsobem, jakým se podle Zákonů očisťuje tělo a duše cizinky provádávající se za žida.

Příští týden přivezl pan Aloder, místostarosta města Toulouse, čtyřadvacet vozů měšťanů pastourotských, které pozatýkal kvůli krveprolití, jež spáchali v Castelsarrasinu a okolí nad sto padesáti dvěma židy všeho věku. Když vozy s řečenými měšťany dorazily k hraběcímu zámku Narbonne a již dvacet vozů vjelo do brány, srotil se veliký dav Toulousanů. Ti, co byli směnšní v posledních vozech, začali volat o pomoc, řkouce, že je vezou do žaláře, a přitom nížádného hříchů nespáchali, jenom chtěli pomstít krev Kristovu, volající o pomstu do nebe. Tu dav Toulousanů, stržen pocitem páchané nepravdy, pomohl jim z vozů a z plna hrdla spolu s nimi začal volat: „Smrt židům!“ a vtrhl do židovské čtvrti. Byl jsem zaujat čtením a psaním, když do mého pokoje vpadl veliký počet těchto lidí, vyzbrojených nevědomostí tupou jako karabáč a nenávisťí ostrou jako nůž. Nebylo to moje hedvábí, z něhož se jim oči podíly krví, leč mé knihy vyrovnané na policích; hedvábí si svimuli pod pláště, ale knihy poházeli na zem a jali se po nich dupat a před mýma očima je trhat. A knihy ty byly do kůže vázané a označené čísly a sepsány od učených lidí, a bylo v nich, kdyby je chtěli číst, na tisíce důvodů, aby mě na místě zabili, a bylo v nich, kdyby je chtěli číst, i hojně léku a balzámu na jejich zašf. I vyzval jsem je, aby je netrhali, že v mnoha knihách netkvi nebezpečí, nebezpečná je pouze jedna; a žádal jsem je, aby je netrhali, neboť čtení mnoha knih vede k moudrosti, kdežto čtení jen jedné jediné k nevědomosti, vyzbrojené ne-

přičetností a záští. Leč oni pravili, že v Novém zákoně je vše a že obsahuje moudrost všech knih všech dob: co v něm stojí, zahrnuje všechny ostatní knihy, a proto se musí spálit, a pokud je v ostatních knihách něco, co nestojí v této Jediné, pak je tyto knihy třeba spálit tím spíš, neboť jsou kacířské. A pravili ještě, že oni nepotřebují žádné rady učených mužů, a jali se křičet: „Dej se pokřtít, nebo ti moudrost všech knih, které jsi přčetl, vyženeme zátylkem.“

Vida slepou zuřivost luzy a patře, která před mýma očima zabíjeji židy, kteří odmítli křest (někdo z důslednosti, někdo z pýchy, jež bývá někdy nebezpečná), odpověděl jsem, že se dám raději pokřtít, než zabít, neboť *navzdory všemu*, dočasně utpení bytí má větší cenu než konečná prázdnota nicoty. Načež se mě chopili a vystřekali mě z domu, nedovlivše mi ani, abych svůj župan vyměnil za vhodnější oděv, a odvedli mě tak, jak jsem byl, do katedrály svatého Etienna. Když jsem došel před chrám, dva mniši mě upozornili na mrtvoly židů, ležící kolem; jejich těla byla zohavena a tváře zalité krví. Pak ukázali na kámen, stojící před kostelem, a já jsem spatřil něco, nad čím jsem sám zkameněl: na kameni leželo srdce, podobné krvavé kouli. „Pohleď“, pravili, „to je srdce jednoho z těch, co se nedali pokřtít.“ Kolem srdce se shlukl dav lidí a pozoroval je s údivem a hnusem. Když jsem zavřel oči, abych to neviděl, kdosi z přítomných mě uderil po hlavě, kamenem nebo karabáčem, a urychlil mé rozhodnutí. Rekl jsem, že se dám pokřtít, mám tu však jednoho přítele kněze, bratra Jeana zvaného Teuton, a chtěl bych, aby mi byl knotrem. Rekl jsem to doufaje, že dostanu-li se do rukou bratra Jeana, jenž mi byl velkým přítelem a s nímž jsem vedl často dlouhé rozhovory o otázkách víry, mohl by mě třeba ušetřit smrti, aniž bych musel přistoupit ke křtu.

Tedy se ti dva mladí mniši domluvili, že mě vyvedou z chrámu a doprovodí k domu Jeana Teutona, neboť měl vyšší svěcení než oni, a báli se, aby se ho nedotkli. Když jsme vyšli z chrámu, ucítil jsem kouř a spatřil ohně, šlehaající ze židovské čtvrti. Tu před mýma očima zabili žida Ašera, mladíka asi dvacetiletého, říká: „Ten se odvolával na tvé učení a na tvůj příklad.“ A dále pravili, ukázavše na jiného mladíka, o němž jsem později slyšel, že je z Tarasconu: „Tvé odklady zabíjejí ty, kdož věřili tvému učení a následují tvého příkladu.“ Pak ho ti, již ho přidržovali, pustili, a mládenec padl tváří ke mně, neboť dřív, než jsem ze sebe vypravil slovo, už mu zezadu zasadili smrtelnou ránu. Měšťané toulouští, srotivší se před chrámem a pozorující tento výjev, otázali se doprovoděcích mě mnichů, zda jsem byl již pokřtěn, a oni odvětili, že nikoliv. Už když jsme odcházeli z chrámu, prosil jsem je, aby, pokud se na to cestou někdo otáže, můj křest potvrdili, oni to však odmítli učinit. Načež mě kdosi z davu uderil karabáčem po hlavě a já jsem měl pocit, jako by mi od rány vyhrézly oči z důlků; dotkl jsem se toho místa rukou, ale necítil jsem krev, jen bouli, jež se pak zhojila sama od sebe, bez pomoci léku, obvazu či balzámu. Vída, že dále zabíjejí židy, a slyše jejich nářek, a protože oba mniši varovali, že mě nedokáží ochránit před hněvem luzy ani dovést k domu řečeného zpovědníka, neboť budu zabít dřív, než dojdeme k ulici, kde bydlí, požádal jsem je o radu. Odpověděli: „Výdej se cestou, kterou jdeme všichni, a podáme ti ruku!“ A připojili: „Nehledej jiné cesty kromě té, po níž jdou všichni!“ A ještě dodali: „Následujice tvého příkladu zahynou-li mnozí.“ Nato jsem požádal: „Vraťme se do chrámu.“

Vrátili jsme se tedy do chrámu, v němž hořely svíce praskající, zatímco lidé, ještě se zakrvácenými rukama, klečeli mumlaje modlitby. Tu jsem řekl dvěma svým strážcům, ať ještě chvíli posečkají, nepřijdu-li moji sy-

nové.²⁾ Počkali, ale jelikož mí synové nepřišli, řekli mi, že už déle čekat nemohou, a musím se konečně rozhodnout: Buď se dám pokřtít, nebo vyjdu před chrám, kde ještě stále vraždili nerozhodně.

Nato jsem řekl, že bych chtěl za kmotra toulounského vikáře, maje na mysli duchovního jménem Pierre de Savardin, jenž byl jedním z mých dobrých přátel, a který by mě, udiž mohl zachránit před smrtí i křtem. Řekli mi, že vikář nemůže za mnou přijít, protože právě ten den přivezl měšťany pastouroiské z Castelsarrasinu a odpočívá po namáhavé cestě. Tu se někteří z těch, kdož klečeli v chrámě, zvedli, obklopili a sevřeli mě ze všech stran a odvětkli ke kamenné křtitelnici; dřív než mi strčili násilím hlavu pod vodu, podarilo se mi pronést slovo „vikář“, ale pak už jsem nemohl říci nic, protože mě dlouho přidržovali pod vodou a přitlačovali mi hlavu, takže jsem si pomyslel, že mě ve svěcené vodě křtitelnice utopí jako psa. Poté mě odvedli ke kamennému schodišti a srazili na kolena mezi ty, kdož tu již klečeli; nevím, kolik jich bylo a kdo to všechno byl, neboť jsem nikomu nepohlédl do očí, skláněje hlavu ke kameni. Kněz tehdy učinil, alespoň myslím, vše, co se činí při křtu. Avšak dřív, nežli začal číst formule příslušející ke křestnímu obrádku, jeden z těch dvou mnichů se mi sklonil k uchu a zaseptal, abych prohlásil, že jsem přijal svátost křtu dobrovolně, jinak že přijdu o život. I potvrdil jsem tedy, že vše, co číním, činím z dobré vůle, přestože

2) Jeden z moderních komentátorů (Duvernoy) uvádí k této větě následující vysvětlení: „Třebaže nám archivy o tom neposkytují žádné údaje, jsme náchylni vysvětlovat si tento výrok Baruchův nejen jako pokus oddát trapnou a ponižující scénu křtu, nýbrž i jako projev chytrosti a taktiky: pokud se jeho synům podařilo uniknout křtu, bude to pro učeného Barucha dostatečný důvod nevystavit se jejich opovržení; pokud byli zabiti, bude jeho rozhodnutí posíláno bolestí a smrt se bude podobat vykoupení.“

jsem si myslel opak. Dali mi jméno Johann nebo Jean; ti, co stáli u mne, vstali a vzdálii se.

Když to vše skončilo, požádal jsem ony dva mnichy, aby mě doprovodili domů; chtěl jsem zjistit, zbylo-li něco z mých pozemských statků; odpověděli, že se mnou jít nemohou, neboť jsou unaveni a potí se, ale odvedli mě k nim a pili jsme víno z jejich sklepa na počest mého pokřtění; pil jsem bezeslova a nechtěl jsem s nimi rozprávět o věcech víry, přestože mě k tomu vybízeli. Poté mě přece jen doprovodili k mému domu, aby viděli, zda z něj něco zůstalo. I našli jsme mé knihy potrhane a ohořelé, peníze byly pryč a z hedvábí zůstalo pouhých sedm štůček, z nichž některé jsem měl u sebe v zástavě a jiné byly mým osobním majetkem, a jednu příkrývku z maurského hedvábí. Mnich, nazývající se odnedávna mým kmotrem, uložil všechny látky do jednoho pytle. V okamžiku, kdy jsme vycházeli, zastihl jsem před domem nějakého zřízence městské správy Toulouse, jehož můj novopečený kmotr znal a který byl ozbrojen a bylo mu uloženo ochránit přeživší židy. Můj „kmoť“ pravil tedy tomu strážnému či muži: „Tento je pokřtený a je dobrý křesťan.“ Strážný mi pokynul hlavou a já jsem našel způsob, kterak se k němu přiblížit: „Chceš být dobrým židem?“ zeptal se šeptem. „Ano,“ odpověděl jsem. Náčej opáčil: „Ale máš na to dost peněz?“ – „Nemám,“ odvětil jsem, „ale vezměte si toto,“ a dal jsem mu pytel, do něhož jsme uložili, o čem jsem před chvílí hovořil. Podal pytel jednomu ze svých lidí a mně pravil: „Tak dobře, nic se neboj; řekni, když se tě někdo bude ptát, že jsi dobrý křesťan, a tak si zachrániš hlavu.“

Venku jsme s „kmoťem“ potkali deset městských zřízenců v doprovodu množství ozbrojených biřců. Jeden ze zřízenců si mě zavolal stranou a zeptal se šeptem: „Jsi žid?“ a já jsem přitakal, ale také šeptem, aby mě mnich neslyšel. Tu ten městský zřízence řekl mnichovi, že mě

může klidně propustit, a ten mě předal jednomu ozbrojenci v hodnosti šikovatele s tím, že mě má chránit, tak jako chrání jeho samého, a to jménem městské správy a její moci. Šikovatel mě vzal pod paži. Když jsme došli poblíž Kapitolu, odpovídal jsem těm, kdož se mě na to ptávali, že jsem žid, kdežto když jsme procházeli zlopostupnými úzkými uličkami, odpovídal šikovatel těm, kdož se ho ptali, nejsem-li třeba žid, který se nechtěl dát pokřtít, na mou radu, že jsem přijal křest a jsem dobrý křesťan.

Vražení židů a drancování židovských domů trvalo až do pozdního večera; město osvětlovala záře plamenů a psi vyli ve všech stran. Večer, nabyv konečně dojmu, že se lid vytratil z ulic, požádal jsem šikovatele, puzen nečistým svědomím, abychom zašli za toulouským vikářem a dotázali se ho, je-li křest přijatý pod hrozbou smrti pravoplatný, nebo nikoli. Když jsme dorazili k vikáři, seděl zrovna u večere. Šikovatel řekl mým jménem: „Přivádím k vám žida, který by chtěl, abyste ho pokřtíli vy osobně.“ Odpověděl: „Právě večerme, posadte se ke stolu s námi.“ Jelikož jsem nechtěl a nemohl jíst, začal jsem si prohlížet hosty u stolu a spatřil mezi množstvím svého přítele Pierra de Savardin. Dal jsem mu znamení i poodstoupili jsme spolu stranou a já jsem mu pověděl, že nemám v úmyslu se dát křtít, a ať řekne vikáři, aby mě k něčemu takovému nenutil, protože takový křest nebude pravoplatný; přítel splnil mé přání a pak poslal šikovatele pryč s tím, že na mě dohlédne sám, a přiděлил mi jméno šikovatele, nějakého svého člověka, s nímž jsem se vydal k zámku Narbonne, abych si ověřil, nenachází-li se některý z mých synů mezi pobytými židy, jejichž těla tu byla uložena na nádvoří. Po návratu se mě pan vikář otázel: „Chceš se dát pokřtít hned, anebo počkáš do zítřka?“ Tu si ho Pierre de Savardin vzal stranou a něco si s ním důvěrně povídal. Nevím, co

mu přesně řekl, ale pan vikář nato pravil: „Samozřejmě, že nechci nikoho křtít násilím, ať je to žid, nebo kdokoli jiný.“ Z toho jsem vyrozuměl, že křest, jemuž jsem byl podroben násilím, lze považovat za neplatný.

Dosáhnuv tohoto rozhodnutí, požádal jsem řečeného Pierra de Savardin o radu, mám-li setrvat na zámku Narbonne, nebo odejít; a jelikož mi Pierre pověděl, že všichni židé, uchýlivší se do zámku, budou zcela jistě buď pokřtěni, nebo zabiti, rozhodli jsme, že se vydám do Toulouse. Pierre mi dal tři šilinky, vyprovodil mě na rozcestí, odkud hlavní cesta vede k Montgiscardu, a tu mě vyběhl k chůzi co nejrychlejší. Potkám-li někoho cestou, ať mluví jen německy.

Chvátal jsem tedy, abych co nejdříve dosáhl Montgiscardu. Když jsem tam konečně došel a zamířil před náměstí, vyvalil se odkudsi z domovních vrat dav lidí, vyzbrojených karabáci a noži, zmocnil se mě a chtěl vědět, jsem-li žid, či křesťan. Nato jsem se jich otázel, kdo jsou oni, a odpověděli: „My jsme počestní měšťané pastourošití ve službách víry Kristovy,“ a ještě mi řekli: „Ve jménu ráje nebeského a ráje pozemského vyhladíme všechny, kdož nejdou Jeho cestou, židy i nežidy.“ Nato jsem je ujistil, že nejsem žid, a dodal jsem: „Což se do ráje nebeského a ráje pozemského dospívá skrze krev a oheň?“ A oni pravili: „Stačí jen jediná nevěřící duše, aby nás všechny připravila o ráj a naději, tak jako stačí jedna prašivá ovce, aby nakazila celé stádo.“ A ještě mi řekli: „Není-li lépe zabít jednu ovci prašivou, než dopustit, aby nakazila celé stádo?“ a zvolali: „Zatkněte ho, neboť z jeho slov číší pochyby a nevíra!“ Náčez mi spoutali ruce a odvedli mě. Ještě jsem se jich otázel: „Což máte moc nad lidmi, abyste mohli rozhodovat o jejich svobodě?“ a oni řekli: „My jsme vojiny Kristovi a máme od úřadů dovoleno oddělit prašivé od zdravých, pochybující od věřících.“

Náčez jsem jim pravil, že víra se rodí z pochyb, a řekl jsem, že má víra je pochybnost a že jsem žid, neboť jsem doufal, že mě nezabijí, když mám spoutané ruce, a dav se rozešel, neboť neměl chuť pouštět se do učených rozprav a dohadování, a někteří zamířili k temným ulicím, kde se zřejmě zmocnili jiné oběti. Odvedli mě pak k jednomu velkému domu a strčili do rozlehlého sklepení, kde bylo už asi deset židů a také učený Bernardo Lupo a jeho dcera, již se pro její dobrotu říkalo La Bona. Zde jsme strávili noc a následující den v modlitbě; rozhodli jsme se, že se nedáme pokřtít, nýbrž že vytrváme ve své víře. Naši modlitbu rušily jen krysy, jež po celou noc kvíčely v koutech a běhaly po sklepe, těžké a vypasené. Nazítří nás všechny vyvedli a pod stráží odeslali do Mazeres a odtud do Pamiers.³⁾

„Vrátil jste se v Pamiers nebo jinde znovu k židovské víře formou a způsobem vlastním mojišským zvyklostem?“

„Nikoli, neboť podle talmudské doktríny, když se někdo dobrovolně a podle pravidel křesťanských dá pokřtít, pak chce-li se opět vrátit ke své staré víře, musí se podrobit způsobům, jež jsem uvedl (stříhání nehtů a vlasů a koupání celého těla), neboť se považuje za nečistého. Pokud však nebyl pokřtěn dobrovolně a podle všech pravidel křesťanských, nýbrž pod nátlakem, pak se k uvedenému způsobu nepřistoupí a křest se považuje za neprovedený.“

3) V pamierské diecézi měli židé na základě dekretu Arnauda Dejeana, pamierského inkvizitora, právo žít svobodně; ten dekret z 2. března 1298, zakazující obyvatelům i civilním úředním chovat se k židům příliš přísně a krutě, ukazuje jen, do jaké míry osobní postoj a občanská statečnost mohou v těžkých dobách změnit osud, který zbábělci považují za nevyhnutelný a prohlašují jej za fátum a historickou nutnost. (Poznámka translátora)

„Řekl jste jedné osobě nebo většímu počtu osob, jež byly pokřtěny pod hrozbou smrti, že jejich křest je neplatný a že se mohou beztrestně a s klidným svědomím vrátit k judaismu?“

„Ne, s výjimkou toho, co jsem před chvílí vyloužil ohledně Salomona a Eleazara.“

„Řekl jste jednomu nebo většímu počtu židů, aby přijali křesťanství jediňe proto, aby unikli smrti, a pak se zas vrátili k judaismu?“

„Ne.“

„Účastníl jste se někdy obřadu opětného navrácení některého pokřtěného žida do lůna viry Mojžišovy?“

„Ne.“

„Povazujete svůj vlastní křest za neplatný?“

„Ano.“

„Proč se dobrovolně vystavujete nebezpečí kacifských názorů?“

„Protože toužím žít v míru se sebou samým, a ne se světem.“

„Vysvětlíte to!“

„Jelikož nevím, v co věří křesťané a proč věří, a jelikož naopak vím, v co a proč věří židé, a jelikož se domnívám, že jejich víra je podložena Zákony a Knihami prorockými, jež jsem studoval jako doktor po dvacet let, tedy, dokud mi někdo mými Zákony a mými Proroky nedokáže, že křesťanská víra je s nimi v souladu, dotud nebudu věřit v křesťanství, navzdory bezpečnosti, kterou by mi toto náboženství zaručovalo, a raději zemřu, než bych opustil svou víru.“

Tak započala disputace o křesťanské víře s Baruchem Davidem Neumannem, jenž se vzpíral silou svých argumentů, a ctihodný otec v Kristu, monsignor Jacques, z milosti Boží biskup pamierský, projevil nekonečnou trpělivost, aby řečeného Barucha přivedl k Pravdě, nelitujíc přitom času ani síl; řečený žid tvrdohlavě a houžev-

natě setrval u svého náboženství, drže se Starého zákona a odmítaje světlo víry křesťanské, jež mu monsignor Jacques milosrdně podával.

Konečně 16. srpna A. D. 1330 byl řečený Baruch zviklán, doznal a podepsal, že se zřiká židovské víry.

Když mu přečetli protokol o výslechu, dotázali se řečeného Barucha Davida Neumanna, učinil-li své doznání na mučení, nebo hned poté, co byl sňat s mučedlci i odpovéděl, že své doznání učinil hned poté, co byl zbaven muk, někdy kolem deváté hodiny ranní, a že téhož dne ve večerních hodinách učinil totéž doznání, aniž ho odvedli do mučiny.

Tento výslech se konal za přítomnosti monsignora Jacquesa, z milosti Boží biskupa pamierského, bratra Gaillarda z Pamiers, magistra Bernarda Faissessiera, magistra Davida Trochase, žida, a nás, Guillaumea Pierra Barthese a Roberta de Robecourta, notáře monsignora inkvizitora carcassonského.

Je známo, že Baruch David Neumann stanul před týmž tribunálem ještě dvakrát: poprvé v polovině května příštího roku, kdy prohlásil, že po opětovném čtení Zákonů a Proroků je zviklán ve své nové víře. Následovala dlouhá rozprava nad hebrejskými prameny; trpělivá a zevrubná argumentace monsignora Jacquesa přivedla Barucha k tomu, že se znovu zřekl judaismu. Poslední rozsudek nese datum 20. listopadu 1337. Protokol o výslechu není však dochován a Duvernoy uvádí zřejmou domněnku, že nešťastný Baruch pravděpodobně skončil při mučení. Jiný pramen hovoří o jistém Baruchovi, který byl odsouzen za týž myšlenkový delikt a upálen na hranici o nějakých dvacet let později. Těžko předpokládat, že jde o touž osobu.

Poznámka

Vyprávění o Baruchu Davidu Neumannovi tvoří vlastně překlad třetí kapitoly (*Confessio Baruc olim iudei modo baptizati et postmodum reversi ad iudaismum*) inkvizitorského rejstříku, do kterého Jacques Fournier, budoucí papež Benedikt XII., zapisoval podrobně a svědomitě doznání a svědectví, vyřčená před jeho tribunálem. Rukopis se chová v latinském fondu Vatikánské knihovny pod pořadovým číslem 4030. Text jsem jen nepatrně krátil, a to v té části, kde se disputuje o svaté Trojici, o Kristově mesiášství, o naplnění slova Zákona, o popírání některých tvrzení Starého zákona. Sám překlád byl pořízen na základě francouzské verze monsignora Jean-Marie Vidala, bývalého vikáře chrámu svatého Ludvíka v Římě, jakož i na základě verze katolického exegeta, důstojného otce Ignáce von Döllingera, vydané v Mnichově roku 1890. Tyto texty, opatřené učenými a užitečnými komentáři, se od té doby vícekrát přetiskovaly, naposledy, pokud je mi známo, roku 1965. Originál zmíněného protokolu („krásný rukopis na pergamentu psaný ve dvou sloupcích knižním písmem“) se tedy dostává ke čtenáři jako trojnásobná ozvěna vzdáleného hlasu Baruchova, a započítáme-li do překládu i jeho hlas – jako čtyřnásobná ozvěna Jehovovy myšlenky.

Náhodný a nenadálý objev tohoto textu, objev, časově shodný se šťastným dokončením práce na příběhu s názvem *Hrobka pro Borise Davidoviče*, působil na mne dojmem osvícení a zátraku; analogie s uvedeným příběhem jsou do té míry zřejmé, že jsem shodu motivů, dat a jmen považoval buď za Boží podíl na tvorbě, *la part de Dieu*, anebo za podíl ďábelský, *la part de Diable*.

Pevnost mravního přesvědčení, prolitá obětí krev, podobnost jmen (Boris Davidovič Novskij – Baruch David Neumann), shoda v datech zatčení Novského

i Neumanna (týž den osudného měsíce prosince v rozmezí šesti staletí, 1330... 1930), všechno to najednou v mém vědomí nabylo podoby rozvinuté metafory klasické doktríny o cyklickém pohybu času: „Kdo viděl současnost, viděl vše: to, co se přihodilo v nejdávnější minulosti, i to, co se přihodí v budoucnu“ (Marcus Aurelius, *Myšlenky*, kniha VI, 37). J. L. Borges v polemice se stoiky (a ještě víc s Nietzsche) formuluje jejich učení takto: „Svět bývá občas zničen plamenem, který jej stvořil, a pak se znovu rodí, aby prožil stejné dějiny. Znovu se spojují rozličné semenné částice, znovu dávají formu kameni, stromům, lidem – dokonce i ctnostem a dnům, neboť pro Řeky neexistuje podstatné jméno bez podstaty. Znovu každý meč a každý rek, znovu každá malicherná bezesná noc.“

V tomto kontextu nemá pořadí variant větší význam; přesto jsem se rozhodl pro pořadí duchovních a ne historických dat: příběh Davida Neumanna jsem objevil, jak už jsem řekl, až poté, co jsem napsal povídku o Borisu Davidoviči.

7) STRUČNÝ ŽIVOTOPIS
A. A. DARMOLATOVA

(1892-1968)

Ačkoliv se v naší době osudy mnoha básníků utvářejí podle obecně standardního modelu, založeného na pozve epochy, třídy a prostředí, a i osudové životní události – jako třeba neopakovatelná magie první básně, cesta do exotického Tiflisu na jubileum Ruzhaveliho či setkání s jednorukým básníkem Narbutem – se přetvářejí v chronologickou řadu bez chuti dobrodružství a krve, nechybí životopisu A. A. Darmolatova navzdory jisté schematičnosti lyrické jádro. Ze zmatečné spousty údajů se vynořuje holý lidský život:

Pod vlivem otce, vesnického učitele, biologa-amatéra a chronického alkoholika, uchvátila Darmolatova už od útlého dětství tajemství přírody. V statkářském domě rodiny (matčino věno) v Nikolajevském Gorodku žili v poměrně volnosti psi, ptáci i kočky. Když bylo A. A. šest let, zakoupili mu rodiče v neďalekém Saratově Devrillenův *Atlas mořůů Evropy a Střední Asie*, jedno z posledních hodnotných děl ryteckého umění devatenáctého století; v sedmi letech asistuje A. A. otci, když s obličejem potřísněným krví zaživa pítvá hladavce

ii provádí pokusy se žábami; v deseti se A. A. pod vlivem čtyř románů ze španělsko-americké války stává vášnivým stoupcem Španělska; ve dvanácti vynese z kostela pod jazykem posvátný chléb a položí jej na lavici před ohromené spolužáky. Nad Korchovými texty sní o anice a pohrdá současným životem. Nelze si prostě představit nic klasičtějšího nad toto provinční prostředí a pozitivisticky vzdělané měšťanstvo, nic banálnějšího nad rodové dědictví, v němž se mísí alkoholismus a tuberkulóza (z otcovy strany) s melancholickou depresí matky hltaající francouzské romány. Jediný pozoruhodný údaj v básnickově raném životopise představuje jedna teta rovněž z matčiny strany, Jadviga Jarmolajevna, která s nimi žila pod jednou střechou a pozvolna propadala demenci.

V předvečer únorové revoluce zemřela budoucímu básníkovi náhle matka: usnula nad Maeterlinckovou knihou *Život včel*, jež jí zůstala ležet v klíně, otevřená, jako mrtvý pták. V téže roce, oplodněny semenem smrti, vychazejí první verše mladého Darmolatova; otiškl je časopis *Život a škola*, vydávaný saratovským kroužkem revoluční mládeže. V roce 1912 se A. A. zapisuje na petrohradskou univerzitu, kde na otcovo přání studuje medicínu. V letech 1912 až 1915 tiskne už v časopisech hlavního města *Vzdělání, Současný svět* a v slávu ověřeném *Apollónovi*. Do téže doby musíme situovat i jeho známost s Goroděckým a básníkem-sebevrahem Viktorem Hofmanem, který, řečeno s Makovským, žil jako člověk a zemřel jako básník: střelil se z drobného dámského browningu do oka jako lyrický Kyklop. Darmolatova první a bezesporu nejlepší sbírka, *Rudy a křišťály*, vychází roku 1915, tištěná starým pravopisem, s vyobrazením postavy Atlanta na obálce. „V této nevelké sbírce,“ praví anonymní recenzent v časopise *Slovo*, „nacházíme cosi z mistrovství Innokentije An-

něnského, je tu mladistvá upřímnost citu v duchu Bara-
tinského, jakési osvěcení jako u mladého Bunina. Po-
strádáme však opravdový zápal, skutečné mistrovství,
upřímné city, nenajdeme tu však ani výrazně slabá
místa.“

Nehodlám se blíže zabývat básnickými osobitostmi
A. A. Darmolatova, ani hloubat o složitém mechanismu
literární slávy. Pro naše vyprávění nemají větší význam
ani básnickovy válečné zážitky, přestože uznávám, že
některým jeho zběsilým obrazům z Haliče a Bukoviny
v době Brusilovovy ofenzivy – kdy kadet Darmolatov
jako sanitní poddůstojník nachází zmasakrované tělo
svého bratra – nechybí přitažlivost; stejně jako není bez
půvabu ani jeho berlínský výlet či jeho milostné dobro-
družství, rozvíjející se na pozadí vyhladovělého a tragic-
kého Ruska občanské války a končící líbávkami v pekle
Kislovodska. Jeho poezie, bez ohledu na mínění kritiků,
poskytuje hojnost empirických (básnických) fakt, která
obdobně jako staré pohlednice nebo fotografie z omše-
lého alba svědčí rovnou měrou o cestách, blouznění
a vášních jako o panující literární módě: blahodárny vliv
větru na mramorové zřasení karyatid; Tiergarten s alejí
odkvetlých lip; lucerny Braniborské brány; strašidelné
přízraky černých labutí; rudý odraz červánků v kaňkách
vodách Dněpru; kouzlo bílých nocí; magické oči Cerke-
sek; kinžál zarytý až po rukojeť do žeber stepního vlka;
spirálový záber vrtule letadla; křik vrány za setmění;
snímek (z ptáčích perspektivy) strašného panoramatu
zpusťoseného Povolží; plazení traktorů a lokomobil
v zlaté pšeničné préríi; černé sloje kurských uhelných
dolů; kremelské věže v oceánu vzduchu; purpurový sa-
met divadelních lóží; přízračné figury bronzových soch
v záři ohňostroje; baletky vystupující na špičky; velko-
lepší požár nafty vytékající z tankeru v přístavu; děsivá
narkoza rýmů; zátíší se sklenicí čaje, stříbrnou lžičkou

a utopenou vosou; fialové oči tažného koně; optimistic-
ké víření turbín; hlava rudého velitele Frunzeho na ope-
račním stole v omamném pachu chloroformu; holé stro-
my na nádvoří Lubljanky; ochraptělý štěkot vesnických
psů; obdivuhodná rovnováha betonových bloků; opatrná
chůze kočky sledující stopu hýla ve sněhu; kukuričná
pole pod přehradnou dělostřeleckou palbou; loučení mi-
lenců v údolí Kamy; vojenský hřbitov u Sevastopolu...
Básně s letopočty 1918 a 1919 nám neposkytují žád-
nou možnost dešifrovat místo jejich vzniku: všechno se
v nich odehrává ještě v kosmopolitních, nikterak přesně
nezmapovaných krajinách duše. V jedenadvacátém roce
nacházíme básníka v Petrohradě, v pochmurném přepy-
chu někdejší vily Jelisejevových, na té Lodi bláznů, ře-
čeno s Olgou Foršovou, kde se scházeli vyhladovělí bás-
ničtí kumpáni bez příjmů a jasné orientace. Podle svě-
deckví Makovského žily na těchto božích stvořeních už
jen šílené oči s nepřičetným leskem. Horlivě se snažili
vypadat jako živi, říká Makovskij, přestože se člověk
nemohl ubránit dojmům, že se polybuje mezi fantómy –
navzdory křiklavě nalíceným ženským rtům. Venku zu-
řila bouře, rozpoutaná mezi magnetickými póly revolu-
ce-kontrarevoluce; Buchara za cenu zběsilé statečnosti
znovu padla do rukou bolševiků; vzpoura kronštad-
tských namořníků byla utopena v moři krve; kolem vy-
mrělých osad se ploužily lidské trosky, vyčerpáné ženy
se snětivýma nohama a děti s nafouklými břichy; když
byly vybity herky, psi, kočky a krysy, nastoupil barbar-
ský kanibalismus. „S kým jdeme my, Serapionovi bra-
tři?“ volá Lev Lunc. „My jdeme s poustevníkem Serapi-
onem!“ Kručných se vyslovuje pro *zaum*: „Zaum pro-
bouzí tvůrčí fantazii, dává jí svobodný rozlet a neuráží
ničím konkrétním.“ – „My umožňujeme našim soudru-
hům básníkům naprostou svobodu při volbě tvůrčích
metod, ovšem pod podmínkou...“ dodávají členové

skupiny Kovárna. (Přijato jednomyslně, jeden se zdržel hlasování.)

Na fotografii z té doby ve vestě a s motýlkem vypadá Darmolotov ještě jako petrohradský frajer. Propadlé tváře, „oči upřené na rozvaliny Říma“, ostrá brada protatá důlkem podobným jizvě, sevřené rty – celý jeho obličej nic neprozrazuje a podobá se kamenné masce. Existují spolehlivá svědectví, že se mladý Darmolotov tou dobou už přiklonil ke kosmopolitnímu programu akmeístů, k té „touze po evropské kultuře“, a to v první řadě díky vlivu dalšího básníka, Mandelštama: oba stejně obdivovali Řím, Annenského a Gumiljova a oba se s touž hysterickou nenasytností cpali sladkostmi.

Jednoho dusného srpnového večera téhož jedenadvacátého roku se ve vile Jelisejevových konaly orgie, které už zmíněná Olga Foršová s typicky ženským přeháněním nazvala hostinou v čase moru. Obligátním jídlem těch let byli slanečky, k nimž se podávala děsivá vodkasamohonka, vyráběná podle jakýchsi alchymistických receptur z líhu, březové kůry a pepře. „Kasandra“ (Anna Andrejevna Achmatovová) měla toho večera jednu ze svých prorockých předtuch a z vypijatého nadšení upadla znenadání do chorobné deprese, hraničící s halucinacemi. Kdo přinesl zprávu o popravě „mistra“ (Gumiljova), není známo. S jistotou spolehlivosti lze říci jen to, že zpráva se přehnala nad všemi antagonistickými skupinami, rozdělenými jasným ideologickým a estetickým programem jako malá, separátní magnetická bouře. Darmolotov se sklenicí v ruce opilé odvrátil od Kasandřina stolu a zhroutil se do odřeného křesla nebožtíka Jelisejeva, které zelo prázdné vedle proletářského spisovatele Dorogojčěnka.

V červenci tisíc devět set třicet pobývá Darmolotov v suchumské zotavovně a pracuje na překladech, které si u něj na přímluvu Borise Davidoviče Novského objed-

nal časopis *Krasnaja Nov*. Na počátku známosti se zmínilým Novským bylo давнэ berlínské setkání v jedné hospodě poblíž Tiergartenu, kdy mladý Darmolotov s údivem, obdivem a strachem naslouchal odvážným předpovědím soudruha Tverdochlebova, budoucího komisaře revolučního výboru námořnictva, diplomata, představitele lidového komisariátu spojů a komunikací – B. D. Novského. (Novskij byl pryč za těchto poměrů vegetariánských časů jeho „spojením“: tento pojem zahrnuje složitě vztahy, které existovaly mezi básníky a orgány moci a jejichž pomoci se na základě osobních sympatií a sentimentálních dluhů mládí zmiřovala tuhost revoluční linie. Byly to vztahy v leccem zašmodrchané a plně nebezpečí: pokud mocný ochránce upadl v nemilost, zřítíli se za ním po strém srazu všichni jeho chráněnci, jako by je s sebou strhla lavina, uvezená do polybu nešťastníkovým výřikem.)

Koncem prosince, dva dny po zatčení Novského, zavonil u Darmolotova telefon. Byly přesně tři hodiny po půlnoci. Sluchátko zvedla Darmolotovova rozespálá žena, těhotná Tarka s obrovským vzklenutým břichem. Z druhé strany drátu doléhalo jen děsivé ticho, při kterém tuhle krev v žilách. Paní položila sluchátko a rozplakala se. Od té doby byl telefon v Darmolotovově bytě obložen pestrobarevnými péřovými poštárky, na nichž se pyšnily křiklavé dekorativní motivy, vyjadřující změť a halas tatarských tržišť, a vedle psacího stolu, obtěžkaného rukopisy, slovníky a knihami, které si básník překládal „pro uklidnění“, stál připravený kartonový kufr s osobními věcmi pro případnou nenačatou cestu. Jednou dokonce, rozkurážen vodkou, ukázal Darmolotov ten svůj kufr jednomu básníkovi-donašedci: nad teplým pleteným svetrem a flanelovými spodky ležela v kůži vázaná kniha Ovidiových *Elegií* v latině. Nejspíš mu v těch dnech verše slavného výhnance

zněly jako puškinovské motto k jeho vlastnímu básnickému osudu.

Počátkem následujícího roku cestuje Darmolotov do Gruzie; v květnu tiskne cyklus básní pod názvem *Tbilisi na dlani*; v září se dostává na seznam příjemců přidělitel pro spisovatele a obdrží podle příkazu podepsaného Gorkým kalhoty, vatovaný kabát a ušanku z bobroviny. (Darmolotov podle všeho nejprve ušanku odmítl kvůli jejímu „hejtmanskému vzhledu“. Alexej Maximovič však trval na svém: jen ať Darmolotov nedělá štráchy! Na základě jednotlivých verzí, které o této příhodě kolují, je těžké zjistit, co tehdy vlastně Gorkij řekl, zdá se však, že udělal nějakou narážku na Darmolotovovu rozpálenou hlavu a že náš básník „div neumřel jako ten Čechovův úředník“.)

Sedmnáctého srpna roku tisícího devítistého třicátého třetího nacházíme Darmolotova na parníku *J. V. Stalin* mezi asi sto dvaceti spisovateli, kteří se byli podívat na právě dokončený bělomořsko-baltský kanál. Darmolotov předčasně zestál a nosí puškinovské licousy. V bílém obleku a rozhalence se opírá o zábradlí paluby a hledí do prázdna. Vítr si pohrává s vlasy Věry Inberové. Bruno Jasenskij (druhý zleva) vztahuje ruku k neviditelnému mlžnému břehu. Zoščenko se s dlaní přiloženou k uchu snaží zachytit melodii, kterou hraje táborový orchestr. Zvuky přerývá vítr a hukot vody, přelévající se přes stavidlo.

Přestože tomu některé vnější známky nenasvědčují, existují jednoznačné důkazy, že Darmolotova už tou dobou zachvátil jakýsi psychický mor: ruce si umývá v líhu a v každém vidí fyzila; fyzilové k němu ovšem stejně chodí, bez ohlášení a bez klepání, přestrojení za milovníky poezie s pestrobarevnými kravatami anebo za překladaatele s miniaturními eiffelovkami ze žlutého plechu, či konečně za instalatéry s obrovskými revolvery v zadní kapse kalhot místo francouzského klíče.

V listopadu se dostává básník do nemocnice, kde ho léčí spánkovou kúrou: prospal v sterilní krajíně nemocničních pokojů celých pět neděl a od té doby jako by k němu už *halas světa* nedoléhá. Dokonce i otřesné zvuky havajské kytary básníka Kirsanova, vyjící za paravánem, mu nyní zmiřňovala vata lehce potřená ušní masťou. Prostřednictvím Svazu spisovatelů získal povolení chodit dvakrát týdně do městské jízdárny; lidé ho vídali, jak celý otrhaný, vypasený, s prvými příznaky elefantiázy, popojíždí na krotkém zdejším ori. Krátce před svým odjezdem do Samaticy, kde na něj čekalo zatčení a smrt, přišel se s nim rozloučit Mandelštam se ženou. Darmolotov je potkal přede dveřmi výtahu; měl na sobě směšné jezdecké kalhoty a v ruce třímá maličký dětský bičik. Taxík právě předjel a Darmolotov chvátil do jízdárny, ani se s přítelem z mládí neobjal.

V létě roku tisícího devítistého čtyřicátého sedmého přijel do Cetyně, na oslavy jubilea *Horského věnce*, z něhož zřejmě překládal úryvky. I když už byl v letech, nemotorný a pomalý, přesto jako mladík překročil černou stuhu, jež oddělovala obrovské křeslo černoorského vladaře, připomínající trůn nějakého boha, od básníků i smrtelníků. Já (já, který vyprávím tento příběh) jsem stál stranou a sledoval, jak sebou básník-samozvanec mrská v Njogošově vysokém, asketickém křesle. Pak jsem využil potlesku a utekl z obrazárny, abych neviděl skandál, který vyvolá zásah mého strýce, kustoda muzejního trezoru. Spolehlivě si však pamatuji, že mezi básníkovými rozkročenými nohama se pod ošoupanými kalhotami už dmula děsivá opuchlina.

Poslední léta, než jej strašná choroba upoutala na lůžko, prožil Darmolotov tiše, přežvykuje sladký chmeříček mládí. Navštěvoval prý Annu Achmatovovou a jednou ji přinesl květinu.

Post scriptum

V ruské literatuře přetrval Darmolatov jako klinický případ: píše se o něm ve všech novějších učebnicích patologie. Snímek jeho šourku o velikosti největší kdy vy-pěstované kolchozní dýně se přetiskuje i v zahraničních odborných publikacích, pojednávajících o elefantiáze (*elephantiasis nostras*), i jako mravní poučení spisovatelům, že k psaní nestačí jen koule.

ENCYKLOPEDIE MRTVÝCH